

วารสาร

นิตยสารเสียงธรรมจากมหายาน

(Nittayasan Siangtham Chakmahayan)

International Standard
Serial Number

ISSN 2465-4205 (Print)

ISSN 2697-4045 (Online)

นิตยสาร

เสียงธรรมจากมหายาน (MAHAYAN MAGAZINE)

TẠP CHÍ ĐẠI THỪA PHÁP ÂM

WAT DHAMMAPANYARAMBANGMUANG

BANG CHANG, SAMPRAN, NAKHON PATHOM 73110

ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๑ ประจำเดือน มกราคม-มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๖๑

ผู้จัดพิมพ์

มูลนิธิพระยูไลโกซังชยสงเคราะห์ วัดธรรมปัญญาารามบางม่วง

เลขที่ ๑๐๘ หมู่ที่ ๘ ตำบลบางช้าง อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม ๗๓๑๑๐

โทร.๐๘๕-๑๓๗-๙๑๖๙, ๐๘๕-๓๐๓-๖๗๘๘ โทรสาร. ๐๓๔-๙๗๙-๒๙๒

E-mai: mahayuan@gmail.com Facebook : www.facebook.com/MahayanBuddha

วัตถุประสงค์

๑. เพื่อเป็นศูนย์กลางเผยแผ่ผลงาน กิจกรรมของวัดธรรมปัญญาารามบางม่วง และองค์กรคณะสงฆ์ มหายาน ฝ่ายอนัมนิกายในประเทศไทยสู่สาธารณชน
๒. เพื่อเผยแผ่ผลงานวิชาการของคณะสงฆ์มหายาน ฝ่ายอนัมนิกาย และผลงานวิชาการของผู้ เชี่ยวชาญ และนักเขียนรุ่นใหม่สู่สาธารณชน
๓. เพื่อส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพงานวิชาการ และนักเผยแผ่รุ่นใหม่ด้านวิชาการทางพระพุทธศาสนา เถรวาทและมหายาน ตลอดถึงวิชาการแขนงอื่นๆ

ที่ปรึกษา

๑. พระมหาคณานัมนัธรรมปัญญาธิวัตร เจ้าคณะใหญ่อนัมนิกายแห่งประเทศไทย
๒. พระคณานัมนัธรรมเมธอาจารย์ รองเจ้าคณะใหญ่อนัมนิกาย
๓. พระคณานัมนัธรรมวิธานจารย์ ผู้ช่วยเจ้าคณะใหญ่อนัมนิกายฝ่ายขวา
๔. พระคณานัมนัธรรมวุฒาจารย์ ผู้ช่วยเจ้าคณะใหญ่อนัมนิกายฝ่ายซ้าย
๕. พระสมณานัมนัธีราจารย์ ปลัดขวา
๖. พระบริหารอนัมนัพรต ปลัดซ้าย
๗. องสรภานณมธุรส รองปลัดขวา
๘. องสุตบพิตร รองปลัดซ้าย
๙. องสรพจนสุนทร ผู้ช่วยปลัดขวา
๑๐. องพจนกรโกศล ผู้ช่วยปลัดซ้าย, เลขานุการคณะสงฆ์อนัมนิกาย
๑๑. องปลัดธรรมปัญญาธิวัตร เลขานุการเจ้าคณะใหญ่อนัมนิกาย
๑๒. องธรรมธเด่นชัย เหวมิน
๑๓. องสังฆรักษ์กิจธวัช ทัพดี
๑๔. องปลัดธรรมสรค์ คั่นเตื่อง เลขานุการรองเจ้าคณะใหญ่อนัมนิกายแห่งประเทศไทย
๑๕. พระครูสุธีปริยัติโกศล,ดร. มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
๑๖. พระมหาสมปติ ธนปัญญา, ดร. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๑๗. พระมหาทองเชิด กตปัญญา, ผศ.ดร.

๑๘. ดร.ประสิทธิ์ อทินวงศ์ กระทรวงวัฒนธรรม
๑๙. ดร.สมชาย เบญจวรรณ มหาวิทยาลัยสยาม
๒๐. ดร.เยาวรินทร์ ศรีไชนันท์ ที่ปรึกษองคฺกรเอกชน ข้าราชการบำนาญ
๒๑. พันเอก ดร.บันเจิต บรรณวิทย์

บรรณาธิการ	องสรภณอนัฒพจน์ ดร. (พิสิษฐ์ เถียนบัว/ศรีวิชา)
กองบรรณาธิการ	พระครูศัพทสุนทร ดร. (กิจการ โชติปัญญา) พระกุศล คั่นเหล่ ดร. (บอกบุญ) พระสุรชัย ปิ่นวงษ์เพชร พระจักรพงษ์ คั่นดิน (ทิพสูงเนิน) พระมหาสุริยา คั่นฟ้าบ (แสงอินตา) พระฐานันดร ต่อบี (น้อยดิษฐ์) ผศ. ร.ท. ดร. บรรจบ บรรณรุจิ อาจารย์ญาณภัทร ยอดแก้ว นางสาวธีร์รวี เดชดวง นายวัชร เกษทองมา นางสาวนวรรตน์ เดชดวง

กองบรรณาธิการ ขอสงวนสิทธิ์ในการพิจารณาคัดเลือกบทความ ลงตีพิมพ์โดยไม่ต้องแจ้งให้ทราบล่วงหน้า สำหรับข้อเขียนที่ได้รับการพิจารณา กองบรรณาธิการขอสงวนสิทธิ์ที่จะปรับปรุงเพื่อความเหมาะสม โดยรักษาหลักการ และแนวคิดของผู้เขียนแต่ละท่านไว้ ข้อเขียนและบทความที่ตีพิมพ์ ถือเป็นทัศนะส่วนบุคคลของผู้เขียน กองบรรณาธิการ ไม่จำเป็นต้องเห็นด้วย และไม่ขอรับผิดชอบต่อบทความนั้น

พิมพ์ครั้งที่ ๔ มิถุนายน ๒๕๖๑

พิสูจน์อักษร องสรภณอนัฒพจน์ ดร.

รูปแบบเล่ม พระมหาสุริยา คั่นฟ้าบ (แสงอินตา)

ISSN 2465-4205

พิมพ์ที่ บริษัทนำทองการพิมพ์ จำกัด ๒๒/๒๗ ถนนเพชรเกษม

ซอย ๙๔ แขวงหนองค้างพลู เขตหนองแขม กรุงเทพมหานคร ๑๐๑๖๐
๓๗๖ ถนนชัยพฤกษ์ แขวงตลิ่งชัน เขตตลิ่งชัน กรุงเทพฯ ๑๐๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ - ๒๘๐๗ - ๔๒๔๓ โทรสาร ๐ - ๒๘๐๗ - ๕๕๕๕

บทบรรณาธิการ

นิตยสารเสียงธรรมจากมหายาน (MAHAYAN MAGAZINE) ฉบับนี้ เป็นฉบับที่ ๔ ที่พิมพ์ภายใต้เลขมาตรฐานสากลประจำวารสาร (International Standard Serial Number – ISSN) ซึ่งกำกับโดยสำนักหอสมุดแห่งชาติ เป็นการพิมพ์ประจำวาระ ทุกๆ ๔ เดือน ใน ๑ ปี จะมี ๓ ฉบับ เดิมทีนิตยสารเสียงธรรมจากมหายานได้พิมพ์เผยแพร่มานานแล้ว ในรูปแบบของ “วารสาร เสียงธรรมจากมหายาน” ซึ่งเริ่มจัดพิมพ์เล่มที่ ๑ ปีที่ ๑ เมื่อพุทธศักราช ๒๕๕๒ ทั้งนี้ทางกองบรรณาธิการ ทำการจัดพิมพ์โดยยังไม่มี “เลขมาตรฐานสากลประจำวารสาร” จวบจนปัจจุบัน ที่ได้ดำเนินการจัดการพิมพ์เป็นนิตยสารเสียงธรรมจากมหายานเรียบร้อยแล้ว ซึ่งมีจุดประสงค์หลัก เพื่อนำเสนอกิจกรรมและผลงานต่างๆ อีกทั้งข่าวสารของวัดธรรมปัญญาารามบางม่วง รวมถึงกิจกรรมขององค์กรคณะสงฆ์อันมีเกียรติแห่งประเทศไทย ตลอดจนการเผยแผ่หลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน และงานวิชาการด้านต่างๆ สู่สาธารณชน

นิตยสารเสียงธรรมจากมหายาน (MAHAYAN MAGAZINE) เป็นนิตยสารที่มีความสมบูรณ์ทั้งเนื้อหาและขั้นตอนกระบวนการจัดทำ เพราะได้รับความเมตตาและอนุเคราะห์จากผู้ที่เชี่ยวชาญให้คำแนะนำกับคณะกองบรรณาธิการ ในการดำเนินการยื่นเรื่องจัดทำนิตยสาร ภายใต้เลขมาตรฐานสากลประจำวารสาร (International Standard Serial Number – ISSN) และปฏิบัติตามกระบวนการขั้นตอนจนได้เลขมาตรฐานสากลประจำวารสาร แล้วได้ดำเนินการจัดพิมพ์ ฉบับปฐมฤกษ์ขึ้น เมื่อเดือน ตุลาคม ๒๕๕๘ เป็นฉบับแรก

อนึ่ง สำหรับนิตยสารเสียงธรรมจากมหายาน (MAHAYAN MAGAZINE) ในฉบับนี้ และฉบับถัดไป จะมีผู้ทรงคุณวุฒิทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์หลายๆท่าน มาเป็นที่ปรึกษาให้คำแนะนำกับคณะกองบรรณาธิการ ทั้งในด้านเนื้อหาและด้านรูปแบบการนำเสนอ โดยจะมีชื่อประกาศอยู่ภายในเล่มนิตยสารในแต่ละฉบับ ทั้งนี้ยังมีผู้เชี่ยวชาญด้านอื่นๆ อีกหลายแขนง ที่จะส่งบทความทางวิชาการมาให้ลงตีพิมพ์เผยแพร่อย่างต่อเนื่อง ซึ่งทางคณะกองบรรณาธิการประจำนิตยสารจะคัดเลือกบทความและสารทางวิชาการให้เข้ากับสถานการณ์ปัจจุบันมากที่สุด จะได้เป็นนิตยสารที่มีเนื้อหาสมบูรณ์ และสามารถนำไปใช้อ้างอิงในงานวิชาการต่างๆได้

นิตยสาร “เสียงธรรมจากมหายาน” มุ่งเน้นให้ความรู้สู่สาธารณชน ไม่มีเจตนาเพื่อการค้าและหวังผลกำไรแต่ประการใด หากได้รับนิตยสารฉบับนี้ไปแล้ว มีความประสงค์จะขอรับนิตยสารอย่างต่อเนื่อง สามารถสมัครเป็นสมาชิกได้ ตามใบตอบรับที่ท้ายเล่ม สำหรับการจัดพิมพ์ทุกๆ ครั้งที่ผ่านมา ได้รับความอนุเคราะห์จากครอบครัว “ฉันทวานิช” ที่ให้การอุปถัมภ์จัดพิมพ์นิตยสารเสียงธรรมจากมหายาน มาโดยตลอด

ขอเจริญพร

องสรภณอนัมพจน์ ดร. (พิสิษฐ์ เกียนบัว/ศรีวิชา)

เจ้าอาวาส วัดธรรมปัญญาารามบางม่วง อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม

หัวหน้ากองบรรณาธิการ นิตยสารเสียงธรรมจากมหายาน

สารบัญ

ชื่อเรื่อง

หน้า

๑. พระพุทธเจ้าและหลักธรรมตามคติพระสงฆ์อนัมนิกายในประเทศไทย ๑
โดย พระมหาสุริยา คั่นพิาบ(แสงอินตา)
๒. การจัดองค์กรทางการศึกษาในพระพุทธศาสนาสมัยพุทธกาล ๑๔
โดย นายทองดี ศรีตระการ
๓. จิตตภาวนากับการพัฒนามุขีภาวะทางอารมณ์ของวัยรุ่นไทย..... ๒๗
โดย นางสาวภัทธิดา แรงทน
๔. การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามแนวพุทธเพื่อพัฒนาสถานศึกษาให้เป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้..... ๔๑
โดย พระมิณ มติโต
๕. หลักพุทธวิธีบริหารการศึกษา..... ๕๑
โดย พระอาโษ มาयेอะ

พระพุทธเจ้าและหลักธรรมตามคติพระสงฆ์อนัมนิกายในประเทศไทย

The Buddha and the Dhamma. According to the motto, monks denominations in Thailand.

พระมหาสุริยา คั่นฟ้าบ(แสงอินตา)¹

บทคัดย่อ

หลักธรรมของพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน อนัมนิกายกล่าวกันแล้วมีลักษณะเหมือนของเถรวาท แต่คนละภาษาเท่านั้นเองความหมายมีลักษณะเหมือนกันแทบทุกอย่าง อาจจะมีบ้างที่แตกต่างเพราะเป็นไปตามสภาพของสังคม นั้น ๆ ด้วย เพราะการมีพระพุทธเจ้าองค์เดียวกันจึงทำให้แทบทุกอย่างเหมือนกัน ต่างกันตรงคติที่ยึดถือตามครูบาอาจารย์สืบทอดกันมาเท่านั้นเอง เช่นการมีประวัติของพระพุทธเจ้า การประสูติ ตรัสรู้ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา และการปรินิพพานพร้อมมีหลักธรรมเบื้องต้นที่ศึกษาและเข้าใจในเบื้องต้นเหมือนกัน เช่น มีพรหมวิหาร ๔, อิทธิบาท ๔ เป็นต้น

ส่วนคติของมหายานนั้นเน้นไปที่พระโพธิสัตว์เป็นส่วนใหญ่ หนังสือเล่มนี้ขอกล่าวถึงเพียงพระกษิติครรภโพธิสัตว์ ซึ่งเป็นโพธิสัตว์ที่ได้ตั้งปณิธาน ไว้ว่า “จะโปรดเวไนยสัตว์ให้หมดจากบาปทุกภพทุกชาติ ก่อนแล้วจึงค่อยเข้าสู่แดนพระนิพพานเป็นพระพุทธเจ้า” พระองค์ทรงมีพระเมตตาอันยิ่งใหญ่ต่อเวไนยสัตว์ทุกหลาย ไม่ว่าจะอยู่ในโลกมนุษย์ อยู่ในนรกอเวจี ท่านก็เสด็จไปโปรดทุกที ในเรื่องของหลักธรรมของพระกษิติครรภโพธิสัตว์ยังไม่ได้ปรากฏชัด แต่พอสรุปได้โดยนัยว่า ความเมตตากรุณา ความเสียสละ การบริจาค ทำบุญ การอดทน เหล่านี้เป็นต้น ทรงสั่งสอนให้เวไนยสัตว์ลด ละ เลิกจากกิเลสทั้งหลายทั้งปวง ให้สร้างแต่กุศล ผลบุญจะได้ช่วยนำส่งในแดนสุขาวดีต่อไป

บทสวดมนต์ที่ควรตระหนักเป็นเบื้องต้นอยู่เสมอในฝ่ายพระสงฆ์ญวนนั้น เพื่อเป็นการรักษาไม่ให้สูญหายไป เช่น คำอาราธนาศีล, อาราธนาธรรม, อาราธนาพระปริต เป็นต้น และศีล ๕, ศีล ๑๐ ควรที่จะศึกษาไว้ให้ชัดเจน

คำสำคัญ : The Buddha, Dhamma, Anamnikaya

Abstract

The principles of Mahayana Buddhism Anamnikaya (of a knife) if said it looks like of Theravada Buddhism. But each language's meaning is similar in almost everything. There may be some difference, because according to the condition of the society. It. Because of having the same Buddha makes almost everything too. Attitude difference based on teacher passed on it. Such as having a history of Buddha, the birth, enlightenment, the

¹ นิสิตพุทธศาสนศึกษาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธบริหารการศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๐

spread of Buddhism. Nirvana principle and with a preliminary study and understand the basic same, such as 4 holy abidings; sublime states of mind, Four Sublime States of Mind, Basis of Power and Potency

The motto of the Great Vehicle is focused on to the roaming is the most of this book is just to mention the a-tonic for expecting mothers enlightenment animals which is that is the commitment that “will please the fold, from all the sins of every nation and then to the grave, Nibbana is the Buddha.” He have mercy upon a great the fold all the more whether they are in the human world in hell pit you went to please anywhere in the title of the principle of the a-tonic for expecting mothers that is not yet evident, but the summary. implied that the Good Samaritan sacrifice, the donation ceremony to bear, etc. These he teach, the fold down at the end of the defilements, all to create the charity but the good deeds will help bring the sender in the Elysian fields.

Prayer that should be aware of is the Introduction is always up in the Buddhist monks in the forest is to maintain the missing such as the word aggregates (khandhas) going hibernate, aggregates (khandhas) going doctrine, aggregates (khandhas) going the default, etc. and hibernate 5, morality. 10 should be subject to clear.

Keywords : Good Friend, Good Communication.

บทนำ

พระสงฆ์อนัมนิกาย เป็นพระสงฆ์นิกายหนึ่งที่มีอยู่ในประเทศไทย เป็นพุทธศาสนาฝ่ายอนัมนิกาย ซึ่งได้รับการยอมรับอย่างเป็นทางการในรัชกาลที่ ๕ มีวัตรปฏิบัติไม่แตกต่างจากพระสงฆ์พุทธศาสนาทั่วไป และมีพระพุทธรูปเจ้า นามว่า **โคตมะ** เช่นเดียวกับพุทธศาสนาหินยาน หรือเถรวาท ขอยกประวัติความเป็นมาของพระพุทธรูปเจ้าตามคติพระสงฆ์อนัมนิกาย พอสังเขป ดังนี้

การเสด็จอุบัติขึ้น

องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้เสด็จอุบัติขึ้นในชนชั้นอริยกะ ในมัชฌิมชนบท (ญวนเรียกว่า กรุงเกว๊ก) ชมพูทวีป แคว้นสักกะ ในตระกูลกษัตริย์ ศากยวงศ์ โดยพระโคตรว่า โคตมะ ในกรุงกบิลพัสดุ์ (ญวนเรียกว่า กรุง กั๊ราเกว๊ก) เป็นโอรสของพระเจ้าสุทโธทนะ (ญวนเรียกว่า พระเจ้าตั้นผ่างเยื่อง) และพระมารดา พระนามว่า พระนางสิริมหามายา (ญวนเรียกว่า มายาญเอียง)

การประสูติ

พระองค์ประสูติในวันเพ็ญขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖ ตรงกับวันวิสาขบูชาปุณณมี ก่อนพุทธศก ๘๐ ปี ที่ป่าลุมพินีวัน (ญวนเรียกว่าป่า ยัมตั้นเย็น) (บาราซ้า คือป่าไม้รัง) นั่นเอง ระหว่างกรุงกบิลพัสดุ์ กับ

กรุงเทพมหานคร (ปีไหนที่ตรงกับวันนี้ จะเป็นปีที่พระสงฆ์อนัมนิกายถึงกาลเข้าพรรษา)

ขนานพระนาม

พระเจ้าดินผ่างเยือง (สุทโธทนะ) ผู้เป็นบิดา ได้ประชุมพราหมณ์ และขนานพระนามราชกุมารว่า เต็กดาตดา ไท่ต้อ (สิทธัตถะราชกุมาร)

ทรงดำรงอยู่ในเพศฆราวาส

พระองค์ทรงอยู่ในเพศฆราวาสสมบัติ เป็นเวลา ๒๙ ปี กล่าวคือ เมื่อพระชนษาได้ ๑๖ ปี พระเจ้าดินผ่างเยือง (สุทโธทนะ) ได้ทรงขอพระนางยโสธรา (ญวนเรียกว่า ยายุด้ารา) ซึ่งเป็นพระธิดาของพระเจ้าสุปปะพุททะแห่งกรุงเทวทหะ โดยมีพระราชโอรสหนึ่งองค์พระนามว่า ราไห้วรา (ราหุล) นับแต่การที่มีพระชายาและพระโอรสรวมเวลา ๑๓ ปี จึงได้เสด็จออกผนวช

(***คัมภีร์ของญวน ได้กล่าวว่า พระองค์อยู่ในเพศฆราวาสสมบัติ ๑๙ ปี คือเมื่อชนษาได้ ๑๖ ปี พระราชบิดาขอพระนางพิมพาให้ และนับจากที่มีพระชายาและพระโอรสมาได้ ๓ ปี จึงเสด็จออกผนวช)

การตรัสรู้

นับแต่ได้ทรงผนวชไป ๖ ปี (ญวนว่า หลุกเนียนโซหัน) ล่วงแล้ว จึงได้ตรัสรู้หลุดระสัมมาสัมโพธิญาณ (ญวนเรียกว่า พระอาโหนวดาราทตามเหยี่ยวตามโบ้เต้) ซึ่งตรงกับวันวิสาขบูชาปุณณมี ก่อนพุทธศก ๔๕ ปี ในระหว่างนี้พระองค์ก็ทรงบำเพ็ญความเพียรสืบต่อไปเรื่อย ๆ สถานที่พระองค์ได้ตรัสรู้ ที่ใต้ต้นศรีมหาโพธิ์ (ญวนเรียกว่า โบ้เต้ถ่อ) ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา (ญวนเรียกว่า บัดเต้ห่า) ตำบลอุรุเวลาเสนานิคม (ญวนเรียกว่า ย่ายาท่าน) แคว้นมคธ

การประดิษฐานพระพุทธศาสนา

ทรงประดิษฐานพระพุทธศาสนาลงในกรุงราชคฤห์ (ญวนเรียกว่า ลาเหยียดเกว๊ก) แคว้นมคธก่อน เพราะเหตุว่ามคธชนบท เป็นประเทศใหญ่และสมบูรณ์ เป็นที่ตั้งของสำนักครูเจ้าลัทธิ ต่าง ๆ ที่มีชื่อเสียงของศาสนาพราหมณ์ และพระองค์ทรงเห็นว่าถ้าประดิษฐานพระพุทธศาสนาไว้ที่มคธแล้วจะสามารถเผยแผ่ไปสู่แคว้นอื่น ๆ ได้ง่าย จึงได้เลือกมคธ เป็นต้นกำหนดพระพุทธศาสนา

ประกาศพระพุทธศาสนา ถึง ปรีณิพพาน

พระพุทธองค์ทรงประกาศพระพุทธศาสนา ทัวแคว้นมคธ รวมถึงแคว้นใกล้เคียง ทัวชมพูทวีป เป็นระยะเวลา ๔๕ ปี แล้วพระพุทธองค์ทรงปลงมาสู่ขารปรีณิพพาน (ญวนเรียกว่า บัดหนากบ่าง) คือการปรีณิพพานนั่นเอง และตรงกับวันวิสาขบูชาปุณณมีบูชา เพ็ญเดือนหก ก่อนพุทธศก ๑ ปี ที่กรุงกุสินารา แขวงมัลละชนบท ป่าไม้รัง (ญวนเรียกว่า โกวาท่าน) จำพวกมัลละกษัตริย์เป็นเจ้าภาพจัดการถวายพระเพลิงพระศพ ณ มกุฏพันธเจดีย์ พระธาตุคือ อัฐิของพระพุทธเจ้าได้ทรงแบ่งให้แก่พวกกษัตริย์ที่มาจากแคว้นต่าง ๆ ด้วยความเสมอภาพสามัคคีธรรม โดยมีโทมพราหมณ์ เป็นผู้จัดแบ่ง เป็นอันเรียบร้อย และพระมหากษัตริย์แต่ละเมือง ได้นำไปสักการะประดิษฐานไว้พระเจดีย์ที่ตนสร้างขึ้นมาต่อไป

สังเวชนียสถาน ๔ ตำบล ที่ควรจำเป็นอย่างยิ่ง ดังนี้

สถานที่พระบรมศาสดาประสูติ (ญวนเรียก ชัน)

สถานที่พระองค์ตรัสรู้ (ญวนเรียก ตักด้าว)

สถานที่พระองค์แสดงธรรมจักรกับปวตีสสูตร ปฐมเทศนา (ญวนเรียก เทียดฟ้าบ)

สถานที่พระองค์เสด็จดับขันธปรินิพพาน (ญวนเรียกว่า หยอบหนากบ่าง)

ผู้เขียนจะขอยกหลักธรรมส่วนหนึ่งที่พระองค์สอนให้ใช้เทศนาสั่งสอน ดังนี้

หลักธรรมตามบ่าว (รัตนะ ๓ อย่าง) คือ

เฝ็ก คือพระพุทธ (ผู้สอนให้ประชุมชนประพฤติดชอบด้วยกายวาจาใจ ตามพระธรรมวินัยที่เรียกว่า พระศาสนาชื่อ พระพุทธเจ้า)

ฟ้าบ คือพระธรรม (คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ได้ชื่อว่า พระธรรม)

ตัง คือพระสงฆ์ (บรรพชิตที่นำหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าไปประพฤติปฏิบัติชอบตามพระธรรมวินัย เรียกว่าพระสงฆ์)

คุณของพระรัตนะ มี ๓ ประการ คือ

พระพุทธเจ้า รู้ดีรู้ชอบด้วยพระองค์เองก่อนแล้ว ทรงสั่งสอนผู้อื่นให้รู้ตาม

พระธรรม ย่อมรักษาผู้ปฏิบัติ ไม่ให้ตกไปในที่ชั่ว

พระสงฆ์ ปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าแล้วสอนให้ผู้อื่นปฏิบัติตามด้วย

บุญกิริยาวัตร ๓ อย่าง คือ

สิ่งที่เป็นที่ตั้งแห่งการบำเพ็ญบุญ เรียกว่า บุญกิริยาวัตร มี ๓ อย่าง

โใบี้ คือ ทานมัย บุญสำเร็จด้วยการบริจาคทาน

กรีย่าย คือ ศีลมัย บุญสำเร็จด้วยการรักษาศีล

เทีย่นดั้น คือ ภาวนามัย บุญสำเร็จด้วยการเจริญภาวนา

ต้อปีเหยฉา คือ พรหมวิหาร ๔

ต้อ คือ เมตตา ความรักใคร่ปรารถนาจะให้เป็นผู้สุข

ปี คือ กรุณา ความสงสารคิดจะช่วยให้พ้นทุกข์

เหย คือ มุทิตา ความพลอยยินดี เมื่อผู้อื่นได้ดี

ฉา คือ อุเบกขา ความวางเฉยไม่ตีใจไม่เสียใจ เมื่อผู้อื่นถึงความวิบัติ

สี่ อย่างนี้เป็นที่อยู่ของผู้ใหญ่

ต้อย้ออี้ตัก คือ อิทธิบาท ๔

หยุกย้ออี้ตัก คือ ฉันทะ ความอยากในสิ่งที่ชอบธรรม

เหนียมย้ออี้ตัก คือ จิตตะ ความระลึกในสิ่งที่ชอบธรรม

เต็งย้ออี้ตัก คือ วิริยะ ความเพียรในสิ่งที่ชอบธรรม

เหวย้ออี้ตัก คือ วิมังสา ปัญญารอบรู้ในสิ่งที่ชอบธรรม

ปาดจันต้าว คือ มรรค ๘

๑. จันเกียน	(สัมมาทิฐิ)	คือ ความเห็นชอบ
๒. จันต้อ	(สัมมาสังกัปปะ)	คือ ความดำริชอบ
๓. จันหัง	(สัมมาวาจา)	คือ เจรจาชอบ
๔. จันเหียงบ	(สัมมากัมมันตะ)	คือ การงานชอบ
๕. จันดินเต็ง	(สัมมาวายามะ)	คือ เพียรชอบ
๖. จันดิน	(สัมมาสมาธิ)	คือ ตั้งใจชอบ
๗. จันเหนียม	(สัมมาสติ)	คือ ระลึกชอบ
๘. จันหม่าง	(สัมมาอาชีวะ)	คือ เลี้ยงชีพชอบ

ถือบเถียน คือ กุศลกรรมบถ ๑๐

เทิงตาม คือ กายกรรม มี ๓ อย่าง

- เบ็กซักซัน (ปาณาติปาตา) คือ ไม่ฆ่าสัตว์ (พ้องชั้นเหียงบ คือ ปล่อยสัตว์)
- เบ็กโหวด้าว (อทินนาทานา) คือ ไม่ลักฉ้อถือเอาของผู้อื่น (ที่ลักเหียงบ คือ สละทรัพย์บริจาคทาน)
- เบ็กต้ายอม (กาเมสุมิจฉา) คือ ไม่ประพฤติดิฉิดในกาม (ผ่านหันเหียงบ คือ กริยาเรียบร้อย)

โหวต้อ คือ วจีกรรม มี ๔ อย่าง

- เบ็กหย่องหัง (มุสาวาทา) คือ ไม่พูดเท็จ (เหียงบเหียงบ คือ กล่าววาจาตรงตามความเป็นจริง)
- เบ็กอีหัง (ปิสุณายะ) คือ ไม่พูดส่อเสียด (เจ็กกริก คือ พูดตามที่อยู่เท่าที่เห็นไม่พูดเรื่องของคนอื่น)
- เบ็กเหลื่องเถียด (ผรุสสายะ) คือ ไม่พูดคำหยาบ (ว่ากลั่น คือ กล่าวคำอ่อนหวาน)
- เบ็กอ้ากหมา (สัมผัปปลาปา) คือ ไม่พูดเพ้อเจ้อ (เหียงบเหียงบ คือ กล่าววาจาเรียบร้อย)

อีตาม คือ มโนกรรม มี ๓ อย่าง

- เบ็กทาม (อภิชมา) คือ ไม่โลภอยากได้ของเขา (เบ็กดินก๊วง คือ สติพิจารณาอันเป็นของบริสุทธิ์)
- เบ็กเซิง (อพยาบาท) คือ ไม่โกรธพยาบาทปองร้ายเขา (ต้อปิก๊วง คือ สติพิจารณาเป็นอารมณ์อยู่ในเมตตากรุณา)

เบ็กต้าเกียน (สัมมาทิฐิ) คือ เห็นชอบตามครองธรรม (เียนเยียน คือ สติพิจารณาเป็นอารมณ์ว่าเป็นนิสัย กรรม ๑๐ อย่างนี้ เป็นทางบุญควรดำเนินตลอดไปตราบนิรันดร์)

หลักธรรมของพระสงฆ์อนันนิกายที่ได้เล่าเรียนศึกษากันมา และนำไปปฏิบัติ สั่งสอนสาธุชนได้ปฏิบัติตาม มาพอเป็นสังเขป ถ้ากล่าวถึงหลักธรรมกันจริงยังมีอีกมากมายนัก และเป็นเรื่องของจิตใจเป็นส่วนใหญ่ ดังนั้น หลักธรรมของพุทธศาสนาพหุศาสนายานกับเถรวาทจะมีลักษณะไม่แตกต่างกันเลย จะแตกต่างกันตรงที่แต่ละคนนำไปตีความและปฏิบัติกันเท่านั้นเอง **สิ่งที่สำคัญที่สุดของหลักธรรม คือ สอนให้คนเป็นคนดี ไม่ทำชั่ว ทำจิตใจให้ผ่องใส**

ประวัติพระกษิติครรภโพธิสัตว์

พระสงฆ์อนันนิกาย เป็นพระสงฆ์ที่นับถือพุทธศาสนามหายาน และได้รับอารยธรรมจากประเทศจีนมานับพันปี ดังนั้นสิ่งต่าง ๆ ทางศาสนา ความเชื่อ ประเพณี วัฒนธรรม ภาษา เหล่านี้ล้วนได้รับจากจีนแทบทั้งสิ้น และไม่ว่าพระสงฆ์จะจาริกไปแสวงบุญที่ไหนก็ตาม ก็จะนำหลักธรรม ทางศาสนา ศาสนพิธี พระโพธิสัตว์ ที่ตนนับถือไปด้วย และต่อไปนี้จะขอกกล่าวถึงเรื่องราวของพระโพธิสัตว์ที่พระสงฆ์อนันนิกายในประเทศไทยได้เคารพนับถือ และในแต่ละวัดของพระสงฆ์อนันนิกายจะมีรูปปั้นของพระโพธิสัตว์พระองค์นี้อยู่ด้วยเสมอ นั่นก็คือ พระกษิติครรภโพธิสัตว์

เรื่องราวของพระกษิติครรภโพธิสัตว์ ขออ้างอิงจาก หนังสือพระกษิติครรภโพธิสัตว์มูลนิธานสูตร ของ อ.โจว ชิง ฟ่ง แพล และ “รัศมีธรรม” เรียบเรียง ดังมีใจความว่า

“พระพุทธองค์ได้ทรงมีอรรถาธิบายแก่ พระมัญชุศรีโพธิสัตว์ว่า “หากถือเอา ต้นไม้ ใบหญ้า กระจวดหิน แม้แต่เศษผงละอองธุลี ตลอดจนทุกสรรพสิ่งในมหานันทจักรวาลนี้ทั้งหมด โดยเปรียบเอาแต่ละอย่าง เป็นแม่น้ำคางคาสายหนึ่งและเม็ดทรายเม็ดหนึ่งในแม่น้ำนั้น คือ โลกนี้ และเศษเสี้ยวของละอองธุลีในโลกนั้น ๆ คือ เพทภัยและเคราะห์กรรมหนึ่งอย่างของสรรพสัตว์ แล้วละก็....กุศลปตดาทานที่พระกษิติครรภโพธิสัตว์ได้โปรดแผ่ให้แก่สัตว์ทั้ง ๖ เหล่าคือ เทวดา มนุษย์ อสูร เปรต เตร็จฉานและสัตว์ในนรกเหล่านั้น ยังจะมีจำนวนมากกว่าเพทภัยและบาปเคราะห์ของสรรพสัตว์ถึงหมื่นแสนเท่าทวีคูณเสียอีก

ตลอดสองไขกัปป์นับไม่ถ้วนมาแล้วที่พระโพธิสัตว์กษิติครรภผู้ทรงคุณธรรมเมตตา ได้ปฏิบัติช่วยเหลือโปรดสัตว์ทั้ง ๖ เหล่า ทั้งเทศนาสั่งสอนให้รู้สึกสำนึกในบาปกรรมทั้งหลาย อันจักส่งผลให้กลับมาสนองทำลายผู้ที่กระทำ อีกทั้งยังแนะนำสรรพสัตว์เหล่านั้นให้ประกอบกุศลกรรมอันเป็นที่พึง เพื่อจะได้พ้นจากนรกไปสู่สุคติ กระทั่งนำทางให้พวกเขาได้บรรลุมรรคผลแล้ว ก็มีจำนวนมากมายอเนกอนันต์ โดยลำดับมา”

“มาตรมั้นว่าในอนาคตกาลหากมีสาวุธชนชายหญิงผู้ใดตั้งมั่นอยู่ในคุณความดี เพียงแต่ได้เอ่ยนามของพระกษิติครรภโพธิสัตว์ด้วยจิตศรัทธาอันบริสุทธิ์ ได้กราบไหว้สักการบูชาด้วยรูป ประทีป ดอกไม้ เครื่องหอม ต่อรูปวาดหรือรูปสลักของท่าน บุคคลผู้นั้นเมื่อละสังขารจากโลกมนุษย์ก็จะได้ไปจุติในสุคติภพอยู่เสวยทิพย์สุข ๑๐๐ ชาติ และจะไม่มีวันตกลงสู่นรกอเวจีแน่นอน”

“ในอดีตกาลล่วงมาแล้ว ปางก่อนพระกษิติครรภโพธิสัตว์ได้เคยเกิดเป็นบุตรชายคนโตของคฤหบดีผู้มั่งคั่ง เป็นสมัยของพระพุทธเจ้าพระองค์หนึ่ง ทรงพระนามว่า “ชื่อจ้อเฟิ่นซันจู้จู้พันสิงยู่ไล้” เมื่อบุตรชายของเศรษฐีได้เห็นพระพักตร์ของพระพุทธองค์ อันเจริญด้วยอสังการบารมี จิตก็บังเกิดความปิติยินดี เคารพเลื่อมใสจึงได้กราบทูลถามพระองค์ว่า “ข้าแต่พระมหากษัตริย์ผู้ประเสริฐพระองค์ได้ทรงตั้งปณิธานอันใดไว้หรือ จึงมีพระรูปโฉมที่งดงามสมบูรณ์เช่นนี้?” พระพุทธองค์ได้ตรัสตอบว่า “ดูก่อนกุลบุตร...การปรารถนาที่จะได้บุคลิกลักษณะอันเป็นอุดมมงคลเช่นนี้ บุคคลผู้นั้นจะต้องทำการโปรดเวไนยสัตว์ทั้งหลาย ที่ตกอยู่ในห้วงแห่งความทุกข์ นับตั้งแต่อดีตกาลมาโดยตลอด เมื่อนั้นจึงได้บรรลุความมุ่งมาดปรารถนาทุกประการ”

ด้วยเหตุนี้แล กุลบุตรผู้นั้นจึงได้ตั้งปณิธานอย่างแน่วแน่เพื่อที่จะได้โปรดสรรพสัตว์ในไตรภูมิให้หลุดพ้นจากวัฏฏสงสารโดยคุกเขาลง ณ เบื้องพระพักตร์ของพระพุทธเจ้าในอดีต แล้วตั้งสัตยาธิษฐานว่า **“ข้าพเจ้าจะต้องโปรดสรรพสัตว์ทั้งหลายให้หลุดพ้นจากห้วงทะเลทุกข์ให้หมดสิ้น จึงจะขอบรรลुरूพุทธภูมิ หากแม้ในรอกเวเจียังไม่ว่างเว้นจาก เวไนยสัตว์ข้าพเจ้าก็จะไม่ขอสำเร็จเป็นพระพุทธเจ้า”**

ตราบนครทั้งบัดนี้เวลาได้ผ่านไปนับหมื่นล้านโกฏิปีแล้ว เพื่อจะอุทิศช่วยเหลือเวไนยสัตว์ทั้งหลาย พระกษิติครรภโพธิสัตว์ซึ่งก็คือบุตรชายคฤหบดี ในกาลนั้น จึงยังคงดำรงอยู่ในโพธิสัตว์ภูมิและปฏิบัติตามปณิธานที่ตั้งไว้เป็นจริยกิจเสมอ โดยไม่ยอมเข้าสู่แดนนิพพาน”

เรื่องราวของพระกษิติครรภโพธิสัตว์ยังมีอีกมากมาย นี่ถือเป็นตัวอย่างหนึ่งเท่านั้นที่อดีตชาติของพระกษิติครรภโพธิสัตว์ได้เกิดเป็นกุลบุตรนั้น แต่สิ่งที่สำคัญที่สุด พระกษิติครรภโพธิสัตว์ ท่านทรงมีหามาตาทียิ่งใหญ่เหลือเกิน ที่อดทนโปรดสัตว์ตราบนับนัรันดร์ จนกว่าคนบาปจะหมดจากโลกมนุษย์

มหานามแห่งพระพุทธเจ้าในอดีต

พระนามของพระพุทธเจ้าในอดีตชาติ มีอยู่หลายพระองค์ มากจึงขอยกตัวอย่างบางพระองค์เท่านั้น ดังในหนังสือพระกษิติครรภโพธิสัตว์มูลปณิธานสูตร ของ อ.โจว ชิง ฟัง แบล และ **“รัศมีธรรม”** เรียบเรียงดังมีใจความว่า

“พระกษิติครรภโพธิสัตว์ได้กราบทูลพระพุทธเจ้าขออนุญาตในการพรรณนาถึงพุทธานุภาพอันยิ่งใหญ่ในท่ามกลางที่ประชุม อยู่บนสวรรค์ชั้นที่ ๒ ชื่อว่า **“ดาวดึงส์”** ดังนี้

พระตณห์กรพระพุทธเจ้า ในกาลนั้นหากบุคคลผู้ใด เพียงแต่ได้ยินพระนามของพระองค์แล้ว บังเกิดจิตศรัทธาหันมาปฏิบัติธรรม ก็จะได้พ้นจากบาปเคราะห์ทั้งปวงไปตลอดระยะเวลาถึง ๔๐ กัลป์

พระเมธังกรพระพุทธเจ้า ในกาลนั้นหากบุคคลใดได้ยินพระนามของพระองค์แล้ว บังเกิดจิตศรัทธาหันมาปฏิบัติธรรม บุคคลนั้นผู้ก็จะเข้าสู่กระแสธารแห่งสังฆธรรมตลอดชั่วนัรันดร์

พระสรณังกรพระพุทธเจ้า ในกาลนั้นหากบุคคลใดได้ยินพระนามของพระองค์แล้ว บังเกิดจิตศรัทธาหันมาปฏิบัติธรรม บุคคลนั้นก็จะได้ไปจุติบนสรวงสวรรค์เป็นเวลา ๑,๐๐๐ ชาติ

พระทิปังกรพระพุทธเจ้า ในกาลนั้นหากบุคคลใดได้ยินพระนามของพระองค์แล้ว บังเกิดจิตศรัทธาหันมาปฏิบัติธรรม บุคคลนั้นก็จะได้รับการประทานพรจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทุกพระองค์ในทั่วสากลพิภพ

พระโกณฑัญญะพระพุทธเจ้า ในกาลนั้นหากบุคคลใดได้ยินพระนามของพระองค์แล้ว บังเกิดจิตศรัทธาหันมาปฏิบัติธรรม บุคคลผู้นั้นจะได้บรรลู่ถึงพระอนุตตรสัมโพธิญาณโดยเร็ว

พระมังคละพระพุทธเจ้า ในกาลนั้นหากบุคคลใดได้ยินพระนามของพระองค์แล้ว บังเกิดจิตศรัทธาหันมาปฏิบัติธรรม บุคคลผู้นั้นจะได้เกิดเป็นมนุษย์ที่มากด้วยบุญญาบารมี จะไม่มีวันล่วงลงสู่อบายภูมิเลย

พระสุนนะพระพุทธเจ้า ในกาลนั้นหากบุคคลใดได้ยินพระนามของพระองค์แล้ว บังเกิดจิตศรัทธาหันมาปฏิบัติธรรม บุคคลผู้นั้นจะได้ไปจุติในแดนสุขาวดีอยู่สวดยทิพย์สุขชั่วกาลนาน

พระเวรตะพุทธเจ้า ในกาลนั้นหากบุคคลใดได้ยินพระนามของพระองค์แล้ว บังเกิดจิตศรัทธาหันมาปฏิบัติธรรม บุคคลผู้นั้นอีกไม่นานก็จะสามารถบรรลุผลสำเร็จจอร์หันต์

พระโสภิตะพุทธเจ้า ในกาลนั้นหากบุคคลใดได้ยินพระนามของพระองค์แล้ว บังเกิดจิตศรัทธาหันมาปฏิบัติธรรม บุคคลผู้นั้นก็จะหลุดพ้นจากสังสารวัฏโดยสิ้นเชิง

พระอนิมทัสสีพุทธเจ้า ในกาลนั้นหากบุคคลใดได้ยินพระนามของพระองค์แล้ว บังเกิดจิตศรัทธาหันมาปฏิบัติธรรม บุคคลผู้นั้นก็จะมีโอกาสดับฟังพระธรรมเทศนาจากพระพุทธเจ้าทุกพระองค์ในมหานันตจักรวาล

ตลอดเวลาที่ผ่านมา ได้มีพระพุทธเจ้าอุบัติขึ้นอีกหลายพระองค์สืบมา คือ พระปฐมะพุทธเจ้า พระนารทะพุทธเจ้า พระปฐมุตตระพุทธเจ้า พระสุเมธะพุทธเจ้า พระสุชาตะพระพุทธเจ้า พระอัทธทัสสีพุทธเจ้า พระธรรมทัสสีพุทธเจ้า พระสิทธิธะพุทธเจ้า พระติสสะพุทธเจ้า พระปัสสะพุทธเจ้า พระวิปัสสีพุทธเจ้า พระสิขิพุทธเจ้า พระเวสสภูพุทธเจ้า พระกกุสันธะพุทธเจ้า พระโกนาคมะพุทธเจ้า พระกัสสปะพุทธเจ้า ตราบจนกระทั่งบัดนี้ได้ถึงสมัย “พระโคตมะพุทธเจ้า” พระองค์ผู้ประเสริฐแห่งหมู่ศากยราช

พระโคตมะพุทธเจ้า

เมื่อเวไนยสัตว์ทั้งในปัจจุบันและในอนาคตเมื่อกำลังจะสิ้นใจ หากมีคนหนึ่งในบ้าน ได้สวดภาวนาพระนามของพระพุทธเจ้าทั้งหลายแทน เมื่อบุคคลนั้นตายไปก็จะได้รับการผ่อนผันโทษทัณฑ์ในนรก ถ้าบุคคลนั้นทำอนันตริยกรรม ๕ สถาน เป็นการตกนรกอเวจี แต่การสวดภาวนานั้นจะทำให้โทษทัณฑ์นั้น ๆ ทุเลาเบาบางลงได้

เช่นนี้แล้วจะกล่าวไปย ถึงผู้ที่ได้ภาวนาบริกรรมพระนามของพระพุทธเจ้าด้วยตัวเอง มหากุศลที่มีอาจประมาณได้ย่อมจะบังเกิดแก่บุคคลผู้นั้นอย่างแน่นอน”

หลักธรรมของพระกษิติครรภ์โพธิสัตว์

เมื่อกล่าวถึงหลักธรรมที่ชัดเจนของพระกษิติครรภ์โพธิสัตว์แล้วจะไม่ปรากฏชัดเจนนัก แต่จะมีลักษณะเป็นเรื่องราวหรือเหตุการณ์แล้วนำไปสั่งสอน พอจะสรุปได้ดังนี้

๑. ความเมตตา	๒. ความกรุณา
๓. ความเสียสละ	๔. ความมีศีลจรรยา
๕. การภาวนา	๖. กตัญญูกตเวที
๗. บริจาคทาน (ทำบุญ)	๘. ความตั้งใจ
๙. การทำความดี	๑๐. จิตใจมั่นคงแน่วแน่ มีปณิธานที่มั่นคง

เมื่อสรุปแล้ว เป็นหลักธรรมที่บุคคลทั่วไปควรนำไปปฏิบัติได้จริง และเป็นสิ่งที่ปรากฏชัดเจนในชีวิตประจำวันของคนแต่ละคนด้วยซ้ำไป ดังคำว่า ทำดี-ดี , ทำชั่ว-ชั่ว แน่แน่นอน เมื่อทำบาป-บาป, เมื่อทำบุญ-บุญ แน่แน่นอนเช่นเดียวกัน ดังนั้นการเป็นคนดี หรือคนชั่ว เราเป็นผู้กำหนด เท่านั้น

คำอาราธนาศีล ๕

พระสงฆ์อนัมนิกายในประเทศไทย ได้ยึดแนวทางในการปฏิบัติตามแบบพิธีกรรมของศาสนาตนไว้เช่นเดิม เมื่อก่อนจะเริ่มพิธีสงฆ์อะไรต่าง ๆ ก็ตาม จำเป็นจะต้องให้สัปบุรุษทายกทายิกาได้มาประชุมพร้อมกันในพระอุโบสถ จดรูปเขียนทำการสักการะพระรัตนตรัยก่อน แล้วกล่าวคำอาราธนาศีล ๕ ดังต่อไปนี้

ในอดีตกล่าววาทิมินด้ายดึกยึกตำเหนียม เตตื้อจึ่งดั่งกิมินด้ายดึก ยีเกียนหฺนุเยี้ยหว่าเถื่อง เหวียนด้ายดึกยียิงตักหฺนุเยี้ยหว่าเถื่อง หงอิต้ายดึกโก๊ ดักถ่อเผือกก้ำแย้ย ตื้อเหม็งโก๊

ด้ายถินด้ายดึกยึกตำเหนียม หงาเตตื้อจึ่งดั่งกิมินด้ายดึก ยีเกียนหฺนุเยี้ยหว่าเถื่อง เหวียนด้ายดึกยียิงตักหฺนุเยี้ยหว่าเถื่อง หงอิต้ายดึกโก๊ ดักถ่อเผือกก้ำแย้ย ตื้อเหม็งโก๊

ตามถินด้ายดึกยึกตำเหนียม หงาเตตื้อจึ่งดั่งกิมินด้ายดึก ยีเกียนหฺนุเยี้ยหว่าเถื่อง เหวียนด้ายดึกยียิงตักหฺนุเยี้ยหว่าเถื่อง หงอิต้ายดึกโก๊ ดักถ่อเผือกก้ำแย้ย ตื้อเหม็งโก๊

ในปัจจุบันกล่าวว่า

๑. กุณิน ด้ายดึกยึกต้อมเหนียม หงาเตตื้อจึ่งดั่ง กิมินด้ายดึก หยี่หงาเกียนหฺนุยาย หงา อิต้ายดึกโก๊ ดักถ่อเผือกก้อมยาย ตื้อเหม็งโก๊

๒. ด้ายถิน ด้ายดึกยึกต้อมเหนียม หงาเตตื้อจึ่งดั่ง กิมินด้ายดึก หยี่หงาเกียนหฺนุยาย หงาอิต้ายดึกโก๊ ดักถ่อเผือกก้อมยาย ตื้อเหม็งโก๊

๓. ตามถิน ด้ายดึกยึกต้อมเหนียม หงาเตตื้อจึ่งดั่ง กิมินด้ายดึก หยี่หงาเกียนหฺนุยาย หงาอิต้ายดึกโก๊ ดักถ่อเผือกก้อมยาย ตื้อเหม็งโก๊

คำแปลคำอาราธนาศีล ๕

ขอท่านผู้มีธรรมอันประเสริฐ ข้าพเจ้าทั้งหลายขออาราธนา ท่านผู้มีธรรมอันประเสริฐ จงเป็นอาจารย์ศีล ๕ แก่ข้าพเจ้าทั้งหลาย ข้าพเจ้าทั้งหลายขอยึดเหนี่ยวท่านเป็นที่พึ่งแก่ข้าพเจ้าทั้งหลาย จงแนะนำสั่งสอนข้าพเจ้าทั้งหลายให้ปฏิบัติอยู่ในศีล ๕ ประการนี้ โดยเคร่งครัดตลอดชั่วกาลนาน

ผู้เขียนจะขอกล่าวถึงศีล ๕ ของคฤหัสถ์ ที่ถือเป็นข้อควรเว้นจากสิ่งที่ไม่ดีไม่งามของคฤหัสถ์ที่ควรหลีกเลี่ยงให้ห่างไกล และจะกล่าวถึง ศีล ๑๐ ซึ่งเป็นของสามเณรฝ่ายอนัมนิกายด้วย ที่สามเณรควรรู้และนำไปตั้งมั่นอยู่พร้อมระลึกถึงอยู่เสมอ

ศีล ๕ (เบญจศีล)

๑. ญิกเยี้ยกเบิกซัซซัน ถีเผือกก้อมยายหงากิมถ่อกรี้ แปลว่า เว้นจากการฆ่าสัตว์
๒. หญี่เยี้ยกเบิกโหวด่าว ถีเผือกก้อมยายหงากิมถ่อกรี้ แปลว่า เว้นจากการลักขโมย
๓. ตามเยี้ยกเบิกตั้ย้อม ถีเผือกก้อมยายหงากิมถ่อกรี้ แปลว่า เว้นจากการประพฤติผิดในกาม
๔. ตื้อเยี้ยกเบิกหย่องหงือ ถีเผือกก้อมยายหงากิมถ่อกรี้ แปลว่า เว้นจากการพูดเท็จ

๕. หงูเยี้ยกเบิกอ้อมตัว ถีเผิกก้อมยัยหงากิมถ่อกรี้ แปลว่า เว้นจากการตีสุรา เมรัย น้ำเมา อันเป็นเหตุแห่งความประมาท

ศีล ๕ ข้อเป็นสิ่งที่ทุกคนควรละเว้น เพราะมันเป็นกายกรรมที่ก่อบาปให้แก่ตนทุกชาติไป ไม่ว่าจะเป็นบรรพชิตหรือคฤหัสถ์ ก็ไม่ควรที่จะละเมิดศีลอันเป็นพื้นฐานของชีวิตเด็ดขาด

ศีล ๑๐ ข้อ (สิกขาบทสามเณร)

สำหรับสามเณรที่บรรพชาในพระพุทธศาสนาจะต้องน้อมรับศีล ๑๐ ไว้เป็นข้อปฏิบัติละเว้นสิ่งต่าง ๆ ดังนี้

๑. ญิกเยี้ยกเบิกชักชัน ถีชายียัยหยื่อตังกรี้ผู้ แปลว่า เว้นจากการฆ่าสัตว์

๒. หลุกเยี้ยกเบิกโทวต่าว ถีชายียัยหยื่อตังกรี้ผู้ แปลว่า เว้นจากการลักขโมย

๓. ตามเยี้ยกเบิกต้าย้อม ถีชายียัยหยื่อตังกรี้ผู้ แปลว่า เว้นจากกรรมมิใช่พรหมจรรย์ คือ

เมถุนธรรม

๔. ตือเยี้ยกเบิกหย่องหือ ถีชายียัยหยื่อตังกรี้ผู้ แปลว่า เว้นจากการพูดเท็จ

๕. หงูเยี้ยกเบิกอ้อมตัว ถีชายียัยหยื่อตังกรี้ผู้ แปลว่า เว้นจากการตีสุรา เมรัย น้ำเมา อัน

เป็นเหตุแห่งความประมาท

๖. หลุกเยี้ยกเบิกเกรือกเฮื่องวามาง เบิกเฮื่องโต้เทิง ถีชายียัยหยื่อตังกรี้ผู้ แปลว่า เว้นจากการตัดดอกไม้ ทาเครื่องหอม อันเป็นฐานแต่งตัว

๗. เท็กเยี้ยกเบิกกาหยอเฮื่องกีเบ็กหยางกวางทั้น ถีชายียัยหยื่อตังกรี้ผู้ แปลว่า เว้นจากการกระทำฟอนรำ ขับร้อง และฟังหรือดูการบันเทิง อันเป็นข้าศึกต่อทางกุศล

๘. เท็กเยี้ยกเบิกต่ากวากว่างต่ายช่าง ถีชายียัยหยื่อตังกรี้ผู้ แปลว่า เว้นจากการนอนบนที่นอนสูงที่นอนใหญ่

๙. กิวเยี้ยกเบิกพีที่ถัก ถีชายียัยหยื่อตังกรี้ผู้ แปลว่า เว้นจากการบริโภคอาหารในเวลาวิกาล

๑๐. ถือบเยี้ยกเบิกกรือกกรี้ชันตื่องกิมเงิงบ่าวเหยิก ถีชายียัยหยื่อตังกรี้ผู้ แปลว่า เว้นจากการรับเงินทอง

ศีล ๑๐ ข้อนี้เป็นศีลสิกขาบทของสามเณรในพุทธศาสนา มหานิกาย อนันมิกาย ที่ยึดปฏิบัติกันมาโดยตลอด และส่วนใหญ่ในปัจจุบันจะเห็นการรับศีลของสามเณรตอนที่บรรพชาเข้ามาเป็นสามเณรฝ่ายอนันมิกายแต่ต้น นอกจากนี้แล้วสามเณรยังต้องยึด “สิกขาบทพระโพธิสัตว์” อีก ๔๘ ข้อด้วย จึงจะสมบูรณ์

อานิสงส์ศีล ๕ (อนันมิกาย)

ดาวเกรียนหญ่วย เบิกตัวตามโดเตียงทั้นเหล่ยชันจีโปัน หมาขุชดูยตือตือตือหยี้เตียน กรีกว้าเต็กกาย ตือตือหยี้โหว่ ชึงเผิกยิซื่อ ชึงฟ้ายิซื่อ ชึงตังยิซื่อกิน เบิกกวี้ธิด้ามาหงว้ายด่าว อีเย้าเผื่องทั้น

คำแปลอนิสงส์ศีล ๕

ผู้ที่รักษาศีล ๕ โดยบริสุทธิ์บริบูรณ์ไม่ต่างพร้อย ผู้นั้นจะไม่ต้องไปเกิด คือไม่ต้องไปเกิดในนรกอเวจี ไม่ต้องไปเกิดเป็นเปรต อสุรกาย

ไม่ต้องไปเกิดเป็นสัตว์เดียรฉาน

ผู้บริบูรณ์ด้วยศีล ๕ ย่อมได้เสวยสุขอยู่เบื้องบนสวรรค์ ตลอดถึงซึ่งพระนิพพาน

สิ่งอย่างหนึ่งที่ขาดเสียมิได้คือการอาราธนาพระปริต ซึ่งถือว่าเป็นการปลอดภัยจากอันตรายทุกขโศก โรคภัยต่าง ๆ ในที่นี้จะขอกล่าวไว้โดยเปรียบเทียบของญวน และไทย ดังนี้

คำอาราธนาพระปริตภาษาญวน (ถิ่นต่งกินยัง)

กุงถิ่นเทียนต่ง เจียนต่งตุตดารา บาราหมิกดา กรือจือโฮ

ต้ายถิ่นเทียนต่ง เจินโงนเย้า ยังกรือเหยียดหนาว โด่ก้วงเม

ตามถิ่นเทียนต่ง เจียนต่งเจินโงนเย้า กรือบั้นหนานโซ โด่ก้วงเม

คำอาราธนาพระปริตของไทย

วิบัติปิฎกพาหะ สัพพะสัมปัตตสิทธียา สัพพะทุกขะ วินาสายะ ปริตตัง พุระมะมังคะลัง

วิบัติปิฎกพาหะ สัพพะสัมปัตตสิทธียา สัพพะภะยะ วินาสายะ ปริตตัง พุระมะมังคะลัง

วิบัติปิฎกพาหะ สัพพะสัมปัตตสิทธียา สัพพะโรคะ วินาสายะ ปริตตัง พุระมะมังคะลัง

คำอาราธนาธรรมภาษาญวน (ถิ่นเทียดจันฟ้าวบ่าว)

กุงถิ่นด้ายดักยักต้อมเหนียม เตียนเทียดจันฟ้าวบ่าว เหวียนด้ายดักยักหงา เตียนเทียดจันฟ้าวบ่าว
หงาอี้ยด้ายดักโก่ ดักยักจันฟ้าวบ่าว ต้อเหมิงโก่

ต้ายถิ่นด้ายดักยักต้อมเหนียม เตียนเทียดจันฟ้าวบ่าว เหวียนด้ายดักยักหงา เตียนเทียดจันฟ้าวบ่าว
หงาอี้ยด้ายดักโก่ ดักยักจันฟ้าวบ่าว ต้อเหมิงโก่

ตามถิ่นด้ายดักยักต้อมเหนียม เตียนเทียดจันฟ้าวบ่าว เหวียนด้ายดักยักหงา เตียนเทียดจันฟ้าวบ่าว
หงาอี้ยด้ายดักโก่ ดักยักจันฟ้าวบ่าว ต้อเหมิงโก่

นี่คือบทสวดอาราธนาธรรมเทศนาและอาราธนาพระปริต ซึ่งฝ่ายภิกษุสงฆ์ญวนได้สวดกันอยู่เนื่อง ๆ ในอดีต ส่วนในยุคปัจจุบันนี้ก็มิสวดบ้างในงานสำคัญ ๆ เช่นการอุปสมบทและบรรพชา เพราะน้อยครั้งมากที่จะมีพระสงฆ์ญวนได้นำมาสวดบ่อย ๆ เมื่อเทียบกับพระสงฆ์ไทยแล้วที่มีการสวดบทอาราธนาธรรม อาราธนาพระปริตบ่อยมากแทบทุกวัน ด้วยเหตุนี้พระสงฆ์สามเณรฝ่ายอนันนิทายควรศึกษาและฝึกท่องบ่นสาธยายกันให้สม่ำเสมออยู่เนื่อง ๆ จะได้ไม่ถูกลืม หรือมีไว้เพียงในตำราเท่านั้น

สรุปได้ว่าหลักธรรมของพุทธศาสนามหายาน อนันมิกายถ้ากล่าวกันแล้วมีลักษณะเหมือนของ เถรวาท แต่คนละภาษาเท่านั้นเองความหมายมีลักษณะเหมือนกันแทบทุกอย่าง อาจจะมีบ้างที่แตกต่าง เพราะเป็นไปตามสภาพของสังคม นั้น ๆ ด้วย เพราะการมีพระพุทธรูปองค์เดียวกันจึงทำให้แทบทุกอย่าง เหมือนกัน ต่างกันตรงคติที่ยึดถือตามครูบาอาจารย์สืบทอดกันมาเท่านั้นเอง เช่นการมีประวัติของพระพุทธรูปเจ้า การประสูติ ตรัสรู้ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา และการปรินิพพานพร้อมมีหลักธรรมเบื้องต้นที่ศึกษาและ เข้าใจในเบื้องต้นเหมือนกัน เช่น มีพรหมวิหาร ๔, อิทธิบาท ๔ เป็นต้น

ส่วนคติของมหายานนั้นเน้นไปที่พระโพธิสัตว์เป็นส่วนใหญ่ หนังสือเล่มนี้ขอกล่าวถึงเพียงพระกษิ ติครรโกโพธิสัตว์ ซึ่งเป็นโพธิสัตว์ที่ได้ตั้งปณิธาน ไว้ว่า “จะโปรดเวไนยสัตว์ให้หมดจากบาปทุกภพทุกชาติ ก่อนแล้วจึงค่อยเข้าสู่แดนพระนิพพานเป็นพระพุทธรูปเจ้า” พระองค์ทรงมีพระเมตตาอันยิ่งใหญ่ต่อเวไนยสัตว์ ทุกหลาย ไม่ว่าจะอยู่ในโลกมนุษย์ อยู่ในนรกอเวจี ท่านก็เสด็จไปโปรดทุกทีในเรื่องของหลักธรรมของพระ กษิติครรโกโพธิสัตว์ยังไม่ได้ปรากฏชัด แต่พอสรุปได้โดยนัยว่า ความเมตตากรุณา ความเสียสละ การบริจาค ทำบุญ การอดทน เหล่านี้เป็นต้น ทรงสั่งสอนให้เวไนยสัตว์ลด ละ เลิกจากกิเลสทั้งหลายทั้งปวง ให้สร้าง แต่กุศล ผลบุญจะได้ช่วยนำส่งในแดนสุขาวดีต่อไป

บทสวดมนต์ที่ควรตระหนักเป็นเบื้องต้นอยู่เสมอในฝ่ายพระสงฆ์ญวนนั้น เพื่อเป็นการรักษาไม่ให้ สูญหายไป เช่น คำอาราธนาศีล, อาราธนาธรรม, อาราธนาพระปริต เป็นต้น และศีล ๕, ศีล ๑๐ ควรที่จะ ศึกษาไว้ให้ชัดเจน

เอกสารอ้างอิง

คณะสงฆ์อนัมนิกาย. ตำรากระดูกและตำรากฐิน ของพระสงฆ์อนัมนิกาย, ในงานประกอบพิธีกระดูกถวายพระราชกุศลแด่ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร, บริษัท ประชาชน จำกัด, ๒๕๒๘.

คณะสงฆ์อนัมนิกายแห่งประเทศไทย. อนุสรณ์คณะสงฆ์อนัมนิกายแห่งประเทศไทย การประกอบพระราชพิธีทักษิณานุประทาน (กระดูก) สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์. กรุงเทพมหานคร : หจก. ไทยรายวันการพิมพ์, ๒๕๕๑.

พระบริหารอนัมพรต. อุภัยฉลอง ที่ระลึกงานฉลองอุโบสถ. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ประชาชน จำกัด, ๒๕๔๓.

วัดอนัมนิกายาราม. โดยเสด็จพระราชกุศลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ในการเสด็จพระราชดำเนินทรงประกอบพิธีฉลองอุโบสถ และพระประธาน. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, ๒๕๑๑.

องสรภณมธุรส (บัวเอ็ง). บรรพชาอุปสมบทวิธีอนัมนิกาย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สหวิทยพานิชย์, ๒๕๐๒.

การจัดองค์กรทางการศึกษาในพระพุทธศาสนาสมัยพุทธกาล

Organizing study in Buddhism of Buddha's era

นายทองดี ศรีตระการ¹

บทคัดย่อ

การจัดองค์กรทางพระพุทธศาสนามีความสัมพันธ์ต่อระบบการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์เป็นอย่างมากทั้งนี้สืบเนื่องมาจากองค์กรสงฆ์นั้น จัดได้ว่าเป็นองค์กรแห่งการศึกษาเรียนรู้หรือฝึกฝนกาย-จิตให้พัฒนาไปสู่ความหลุดพ้นโดยอาศัยหลักไตรสิกขา ซึ่งหมายถึง ข้อควรศึกษาสามประการ² หรือแปลว่า ข้อปฏิบัติที่ต้องศึกษา ๓ อย่าง³ อันเป็นข้อปฏิบัติที่เป็นหลักสำหรับศึกษา ฝึกหัด อบรมทางกาย วาจา ใจ และปัญญา หรือเรียกว่า ศีล สมาธิ ปัญญา⁴ การจัดองค์กรเชิงศาสนานั้น เป็นการจัดการที่มีความมุ่งหวังเพื่อการสร้างศรัทธาและการนำองค์กรไปสู่การเรียนรู้ขั้นสูงก็คือการบรรลุเป้าหมายทางศาสนาคือพระนิพพาน

คำสำคัญ : การจัดองค์กรทางการศึกษา, พระพุทธศาสนาสมัยพุทธกาล

Abstract

A Buddhist organization relationship management system, it is very much the logical continuation of the ecclesiastical organization. And that the organization of education or training body - mind to develop into extrication principles threefold, which means they should study three or imply agreement to study 3, the practice is for. education, training, training the body, speech and mind, intellect or intelligence organization called the sacrament of meditation is religious. The organization is intended to build faith and leadership to the advanced learning is the goal of religion is Nirvana.

Keywords : Organization, Buddhism of Buddha's era

¹ พุทธศาสนดุสิตบัณฑิต สาขาวิชาพุทธบริหารการศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๙.

² พระอุตรคณาธิการ (ชินทร์ สระคำ) และ ศาสตราจารย์พิเศษ ดร. จำลอง สารพัดนึก, พจนานุกรม บาลี-ไทย สำหรับนักศึกษาระดับปรับปรุงใหม่, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพฯ : ธรรมสาร, ๒๕๔๘), หน้า ๒๓๑.

³ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๓. (กรุงเทพฯ : บริษัท เอส. อาร์.พรินติ้ง แมส โปรดักส์, ๒๕๔๘), หน้า ๒๘๕.

⁴ อ.จ.ท.ก. (ไทย) ๒๐/๙๐/๓๑๘-๓๑๙.

ความนำ

ภายหลังที่พระพุทธองค์ทรงตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว พระองค์ก็ได้เริ่มในการจัดตั้งองค์กรด้วยการออกเผยแผ่หลักธรรมคำสอนให้กับปัญจวัคคีย์ทั้ง ๕ ก่อน^๕ จากนั้นเมื่อทั้งหมดบรรลุเป็นพระอรหันต์แล้วก็ทรงส่งสาวกเหล่านั้นไปประกาศพระศาสนา ทั้งนี้ก็โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะสร้างองค์กรที่เรียกว่า “สังฆะ” หรือสงฆ์ให้เกิดขึ้นซึ่งเป็นกระบวนการเริ่มแรกของการจัดองค์กรทางพระพุทธศาสนา พระพุทธองค์ได้ทรงประกาศจุดยืนหรือที่เรียกกันว่าเป็นหัวใจสำคัญของพระพุทธศาสนาหรือโอวาทปาฏิโมกข์ ในวันเพ็ญเดือนมาหะ (เดือน ๓) ซึ่งถือว่าเป็นการประกาศถึงความเป็นองค์กรทางศาสนาอย่างชัดเจน ทรงเริ่มการจัดองค์กรทางพระพุทธศาสนาขึ้นตามลำดับจากการจัดองค์กรแบบ (พุทธานิธิปไตย) คือ อำนาจรวมไว้ที่พระองค์เอง องค์กรแบบ (สาวกนิธิปไตย) โดยการมอบอำนาจหน้าที่บางประการให้พระสาวกที่มีคุณสมบัติด้านวิญญูคุณวุฒิ พร้อมด้วยสืลาวัตรให้เป็นผู้ดำเนินการ ระยะต่อมาก็ทรงจัดองค์กรแบบ (สังฆานิธิปไตย) ด้วยการมอบอำนาจหน้าที่ให้กับสงฆ์เป็นผู้ดำเนินการ โดยมีพระธรรมวินัยเป็นแกนกลางในการดำเนินการบริหารจัดการอย่างมีระบบ

เพื่อให้เห็นชัดถึงความสัมพันธ์ระหว่างการจัดองค์กรทางพระพุทธศาสนากับการจัดการศึกษาโดยเมื่อพิจารณากรอบโครงสร้างขององค์กรทางพระพุทธศาสนาในสมัยพุทธกาลพบว่ามียุทธศาสตร์ประกอบหรือรูปแบบการจัดองค์กรที่มุ่งตรงต่อการศึกษาทั้งหมด เช่น การจัดแบ่งงานในตำแหน่งสำคัญๆ เกี่ยวกับการศึกษาไว้เป็นจำนวนมาก ได้แก่ ตำแหน่งของพระอุปัชฌาย์ พระวินัยธร พระธรรมธร หรือตำแหน่งพระวิปัสสนาจารย์ เป็นต้น โดยตำแหน่งดังกล่าว เป็นตำแหน่งที่จะต้องได้รับการแต่งตั้งให้ทำหน้าที่ในการเป็นผู้ให้การศึกษามหาวิทยาลัยทั้งในส่วนที่เป็นพระธรรม คือ ตัวหลักการสำคัญเช่น หลักปฏิบัติสมุทสาหร่ายไตรลักษณ์ กรรมและการเกิดใหม่ อริยสัจ ๔ และมรรคมีองค์แปด เป็นต้น ซึ่งพระเถระผู้ที่มีความรู้และได้รับการแต่งตั้งนั้นจะต้องทำการอบรมสั่งสอนลูกศิษย์คือสัทธาวิฑริกและอันเตวาลิกให้มีความรู้ความเข้าใจและสามารถนำไปประพฤติปฏิบัติหรือนำไปสั่งสอนคนอื่นได้

โครงสร้างขององค์กรทางพระพุทธศาสนาพบว่าตำแหน่งใดๆ ก็ตามล้วนเป็นตำแหน่งทางการศึกษาดังขึ้นมามีส่วนหรือเข้าไปควบคุมหรือขัดเกลาให้สมาชิกทุกคนในองค์กรได้รับการฝึกฝนและพัฒนาได้อย่างถูกต้อง กรอบในการจัดองค์กรทางพระพุทธศาสนา จึงมีความสัมพันธ์กับการศึกษาของบริษัท ๔ เป็นอย่างดี การจัดองค์กรคณะสงฆ์ในสมัยพุทธกาล จึงเป็นไปเพื่อให้เอื้อประโยชน์ต่อการศึกษาและพัฒนาตนเองของสมาชิกในองค์กรให้ได้บรรลุจุดมุ่งหมายสูงสุดที่เรียกว่า พระนิพพาน

แนวคิดการจัดองค์กรในสมัยพุทธกาล

หลักในการจัดองค์กรในสมัยใหม่นั้นเป็นหลักการเชิงวิทยาศาสตร์ที่พิจารณาจากการจัดองค์กรตามสถานการณ์หรือกลยุทธ์ในการบริหารจัดการยุคใหม่ทั้งที่มุ่งหมายถึงการกำกับหรือการบริหารเพื่อ

^๕ วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๐/๑๒.

การให้บริการหรือแม้แต่การจัดการเพื่อสร้างความสุขสงบให้เกิดขึ้นกับสังคมก็ตามจะพบว่าการจัดองค์กรดังกล่าวเป็นหลักการจัดการที่เน้นหนักในเรื่องของการดำเนินการภายใต้หลักการทางวิทยาศาสตร์เป็นหลัก ซึ่งถือว่าแตกต่างเมื่อหันมาพิจารณาหลักการด้านการจัดองค์กรในเชิงศาสนา เพราะการจัดองค์กรเชิงศาสนานี้ เป็นการจัดองค์กรที่มีความมุ่งหวังเพื่อการสร้างศรัทธาและการนำองค์กรไปสู่การเรียนรู้ขั้นสูงก็คือการบรรลุเป้าหมายทางศาสนาคือพระนิพพาน แต่อย่างไรก็ตามเพื่อที่จะให้เห็นถึงกรอบแนวคิดการจัดองค์กรดังกล่าวเราควรจะต้องหันมาพิจารณาถึงรายละเอียดกันว่าพระพุทธศาสนานี้มีรูปแบบและพัฒนาการในการจัดองค์กรอย่างไร

๑. ความหมายของการจัดองค์กรทางพระพุทธศาสนา องค์กรทางพระพุทธศาสนา เรียกว่า “สังฆะ” หมายถึง หมู่ หรือชุมชน ก็คือหมู่หรือชุมชนที่มีการจัดตั้งวางระเบียบเป็นอย่างดี มีอุดมคติ มีจุดมุ่งหมายว่าจะอยู่ร่วมกันด้วยความสงบ เพื่อประพฤติปฏิบัติกระทำสิ่งที่ดีงาม เพื่อเจริญไตรสิกขา เพื่อจะได้ฝึกฝนตนให้เจริญงอกงามขึ้นในศีล สมาธิ ปัญญา^๖ การจัดองค์กรทางพระพุทธศาสนานี้ยังไม่มีคำที่นำมาใช้อย่างชัดเจนมากนักจะพบก็แต่กรณีที่พระพุทธองค์ได้มีพระพุทธพจน์เพื่อให้พระภิกษุที่พระองค์แสดงพระธรรมเทศนาโปรดนั้นเดินทางไปเพื่อสั่งสอนโดยการกระทำดังกล่าวนั้นถือว่าเป็นการดำเนินการจัดองค์กร หรือการตั้งสังฆะหรือองค์กรทางพระพุทธศาสนานี้เอง ซึ่งการจัดองค์กรหรือสังฆะนั้นก็เป็นการดำเนินการจัดหาสมาชิก คัดเลือกคนเข้าสู่องค์กร และบรรจุแต่งตั้งเพื่อให้ได้ทำหน้าที่ของตนที่ได้รับ เช่น การเป็นพระวินัยธร พระธรรมธร พระกัณฑ์เทศก์หรือเป็นเจ้าอาวาส เป็นต้น ซึ่งถือว่าเป็นกรอบของการจัดองค์กรโดยทั่วไปนั่นเอง

๒. โครงสร้างองค์กรสงฆ์ในสมัยพุทธกาล โครงสร้างองค์กรทางพระพุทธศาสนานี้ประกอบไปด้วยพระธรรมวินัยในฐานะที่เป็นหัวใจหลักสำคัญของพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าในฐานะเป็นผู้นำสูงสุดของการบริหารองค์กรในสมัยพุทธกาล รวมทั้งสาวกที่จัดแบ่งได้เป็น ๔ กลุ่ม คือ พระภิกษุ ภิกษุณี อุบาสกและอุบาสิกา

องค์กรของพระพุทธศาสนาได้จัดแบ่งองค์ประกอบย่อยลงไปอีกหลายประการ แบ่งเป็นส่วนของภิกษุก็คือสามเณร ส่วนของภิกษุณีก็เป็นสามเณรี และส่วนของอุบาสกอุบาสิกาก็อาจจะแบ่งเป็น พระราชาและเศรษฐีหรือประชาชนทั่วไปด้วย โดยองค์ประกอบทุกส่วนนั้นเป็นองค์ประกอบที่มีความเชื่อมโยงกันภายใต้พระธรรมวินัยเดียวกัน สำหรับการปกครองก็จะเป็นหน้าที่ของผู้นำคือพระพุทธองค์โดยผ่านหน่วยงานที่สำคัญก็ คือ สังฆสภาที่มีคณะกรรมการสงฆ์แต่ละคณะเป็นผู้ดำเนินการ เมื่อมีกิจธุระเกี่ยวเนื่องกับสงฆ์ก็จะดำเนินการแก้ไขปัญหามาผ่านสังฆสภาโดยมาก ซึ่งมีการจัดแบ่งกลุ่มปัญหาเรียกว่า อภิปรายและแบ่งวิธีการดำเนินการแก้ไขเรียกว่า เรียกว่าอภิปรายสมถะ เป็นต้น

๓. ปัจจัยพื้นฐานในการจัดตั้งองค์กรคณะสงฆ์สมัยพุทธกาล การเกิดขึ้นและดำรงอยู่ขององค์กรทุกองค์กร ย่อมมีผลมาจากสภาพแวดล้อมที่องค์กรดำรงอยู่ ทั้งนี้เพราะองค์กรเป็นหน่วยย่อยของสังคมหลัก

^๖ พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), การจัดระเบียบสังคมตามคตินิยมแห่งสังฆะ, (กรุงเทพฯ : สหธรรมิก ๒๕๕๑), หน้า ๓.

การจัดตั้งและดำเนินกิจกรรมขององค์กรจึงมีส่วนเกี่ยวข้องกับสังคมใหญ่ การเกิดขึ้นและดำรงอยู่ขององค์กร คณะสงฆ์ในสมัยพุทธกาลก็เช่นเดียวกัน ล้วนเป็นผลมาจากสภาพแวดล้อมทั้งภายในและภายนอกองค์กร คณะสงฆ์

การเปลี่ยนแปลงทางด้านการเมืองการปกครอง ในสมัยพุทธกาลระบบการปกครองในรูปแบบแคว้น ประกอบด้วยแคว้นมคธของพระเจ้าพิมพิสาร โกศลของพระเจ้าปเสนทิโกศล อวันตีของพระเจ้าจันทรปัชโชติ วังสะพระเจ้าอุเทน และแคว้นวัชชี ของพวกวัชชี การทำสงครามเพื่อขยายอำนาจทางการเมืองและการปกครอง เป็นไปอย่างต่อเนื่อง การปกครองมีระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช และสามัคคีธรรม หรือ สาธารณรัฐราชาธิปไตย อิทธิพลทางด้านการเมืองการปกครองของแคว้นใหญ่ๆ ส่งผลให้แคว้นต่างๆ ที่มีขนาดเล็กต้องดำเนินรูปแบบการปกครองตามแคว้นใหญ่ การจัดตั้งองค์กรคณะสงฆ์ จึงมีส่วนสัมพันธ์กับ ที่เป็นการคล้อยตามระบบการปกครองที่ปฏิบัติของสังคมที่เป็นอยู่ในขณะนั้น

การเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจและสังคม ผลจากการขยายอาณาเขตของรัฐหรือแคว้น สมบูรณาญาสิทธิราชย์ ทำให้เกิดการขยายตัวทางการค้ามากขึ้น เศรษฐกิจมีความเจริญก้าวหน้าเป็นอย่างมาก เมื่อการค้าเจริญเติบโตขึ้นก็เกิดชนชั้นพ่อค้าร่ำรวยเศรษฐกิจเพิ่มมากขึ้น การเงินก็มีอิทธิพลมากขึ้น ผู้มีเงินก็มีอิทธิพลต่อการปกครองพร้อมกันไปด้วย ผู้นำแคว้นต่างๆ ล้วนอาศัยพ่อค้าสร้างความมั่นคงในแคว้นของตน ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านการเมืองการปกครองและสังคมตามมาด้วย การเปลี่ยนแปลงทางสังคม เป็นผลสืบเนื่องมาจากระบบเศรษฐกิจที่ขยายตัว ทำให้มีการปรับปรุงโครงสร้างทางสังคม ทำให้ผู้นำทางด้านความคิด หรือผู้มีส่วนในการปกครอง (กษัตริย์) ต้องแสวงหาระบบทางสังคมที่มีความเสมอภาคในด้านสิทธิ หน้าที่และเสรีภาพ การอยู่ร่วมกันของคนในสังคม การจัดตั้งองค์กรคณะสงฆ์ของ พระพุทธเจ้าและเหล่าพระอริยสาวกเป็นรูปแบบหนึ่งของการร่วมกลุ่มกันทางสังคมเพื่อดำเนินกิจกรรมที่เป็นทางเลือกของระบบสังคมที่มีข้อผูกมัดและข้อจำกัดต่างๆ มากมาย ได้หันมาใช้รูปแบบการดำเนินชีวิตในรูปแบบใหม่ที่ให้สิทธิและเสรีภาพ ความเสมอภาคกันในการอยู่ร่วมกัน ซึ่งเป็นสังคมในรูปแบบใหม่ที่ท้าทายต่อระบบโครงสร้างทางสังคมที่เป็นอยู่ในขณะนั้น

การเปลี่ยนแปลงทางด้านการศาสนา ในสมัยพุทธกาลถือได้ว่าเป็นยุคทองของแสงสว่างทางด้านปัญญา (Enlightenment) มีการอภิปรายตอบโต้ปัญหาทางด้านปรัชญาและศาสนากันอย่างแพร่หลาย ทำให้เกิดลัทธิ ศาสนา ปรัชญา รวมทั้งนักบวชในลัทธินิกายต่างๆ มากมาย สภาพการณ์ทางด้านศาสนาในยุคสมัยพุทธกาล เป็นยุคแห่งการปฏิวัติทางด้านศาสนา ความเปลี่ยนแปลงทางด้านความเชื่อ จึงส่งผลให้มีการแสวงหาแนวทางแห่งการหลุดพ้น ทำให้เกิดมีลัทธิและพิธีกรรมต่างๆ แข่งขันกันในการแสวงหาศาสนิกเพื่อเป็นเครื่องอุปถัมภ์ และให้การรักษาค้ำครองในการดำเนินกิจกรรมของลัทธิตน

การเพิ่มจำนวนของภิกษุบริษัท หลังจากที่พระพุทธเจ้าส่งพระสาวกออกประกาศพระศาสนาปรากฏว่ามีผู้เลื่อมใสต้องการจะมาบวชด้วยเป็นจำนวนมาก จึงจำเป็นที่จะต้องมีการเกณฑ์เพื่อให้การอยู่ร่วมกันเป็นไปด้วยความสงบเรียบร้อย พระพุทธองค์จึงทรงบัญญัติสิกขาบทเพื่อเป็นเครื่องควบคุมความ

ประเพณี เพื่อส่งเสริมการศึกษาและปฏิบัติให้ถึงจุดมุ่งหมายสูงสุดของพระศาสนา การบัญญัติสิกขาบทจึงเป็นการจัดตั้งองค์กรคณะสงฆ์ วางระบบ การประพฤติปฏิบัติให้เกิดมีในองค์กรคณะสงฆ์

โดยสรุป ปัจจัยพื้นฐานสำคัญที่ทำให้พระพุทธเจ้าจัดตั้งองค์กรคณะสงฆ์ ๒ ประการ คือ ปัจจัยภายนอก คือ สภาพแวดล้อมทั้งทางธรรมชาติและทางจิตวิญญาณ และการเจริญเติบโตทางด้านวิทยาการที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจและสังคม และปัจจัยภายใน คือ เป็นการให้บริการแก่สังคมหรือบุคคลที่ต้องการจะเข้ามาสู่องค์กรคณะสงฆ์และเป็นการจัดระบบระเบียบความเป็นอยู่ซึ่งเป็นการจัดสภาพการณ์เพื่อให้เอื้ออำนวยต่อการบรรลุถึงจุดมุ่งหมายสูงสุดทางศาสนา ที่เรียกว่า พระนิพพาน

๔. กำเนิดและพัฒนากิจการการปกครองทางพระพุทธศาสนา การปกครองจึงมีวัตถุประสงค์ที่สำคัญก็คือการสร้างศรัทธาให้เกิดและใช้ศรัทธาที่มีต่อผู้นำและหลักการขององค์กรนั้นไปสู่เป้าหมายขององค์กรก็คือการบรรลุเป้าหมายสูงสุดในทางศาสนา การปกครองในทางพระพุทธศาสนามีบ่อเกิดและพัฒนาการที่สำคัญเป็น ๓ ระยะ ดังนี้

ระยะที่ ๑ พระพุทธองค์เป็นจุดศูนย์กลางและทรงเป็นผู้มีอำนาจเด็ดขาดในการชี้แนะแนวทางในการดำเนินกิจกรรมทุกอย่างที่เกี่ยวข้องกับวิธีการแก้ไขปัญหาในคณะสงฆ์ยุคเริ่มแรก ทรงดำเนินการจัดองค์กรโดยอาศัยพระธรรมคือคำสอนที่ทรงค้นพบเป็นหลักและสิ่งที่เป็นเครื่องหมายที่เป็นตัวบ่งชี้ว่าพระพุทธองค์อยู่ในฐานะของศูนย์กลางการปกครอง และมีอำนาจ (Authority) ในการบังคับบัญชาต่างๆ ก็คือ มีการบวชโดยใช้วิธีเอหิภิกขุอุปสัมปทา หมายถึง พระภิกษุจะต้องบวชโดยพระพุทธองค์เท่านั้น^๗ ศูนย์กลางอำนาจจึงอยู่ที่พระพุทธองค์ เพราะทรงมีเป้าหมายที่จะทำการรวบรวมสมาชิกได้จำนวนมากเพื่อส่งสาวกไปประกาศพระศาสนาตามที่ต่างๆ

ระยะที่ ๒ ระยะนี้ได้มีการบัญญัติพระวินัยขึ้นเพื่อให้พระสาวกปฏิบัติตามพระวินัยนั้นๆ การบริหารจัดการ ให้เป็นไปตามพระธรรมและพระวินัย โดยพระองค์ได้มอบอำนาจการจัดการองค์กรให้กับสาวกทำหน้าที่แทนพระองค์ วิธีการบวชที่เดิมต้องขึ้นตรงกับพระองค์^๘ ได้กลายมาเป็นแบบติสรณุปสัมปทา คือการบวชต่อหน้าพระสงฆ์ผู้เป็นประธานว่าขอถึงพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นที่ระลึกก็เป็นอันเสร็จพิธี^๙

ระยะที่ ๓ เมื่อพระพุทธองค์ได้ทรงถ่ายโอนอำนาจการบริหารจัดการองค์กรคณะสงฆ์ให้กับสาวกแล้ว ผลที่เกิดขึ้นก็เป็นไปด้วยดี แต่พอใช้รูปแบบดังกล่าวมาระยะหนึ่งก็เกิดเหตุการณ์บางอย่างอันนำมาซึ่งความไม่เสมอภาคกันระหว่างคนในสังคมขึ้น ทำให้พระพุทธองค์จำเป็นต้องปรับเปลี่ยนจากวิธีไตรสรณคมไปเป็นวิธีการบรรพชาและอุปสมบทแบบแบบอุทฺตมัตถุตรกรรม^{๑๐} เป็นการเปิดโอกาสให้มีการไตร่ตรองหรือถกเถียงกันก่อนบวชให้มีคุณสมบัติครบตามที่ต้องการมากที่สุด

๕. หลักการปกครองคณะสงฆ์สมัยพุทธกาล จากการศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับการปกครองคณะ

^๗ จานงค์ ทองประเสริฐ, พระพุทธศาสนากับสังคมและการเมือง, (กรุงเทพฯ : ดันอ้อแถมมี ๒๕๓๙), หน้า ๑๓๕.

^๘ วิมพา. (ไทย) ๔/๑๙/๒๗.

^๙ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ : ฉบับประมวลศัพท์, (กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๕๙.

^{๑๐} วิมพา. (ไทย) ๔/๖๙/๙๖.

สงฆ์ในสมัยพุทธกาลนั้นเราสามารถที่จะพิจารณากรอบหรือหลักการสำคัญในการจัดองค์เชิงพุทธได้ ดังนี้

ก. การกำหนดวัตถุประสงค์ หรือจุดมุ่งหมาย แปลมาจากคำศัพท์ภาษาอังกฤษที่ว่า “Objective” ซึ่งตรงกับศัพท์ในทางพระพุทธศาสนาว่า “อตุล” ที่แปลว่าความมุ่งหมายความประสงค์ หรือประโยชน์ เกื้อกูล¹¹ ในองค์กรคณะสงฆ์ พระภิกษุจะต้องอยู่ภายใต้พระธรรมวินัย และจะต้องปฏิบัติตามพระธรรมวินัย โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสลัดตนเองออกจากทุกข์ทั้งปวง และเพื่อทำนิพพานให้แจ้ง ซึ่งเป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนา และเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่สมาชิกจะพึงได้ร่วมกัน ๓ ประการ¹² คือ ๑) ติฏฐธัมมิกัตถ์ คือ ประโยชน์ของการดำเนินชีวิตในปัจจุบัน ๒) สัมปรายิกัตถ์ คือ การดำเนินชีวิตเพื่อประโยชน์เบื้องหน้า และ ๓) ปรมัตถ์ คือ การดำเนินชีวิตเพื่อประโยชน์สูงสุด อันเป็นจุดหมายสูงสุดของกุลบุตรที่ออกจากเรือน บวชเพื่อสลัดตนออกจากทุกข์ทั้งปวง และเพื่อทำนิพพานให้แจ้ง หรือประโยชน์ที่เป็นสาระแท้ของชีวิต

ข. การจัดแบ่งงาน หมายถึง การจัดแบ่งงานให้เหมาะสมกับคนทำงานตามหน้าที่ที่ควรจะได้รับ แล้วให้คนงานแต่ละคนรับผิดชอบงานที่ตนเองถนัด จะทำให้เกิดความชำนาญในหน้าที่งาน ซึ่งเรียกว่า ความชำนาญเฉพาะอย่าง (Specialization) และจะทำให้เกิดประสิทธิภาพในการผลิต (Productivity) ลักษณะงานที่พระพุทธองค์ทรงจัดแบ่งในองค์กรคณะสงฆ์สมัยพุทธกาลนั้น สามารถพิจารณาได้ ๓ ลักษณะ คือ

๑. ลักษณะที่เป็นงานหลัก เป็นงานที่มีการดำเนินการอยู่เป็นประจำในองค์กรคณะสงฆ์ ๔ ประเภท คือ ๑) งานด้านการปกครองและตุลาการ เกี่ยวข้องกับการปกครอง เป็นงานที่จะต้องดำเนินการเพื่อให้เกิดความเรียบร้อยดีงามในองค์กรคณะสงฆ์¹³ ๒) งานด้านการให้การศึกษา ต้องเป็นการจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับเป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา¹⁴ มีการจัดสภาพการณ์ที่เอื้ออำนวยต่อการศึกษาของพระภิกษุ ๓) งานด้านการเผยแผ่ศาสนา เป็นการประกาศเผยแผ่คำสอนด้วยการส่งเสริมให้มีการศึกษาและการปฏิบัติ และ ๔) งานด้านสาธารณูปการ คือ การดูแลนวรรรม การก่อสร้างเสนาสนะที่อยู่อาศัยและการใช้คนวัดให้ทำงาน¹⁵ เป็นต้น

๒. ลักษณะงานที่จัดเป็นแผนก (Departmentation) เป็นการจัดกลุ่มงานที่มีลักษณะคล้ายๆ กัน ซึ่งลักษณะงานเช่นนี้ในองค์กรคณะสงฆ์ ได้แก่การสมมติแต่งตั้งเจ้าหน้าที่ทำการแทนสงฆ์ให้เป็นผู้มีหน้าที่อย่างใดอย่างหนึ่งตามแต่สงฆ์จะเห็นสมควร ด้วยกิจนั้นๆ ที่เกิดขึ้นในองค์กรคณะสงฆ์ เพราะการที่คนมาอยู่ร่วมกันเป็นคณะ ย่อมมีกิจการอันเป็นกลางที่เรียกว่าเป็นของคณะเกิดขึ้น คณะนั้นต้องจัดคนในคณะให้รับหน้าที่ทำกิจการนั้นเป็นแผนกๆ¹⁶

๓. ลักษณะงานที่ต้องอาศัยความชำนาญเฉพาะด้าน (Specialization of work) ในการจัดองค์กร

¹¹ พันตรี ป. หลงสมบูรณ์, พจนานุกรมมคธ-ไทย, (กรุงเทพฯ : อาหารการพิมพ์, ๒๕๔๐), หน้า ๒๘.

¹² พ.จ. (ไทย) ๓๐/๗๕๕/๓๘๔.

¹³ วิมพา. (ไทย) ๑/๒๑/๑๓ - ๑๔.

¹⁴ ม.อ. (ไทย) ๑๔/๗๔/๗๘.

¹⁵ วิ.จ. (ไทย) ๗/๒๙๔ - ๓๒๓/๘๙ - ๑๕๐.

¹⁶ สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส, วินัยมุข (เล่ม ๓) หลักสูตรนักรธรรมชั้นเอก, พิมพ์ครั้งที่ ๒๘, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหา มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๕๓ - ๗๒.

ทางพระพุทธศาสนานั้นได้มีการจัดแบ่งงานโดยพิจารณาจากความชำนาญเฉพาะด้าน หรือพิจารณาถึง ความถนัดและความสามารถส่วนบุคคลที่เรียกว่า “เอตทัคคะ”¹⁷ ซึ่งหมายถึงผู้เป็นเลิศ ในสาขาตามฐานะของ ความเชี่ยวชาญ เอตทัคคะฝ่ายภิกษุ เช่น พระอัญญาโกณฑัญญะ เลิศทางรู้ราตรี หรือประสบการณ์มาก พระสารีบุตร เลิศทางมีปัญญามาก พระมหาโมคคัลลานะ เลิศในทางมีฤทธิ์มาก ฯลฯ เอตทัคคะฝ่ายภิกษุณี เช่น นางปชาบดีโคตรมี เลิศในทางรู้ราตรี หรือมีประสบการณ์มาก นางเขมา เลิศในทางมีปัญญามาก นาง อุบลวรรณา เลิศในทางมีฤทธิ์มาก ฯลฯ เอตทัคคะฝ่ายอุบาสก เช่น ตปุสสะและภัลลิกะ เลิศในทางถึงสรณะ (สอง) เป็นคนแรก ฯลฯ รวมทั้ง เอตทัคคะฝ่ายอุบาสิกา มีนางวิสาขา เลิศในทางถวายทาน เป็นต้น งานใน ตำแหน่งเอตทัคคะนี้ พระพุทธองค์ทรงแต่งตั้งให้กับผู้ที่เป็นผู้มีความรู้และความชำนาญเป็นการเฉพาะเพื่อ บริหารดูแลกันเอง เพราะเป็นคุณลักษณะงานที่สืบเนื่องมาจากคุณพิเศษบางอย่างของส่วนบุคคลหรือส่วน คณะนั้นๆ

โดยสรุป การแบ่งงานในองค์กรคณะสงฆ์ในสมัยพุทธกาล มีลักษณะเป็นงานที่มีการปฏิบัติอยู่เป็น ประจำ เป็นการจัดงานเป็นแผนก และการแบ่งงานตามความชำนาญเฉพาะด้าน ตามกิจการขององค์กร คณะสงฆ์ สมัยนั้น

ค. การมอบอำนาจหน้าที่และความรับผิดชอบ เมื่อพิจารณาโดยภาพรวมของการมอบอำนาจหน้าที่ ความรับผิดชอบนั้น จะพบว่าพระพุทธองค์หรือสงฆ์จะพึงมอบอำนาจหน้าที่ในลักษณะดังต่อไปนี้

๑. การมอบหน้าที่ด้วยการให้ตำแหน่ง เพราะสถานะของผู้ดำรงตำแหน่งนั้นช่วยให้มีการกระทำ และเป็นที่ยอมรับร่วมกันในขอบเขตของงานนั้น เพราะการมอบหน้าที่นั้นเป็นการมอบหมายงานหรือการ บริหารงานบางส่วนให้แก่ผู้ใดบังคับบัญชา เมื่อได้รับมอบหมายหน้าที่ก็จะได้รับสิทธิในการกระทำหรือใน การตัดสินใจในสิ่งต่างๆ ภายในขอบเขตหน้าที่ที่ตนได้รับมอบซึ่งเป็นบ่อเกิดของอำนาจตามมา การมอบ หน้าที่ในลักษณะนี้ในองค์กรคณะสงฆ์ คือ การได้รับการสมมติโดยเมื่อสงฆ์จะมอบหน้าที่ให้พระภิกษุรูปใด รูปหนึ่งเป็นผู้กระทำหน้าที่แทนสงฆ์ สงฆ์จะใช้วิธีการสวดสมมติหรือการสอบถามความพอใจ และมีการ กำหนดคุณสมบัติโดยอาศัยความยินยอมพร้อมใจของภิกษุสงฆ์ที่เข้าร่วมประชุมกันทั้งหมดว่าจะมอบหน้าที่ ในการทำกิจนั้นๆ แก่ภิกษุสงฆ์รูปใด ถ้าหากมีภิกษุรูปใดเห็นว่าไม่เหมาะสมก็สามารถคัดค้านท้วงติงได้

อย่างไรก็ตามเป็นที่สังเกตว่าการแต่งตั้งหรือการมอบหน้าที่ในสมัยพุทธกาลนั้นพระพุทธองค์จะให้ สงฆ์หรือสังฆสภาเป็นผู้ดำเนินการ หรือเป็นผู้เฟ้นหาคนที่เหมาะสมและมอบอำนาจนั้นให้ซึ่งหลักการที่สำคัญ ในส่วนนี้สอดคล้องกับหลักการแก้ไขปัญหา (Problem Solving) ขององค์กรสมัยใหม่ที่ใช้หลักการของ วงจรคุณภาพ (Q.C Circles) การระดมสมอง (Brain Storming) และรับฟังผลสะท้อนกลับจากกลุ่ม (Feed-back Analysis) ในการเป็นตัวกำหนดทิศทางและการตัดสินใจขององค์กร โดยผลของการตัดสินใจในรูปแบบ กลุ่มนั้นถือเป็นมติสูงสุด (Consensus) โดยทุกคนสามารถแสดงความเห็นของตนได้ คัดค้านได้

๒. การสร้างพันธมิตรต่อหน้าที่ ที่เรียกว่าความรับผิดชอบ จะเห็นได้ว่าการที่พระพุทธองค์ทรงอนุญาต

¹⁷ อจ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๑๘๘ - ๒๓๔/๒๕ - ๓๐.

ให้ภิกษุที่มีคุณสมบัติเหมาะสม เป็นพระอุปัชฌาย์ให้การบวชกุลบุตร เพื่อไม่ให้เป็นปัญหาในการปกครอง จึงให้ภิกษุถือพระอุปัชฌาย์ โดยที่อุปัชฌาย์และสัทธิวิหาริกพึงปฏิบัติต่อกัน เมื่อบวชให้กุลบุตรแล้วควรติดตามให้การอบรมพร่ำสอน ตลอดจนให้การอนุเคราะห์ด้วยปัจจัย ๔ อย่างสม่ำเสมอ ขณะเดียวกันภิกษุที่เป็นสัทธิวิหาริก ก็จะต้องแสดงความกระตือรือร้นที่จะปรนนิบัติรับใช้ด้วยความเคารพเต็มใจ และทรงอนุญาตให้พระอุปัชฌาย์มีอำนาจทำการประณาม หรือดำเนินคดีต่อนภิกษุที่เป็นสัทธิวิหาริกของตนที่ประพฤติไม่เหมาะสม ๕ ประการ กล่าวคือ ไม่มีความรักใคร่ ไม่เลื่อมใส ไม่มีความละอาย ไม่มีความเคารพ และไม่หวังดีต่อพระอุปัชฌาย์โดยอยู่บนพื้นฐานของความปรารถนาดีต่อกัน ทั้งนี้เพราะพระอุปัชฌาย์เปรียบเหมือนเป็นบิดาบังเกิดเกล้า ที่ให้กำเนิดแก่บุตรผู้เป็นสัทธิวิหาริก การอบรมพร่ำสอนให้บุตรได้ประพฤติดี จึงเป็นภาระเบื้องต้นของผู้เป็นบิดามารดาที่จะควรมีสำนึก¹⁸ หน้าที่จึงมีส่วนสัมพันธ์กับความรับผิดชอบ

หลักการที่พระพุทธองค์ทรงประทาน เพื่อใช้ในการสรรหาคัดเลือกและการดำเนินงานเป็นไปด้วยความยุติธรรมตามหลักพระธรรมวินัย ๓ ประการ คือ

๑. หลักพระวินัย คือการแต่งตั้งด้วยการถือเอาอายุพรรษาเป็นเครื่องมือกำหนด เพื่อให้ทำหน้าที่อย่างสมบูรณ์เพราะผู้ที่ได้รับการแต่งตั้งนั้นจะประกอบไปด้วยภาวะที่จะสามารถปกครองตนเองและปกครองคนอื่น

๒. หลักพระธรรม คือการแต่งตั้งโดยถือเอาความสามารถเป็นหลักในการมอบหมายหน้าที่ให้ดำเนินการในกิจนั้นๆ ทั้งนี้แม้พระภิกษุถึงจะมีพรรษาตามที่กำหนดแล้ว แต่เป็นผู้มีอุปนิสัยในด้านอื่นไม่ตรงกับหน้าที่ หรืออาจเป็นผู้ที่ไร้ความสามารถ ดังนั้นจึงต้องอาศัยหลักความสามารถเป็นเครื่องกำหนดคุณสมบัติก็เพื่อจะให้การดำเนินงานเป็นไปด้วยความเรียบร้อยบรรลุตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้

๓. หลักพระธรรมวินัย การแต่งตั้งพระภิกษุให้เป็นเจ้าหน้าที่ทำการแทนสงฆ์ โดยอาศัยหลักพระธรรมวินัย คือการแต่งตั้งด้วยการถือเอาหลักอายุพรรษา และความสามารถเป็นตัวการกำหนดคุณสมบัติ ซึ่งผู้ที่ได้รับการแต่งตั้งอาจจะเป็นผู้มีพรรษาครบตามกำหนดประกอบด้วยความรู้ความสามารถในหน้าที่ ที่ได้รับมอบหมายนั้น เป็นต้น

ข. การจัดสายการบังคับบัญชา สำหรับคำว่า สายงานการบังคับบัญชา ตรงกับคำว่า line of authority หมายถึง ความสัมพันธ์ระหว่างผู้บังคับบัญชากับผู้ใต้บังคับบัญชา เป็นการชี้ให้เห็นความสัมพันธ์ในงานระหว่างคนทั้งสองระดับ ตัวแปรสำคัญที่ต้องพิจารณาคือ จำนวนระดับชั้น (level) และสายการบังคับบัญชาแต่ละสายงานควรเป็นเท่าใด ยิ่งกว่านั้นจะต้องพยายามไม่ให้สายเหล่านี้ทับซ้อนกัน ส่วนคำว่า ผู้บังคับบัญชา หรือสายงานการบังคับบัญชาในองค์กรพระพุทธศาสนานั้นเมื่อพิจารณาถึงวิวัฒนาการก็จะพบว่า

๑. ระยะแรก อำนาจการบังคับบัญชามีจุดเริ่มต้นมาจากการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าพระองค์ทรงเป็นผู้มีอำนาจและอิทธิพลโดยธรรมชาติผู้อื่นคือสามารถสอนให้ผู้อื่นรู้เห็นตามในธรรมที่ทรงค้นพบ เมื่อเป็น

¹⁸ แสง อุดมศรี, การปกครองคณะสงฆ์ไทย, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๓๙.

เช่นนั้นพระองค์ก็จึงได้มีพระสาวกที่เกิดตามมา พระสาวกเหล่านั้นก็ให้ความเคารพพระองค์ในฐานะที่ทรงเป็นอุปัชฌาย์และเป็นผู้นำหรือผู้บังคับบัญชา

๒. ระยะที่สอง ภายหลังจากที่พระพุทธองค์ได้ตรัสรู้และสั่งสอนพระสาวกจนสามารถบรรลุธรรมและทรงให้บรรพชาอุปสมบทแล้ว ก็ปรากฏว่ามีพระสาวกเพิ่มขึ้นมาเป็นจำนวนมากทำให้การดำเนินการบวชเป็นไปได้อย่างยากลำบาก ต่อมาก็ได้ทรงอนุญาตให้พระสาวกผู้ใหญ่บางรูปบวชให้ ซึ่งกรณีนี้ทำให้เกิดสายการบังคับบัญชาซ้อนขึ้นมาอีกเพราะพระภิกษุที่บวชในระยะหลังนั้นไม่ได้มีพระพุทธองค์เป็นพระอุปัชฌาย์ แต่พระองค์อยู่ในฐานะที่ทรงเป็นผู้นำสูงสุดขององค์กร การบังคับบัญชาในระยะนี้จึงมีอยู่ระหว่างพระอุปัชฌาย์กับสัทธินิหาริกที่บวชในภายหลัง สายการบังคับบัญชาในระยะนี้จึงเริ่มจะซับซ้อนมากขึ้น

๓. ระยะที่สาม เกิดขึ้นภายหลังจากที่พระพุทธองค์ได้มอบอำนาจให้พระเถระสามารถบวชกุลบุตรได้ทำให้มีจำนวนพระภิกษุเกิดขึ้นจำนวนมาก เป็นเหตุให้พระพุทธองค์ได้มอบอำนาจให้กับกรรมอย่างอื่นได้ เป็นเหตุให้เกิดมีช่วงชั้นของอำนาจการบังคับบัญชาเกิดขึ้นและซับซ้อนมากกว่าเดิม

จากการกล่าวมาทั้งหมดจะพบว่า ระบบความสัมพันธ์ระหว่างผู้บังคับบัญชา กับผู้ใต้บังคับบัญชาสมัยพุทธกาล เป็นลักษณะอาจารย์ปกครองศิษย์ บิดาปกครองบุตร ต่างมีความเมตตาเคารพรักใคร่เป็นกัลยาณมิตรต่อกัน ดังที่พระพุทธองค์ทรงตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลายเราอนุญาตอุปัชฌาย์ อุปัชฌาย์จักเข้าไปตั้งจิตสนทนในสัทธินิหาริกฉนบุตร สัทธินิหาริกจักเข้าไปตั้งจิตสนทนในอุปัชฌาย์ฉนบิดา เมื่อเป็นเช่นนี้ อุปัชฌาย์และสัทธินิหาริกจะมีความเคารพยำเกรงประพุดติกลมเกลียวกัน ก็จะถึงซึ่งความไพบูรณ์ในพระธรรมวินัยนี้”¹⁹ ดังนั้น การบังคับบัญชาในองค์กรคณะสงฆ์ ผู้บังคับบัญชาคนหนึ่งสามารถมีผู้ใต้บังคับบัญชา มากกว่าหนึ่งคนก็ได้ แต่มีข้อแม้ว่า ผู้บังคับบัญชานั้นจะต้องเป็นผู้ฉลาด และมีความสามารถในการปกครองดูแลฝึกอบรมให้การศึกษา แก่ผู้ที่อยู่ใต้บังคับบัญชานั้นได้ทั่วถึง

ง. การประสานงาน การอยู่ร่วมกันในสังคมหรือองค์กรเดียวกันนั้น มีความจำเป็นที่จะต้องมีการประสานงานทั้งนี้ก็เพื่อที่จะสร้างความเข้าใจอันดีระหว่างกัน เพราะคำว่า การประสานงาน (coordination) หมายถึง การจัดระเบียบวิธีการทำงานเพื่อลดความซ้ำซ้อน และลดความขัดแย้งในองค์กร รวมทั้งเป็นการสร้างความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันในอันจะทำงานเพื่อก่อให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผล²⁰ สมาชิกองค์กรทางพระพุทธศาสนา ประกอบด้วยบุคคลมีพื้นฐานสภาพแวดล้อมทางสังคมที่แตกต่างกัน ทั้งชาติชั้นวรรณะภาษาและการศึกษา เมื่อมาอยู่ร่วมกัน จึงจำเป็นต้องอาศัยหลักการที่เป็นตัวประสานทำความเข้าใจซึ่งกัน ได้แก่

๑. หลักพระธรรมวินัย เพื่อให้การอยู่ร่วมกันเป็นไปอย่างปกติสุข จำเป็นต้องอาศัยหลักธรรมวินัยเป็นเครื่องน้อมนำจิตใจของพระสาวกให้มีความกลมเกลียวกัน นอกจากนั้นต้องอาศัยคุณธรรมของพระสงฆ์สาวก เช่น ความเป็นกัลยาณมิตร ความหวังดีความสามัคคีความพร้อมเพรียงกันทำหน้าที่โดยเห็นแก่ธรรม

¹⁹ วิ.ม. (ไทย) ๔/๖๔/๘๑.

²⁰ Daft Richard L, Management, (Florida:The Dryen. Press 1997), p 125.

เป็นหลัก และต้องเคารพประเพณีนิยมของกันโดยมีจุดมุ่งหมายร่วมกันคือวิมุต

๒. หลักการแต่งตั้งบุคคลเป็นผู้ประสานงาน เป็นการตั้งเพื่อให้ทำหน้าที่ในการเป็นผู้ให้การช่วยเหลือผู้นำหรือองค์กรในสถานการณ์ต่างๆ กัน ดังนี้

๑) การตั้งอุปัชฌาย์หรือเลขานุการ อุปัชฌาย์หมายถึง ผู้ที่มีหน้าที่รับใช้ ช่วยเหลือ และเอาใจใส่ในกิจการต่างๆ ตามหน้าที่ ตามกิจ หรือฐานะของแต่ละบุคคล เช่น พระอานนท์ทำหน้าที่ผู้อุปัชฌาย์พระพุทธเจ้า^{๒๑} สัทธีวิหาริกทำหน้าที่ผู้อุปัชฌาย์พระอุปัชฌาย์ อันเตวาลิกทำหน้าที่ผู้อุปัชฌาย์อาจารย์^{๒๒} เป็นต้น การตั้งอุปัชฌาย์หรือเลขานุการขององค์กรนั้นถือว่าเป็นเรื่องที่สามารถสร้างความเข้าใจที่ดีต่อองค์กรในการประสานงาน สร้างความเข้าใจระหว่างผู้ที่มาติดต่อกับผู้นำหรือกิจธุระกับองค์กรทำให้เกิดความเข้าใจที่ดีได้

๒) การตั้งคนกลางเข้ามาแก้ไขปัญหา ในกรณีเกิดเหตุคือวิวาทาธิกรณคือขณะที่สงฆ์กำลังวินิจฉัยปัญหาการทะเลาะวิวาทของผู้ก่อความวิวาททั้ง ๒ ฝ่าย ปรากฏว่ามีการวิพากษ์วิจารณ์กันของผู้เป็นทั้งโจทก์และจำเลยจนไม่อาจจะยุติปัญหาลงได้ พระพุทธองค์ได้ทรงกำหนดวิธีแก้ไขในกรณีนี้คือ จะต้องมีการคัดเลือกพระภิกษุผู้มีความสามารถที่จะระงับการวิวาทนี้ได้แล้วแต่งตั้งให้เป็นผู้พิจารณาวินิจฉัยคดี ซึ่งวิธีนี้เรียกว่า อุพพาหิกวิธี หมายถึง วิธีระงับวิวาทาธิกรณในกรณีที่ประชุมสงฆ์มีความไม่สะดวกบางอย่างแล้วจึงเลือกภิกษุบางรูปในที่ประชุมแล้วตั้งเป็นคณะมอบเรื่องไปวินิจฉัยต่อ^{๒๓} วิธีการนี้กระทำโดยการให้คู่วิวาททั้ง ๒ ฝ่ายเลือกตั้งพระเถระ ๑ หรือ ๒ หรือ ๓ รูปก็ได้ พระเถระผู้ที่ถูกเลือกจะเป็นผู้ที่ทั้ง ๒ ฝ่ายไว้วางใจในความเป็นกลางมากที่สุดให้เป็นผู้ตัดสินอธิกรณ ซึ่งเป็นภิกษุผู้มีคุณสมบัติ ดังนี้ ๑) เป็นผู้มีศีล ๒) เป็นพหูสูตร ๓) ทรงจำปาฏิโมกข์ได้ดี ๔) มั่นคงในพระธรรมวินัย ๕) เป็นผู้อาจชี้แจงให้คู่ต่อสู้ในอธิกรณยินยอมเข้าใจได้ ๖) ฉลาดในการระงับอธิกรณ ๗) รู้อธิกรณ ๘) รู้เหตุเกิดอธิกรณ ๙) รู้ความระงับอธิกรณ และ ๑๐) รู้ทางระงับอธิกรณ^{๒๔} โดยพระเถระหรือคณะที่ได้รับเลือกมานั้นจะต้องคิดหรือปรึกษากันก่อนว่าเรื่องที่จะต้องพิจารณานั้นสมควรจะรับพิจารณาหรือไม่ ถ้าสมควรก็รับ ถ้าไม่สมควรก็ไม่รับ เมื่อรับก็ให้ผู้เลือก (คู่วิวาททั้ง ๒ ฝ่าย) ได้บัญญัติญาณตนก่อนว่า (๑) ต้องแจ้งข้อกล่าวหาหรืออธิกรณนั้นตามความจริง (๒) ต้องยอมรับข้อวินิจฉัยในคดีนั้นๆ อันชอบด้วยพระธรรมวินัยและนวัคคัสดุศาสน์ (๓) เมื่อมีข้อตัดสิน (ข้อยุติ) อธิกรณนั้นต้องเลิกแล้วต่อกันด้วยดี ห้ามรื้อฟื้น ซึ่งการตั้งคนกลางขึ้นมาทำหน้าที่ในการชำระอธิกรณเช่นนี้ก็ถือว่าเป็นแนวทางในการประสานงานเพื่อชะลอความขัดแย้งที่จะเกิดลุกลามใหญ่โตขึ้นให้สงบระงับลงได้

๓) การแต่งตั้งทูตในกรณีมีอธิกรณในเรื่องของการลงนิคหกรรมคว่ำบาตรหมายบาตร หมายถึง กรณีสงฆ์ทำการปฏิเสธไม่คบค้ากับคฤหัสถ์ผู้ทำร้ายสงฆ์ การลงโทษโดยการคว่ำบาตร คือการที่สงฆ์ลงโทษอุบาสก

^{๒๑} อก.เอกก. (ไทย) ๒๐/๒๒๓/๒๙.

^{๒๒} วิ.ม. (ไทย) ๔/๗๘/๑๐๗-๑๑๒.

^{๒๓} วิ.อ. ๓/๒๓๑/๒๙๙.

^{๒๔} วิ.จ. (ไทย) ๖/๒๓๑/๓๔๙.

ที่ปรารถนาร้ายต่อพระรัตนตรัยไม่ให้ภิกษุทั้งหลายไม่คบด้วย คือไม่รับบิณฑบาตไม่รับนิมนต์ไม่รับไทยธรรม²⁵ จนกว่าอุบาสกคนนั้นจะสำนึกได้ โดยสงฆ์จะทำการขอมติสงฆ์และแต่งตั้งภิกษุรูปหนึ่งเป็นทูตไปแจ้งข่าวแก่คฤหัสถ์คนนั้น หรือกรณีที่เกิดคฤหัสถ์สำนึกแล้วสงฆ์ก็จะทำการขอมติสงฆ์เพื่อหยายบาตรกับคฤหัสถ์ท่านนั้นได้

การจัดองค์กรคณะสงฆ์ของพระพุทธเจ้าในสมัยพุทธกาล คือ การที่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติพระธรรมวินัย เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการปกครองและให้การศึกษาพัฒนาตนเองของสมาชิกในองค์กรคณะสงฆ์ให้ได้บรรลุจุดหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา โดยพระธรรมวินัยจะครอบคลุมระบบการดำเนินชีวิตทุกอย่าง เริ่มตั้งแต่กำหนดคุณสมบัติ สิทธิ หน้าที่ และวิธีการรับสมาชิกใหม่เข้าสู่ชุมชนคือสงฆ์ การดูแลสมาชิกใหม่ การแต่งตั้งเจ้าหน้าที่ทำกิจการสงฆ์ พร้อมด้วยคุณสมบัติและหน้าที่ที่กำหนดให้ และรวมถึงระเบียบเกี่ยวกับการแสวงหา การจัดทำ การเก็บรักษา และการแบ่งสรรปัจจัย ^๔²⁶

การจัดองค์กรทางการศึกษาในพระพุทธศาสนานั้นเป็นการจัดระเบียบปฏิบัติเพื่อให้สงฆ์ได้หมายรู้ร่วมกันในสังคมสงฆ์ เช่น ระเบียบการรับและจัดแบ่งส่วนอาหาร การทำจีวร และข้อปฏิบัติเกี่ยวกับจีวร การจัดสรรที่อยู่อาศัย ระเบียบวิธีดำเนินการประชุม การโจทก์หรือฟ้องคดี ข้อปฏิบัติของการโจทก์ จำเลยและผู้วินิจฉัยคดี วิธีดำเนินการและตัดสินคดีการลงโทษแบบต่างๆ

สรุป

การจัดองค์กรในทางพระพุทธศาสนาสมัยพุทธกาลเรียกองค์กรว่า “สังฆะ” หมายถึงชุมชนที่จะเป็นสงฆ์ ก็คือหมู่หรือชุมชนที่มีการจัดตั้งวางระเบียบเป็นอย่างดี มีโครงสร้างการบริหารเป็นแบบแผน มีผู้บริหาร มีวัตถุประสงค์ขององค์กรที่ชัดเจน และมีจุดหมายเพื่อประโยชน์ขององค์กรและประโยชน์โดยส่วนรวมว่าจะอยู่ร่วมกันด้วยความสงบสุข ส่วนพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนา ก็คือชุมชนที่อยู่ร่วมกันเพื่อเจริญไตรสิกขา เพื่อจะได้ฝึกฝนตนให้เจริญองงาม ด้วยศีล สมาธิ ปัญญา ดังนั้น สังฆะ จึงหมายถึงชุมชนการมาอยู่ร่วมกันของมนุษย์ โดยมีวัตถุประสงค์เป้าหมายในการอยู่ร่วมกัน โดยยึดหลักพระธรรมวินัยเป็นแกนกลางเพื่อพัฒนาชุมชนหรือสังฆะ ซึ่งในทางพระพุทธศาสนาจึงหมายถึง องค์กรหรือชุมชนที่มีจุดหมายหมายเดียวกันตามความหมายของคำว่าองค์กรโดยทั่วไป จะเห็นได้จากโครงสร้างองค์กรสงฆ์ในสมัยพุทธกาล ซึ่งประกอบด้วย ๑) พระธรรมวินัยในฐานะที่เป็นหัวใจหลักสำคัญของพระพุทธศาสนา ๒) พระพุทธเจ้า ในฐานะผู้นำสูงสุดของการบริหารองค์กรในสมัยพุทธกาล ๓) สาวกที่จัดแบ่งได้เป็น ๔ กลุ่ม คือ พระภิกษุ ภิกษุณี อุบาสกและอุบาสิกา จะพบว่า บุคคลเหล่านี้คือส่วนหนึ่งขององค์ประกอบของการจัดองค์กรทางการศึกษาในพระพุทธศาสนา และองค์ประกอบทุกส่วนนั้นเชื่อมโยงเข้าหากันภายใต้ พระธรรมวินัย โดยมีพระพุทธองค์เป็นผู้ปกครองและดูแลกำลัองค์กรสูงสุด และบริหารจัดการโดยผ่านหน่วยงานที่สำคัญก็ คือ

²⁵ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๒๖.

²⁶ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรม:ฉบับปรับปรุงและขยายความ, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ บริษัทสหธรรม จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๔๔๘ - ๔๔๙.

สังฆสภาที่มีคณะกรรมการสงฆ์แต่ละคณะเป็นผู้ดำเนินการ เมื่อมีอธิกรณ์เกิดขึ้น สังฆสภาเป็นผู้ดำเนินการแก้ไขปัญหา วิธีการดำเนินการแก้ไขเรียกว่า เรียกว่า อธิกรณ์สมณะ

การจัดองค์กรทางการศึกษาในพระพุทธศาสนาครั้งพุทธกาลนั้น ปัจจัยภายนอกก็มีส่วนทั้งปัจจัยการเปลี่ยนแปลงทางด้านการเมืองการปกครอง การเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจและสังคม การเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจและสังคมนั้นเป็นผลมาจากการขยายอาณาเขตของรัฐหรือแว่นสมบูรณาญาสิทธิราชย์ การเปลี่ยนแปลงทางสังคม ทำให้มีผลต่อพระพุทธศาสนาสมัย และอีกปัจจัยหนึ่งก็คือการเปลี่ยนแปลงทางด้านการศาสนา ในสมัยพุทธกาลเรียกว่าเป็นสมัยแห่งการเจริญด้านปัญญาในสังคมอินเดีย มีเจ้าสำนัก เจ้าลัทธิต่างๆ และจะมีศาลาหรือสถานที่ให้เจ้าสำนักหรือเจ้าลัทธิต่างๆ มาชุมนุมและโต้เถียงกัน เรียกว่าเป็นยุคแห่งปัญญา ส่วนพระพุทธศาสนา ปรากฏว่ามีผู้เลื่อมใสต้องการจะเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนา ปัจจัยภายนอกและสภาพแวดล้อมดังกล่าวมา ก็เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้ต้องมีการจัดองค์กรทางการศึกษาในพระพุทธศาสนา

การจัดองค์กรทางการศึกษาสมัยพุทธกาล ที่พระพุทธเจ้าทรงจัดแบ่งองค์กรไว้ โดยมีโครงสร้างการบริหารเป็นบริบทการจัดองค์กรฯ มีพระพุทธองค์เป็นผู้บริหารสูงสุด และทรงมอบหมายงานตามภาระหน้าที่ให้อัครสาวกที่มีคุณสมบัติและความเหมาะสมตามภาระหน้าที่หรือตามเอตทัคคะ แม้แต่หลังจากพระพุทธองค์ปรินิพพานแล้ว เหล่าพระสาวกก็ได้ดำเนินการและปรับเปลี่ยนตามยุคสมัย และบริบททางสังคมสมัยนั้น ใช้หลักพระธรรมวินัยเป็นกฎระเบียบการจัดองค์กรฯ ก็แสดงให้เห็นว่า โครงสร้างการจัดองค์กรฯ สมัยพุทธกาล ก็เป็นต้นแบบของการจัดองค์กรทางการศึกษาสมัยใหม่ โดยการเชื่อมโครงสร้างการจัดองค์กรทางการศึกษาสมัยพุทธกาลเข้ากับศาสตร์สมัยใหม่

เอกสารอ้างอิง

- จำนงค์ ทองประเสริฐ. **พระพุทธศาสนากับสังคมและการเมือง**. กรุงเทพฯ : ต้นอ้อแกรมมี ๒๕๓๙.
- พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต). **การจัดระเบียบสังคมตามคตินิยมแห่งสังฆะ**. กรุงเทพฯ : สหธรรมิก, ๒๕๕๑.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). **พุทธธรรม: ฉบับปรับปรุงและขยายความ**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ บริษัทสหธรรม จำกัด, ๒๕๔๖.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๓. กรุงเทพฯ : บริษัท เอส. อาร์. พรินต์ติ้ง แมส โปรดักส์, ๒๕๔๘.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ : ฉบับประมวลศัพท์**. กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.
- พระอุตรคณาธิการ (ชวินทร์ สรรค์คำ) และ ศาสตราจารย์พิเศษ ดร. จำลอง สาระพัตน์. **พจนานุกรม บาลี-ไทย สำหรับนักศึกษาฉบับปรับปรุงใหม่**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพฯ : ธรรมสาร, ๒๕๔๘).
- พันธุ์ ป. หลงสมบูรณ์. **พจนานุกรมมคธ-ไทย**. กรุงเทพฯ : อาหารการพิมพ์, ๒๕๔๐).
- สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส. **วินัยมุข (เล่ม ๓) หลักสูตรนิกธรรมชั้นเอก**. พิมพ์ครั้งที่ ๒๘. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.
- แสวง อุดมศรี. **การปกครองคณะสงฆ์ไทย**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

จิตตภาวนากับการพัฒนามุขีภาวะทางอารมณ์ของวัยรุ่นไทย

Meditation and Emotional Quotient Development in Thai Adolescents

โดย นางสาวภัทริดา แรงทน¹

บทคัดย่อ

วัยรุ่นเป็นวัยที่จะต้องผ่านช่วงของกระบวนการบ่มเพาะเพื่อก้าวเข้าไปสู่ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ มุขีภาวะทางอารมณ์เป็นรูปแบบหนึ่งของกระบวนการหล่อหลอมบ่มเพาะนี้ ดังนั้นผู้เขียนจึงนำเสนอแนวทางการพัฒนามุขีภาวะทางอารมณ์ของวัยรุ่นโดยผ่านกระบวนการของหลักจิตตภาวนา คือ ๑) พัฒนาคุณธรรม การรับรู้และสนองตอบความต้องการของผู้อื่นได้อย่างเหมาะสม พัฒนาทัศนคติ ท่าทีในการมองโลกและสังคมให้เป็นไปในทางเกื้อกูล มีเมตตา เสียสละ เอาใจเขามาใส่ใจเรา ๒) พัฒนาสมรรถภาพจิต บริหารจัดการอารมณ์ของตนและแสดงออกได้อย่างเหมาะสม พัฒนาจิตใจให้เข้มแข็งมั่นคง มีความมุ่งมั่นแน่วสู่เป้าหมายชีวิต มีความรับผิดชอบ มีวินัย ๓) การพัฒนาสุขภาพจิต การตระหนักรู้อารมณ์ของตนเองและแสดงออกได้อย่างเหมาะสมด้วยสติ พัฒนาจิตใจให้สงบ ผ่องใส อารมณ์ และเป็นสุข

คำสำคัญ : จิตตภาวนา, มุขีภาวะทางอารมณ์, วัยรุ่น

Abstract

Teenagers are required to go through the process of incubation to become fully humanity. emotional quotient is a form of this incubation process. The author proposes a way to develop the emotional quotient of adolescents through the process of meditation. ๑) Develop morality, perception, and respond to the needs of others in an appropriate way. ๒) Develop mental capacities. Manage your emotions and express them appropriately. Develop a strong mind. It is a commitment to life goals. Responsible discipline ๓) Mental health. Emotional awareness and self-expression. The mind is calm, bright and cheerful.

Keyword : Meditation, Emotional Quotient, Adolescents

¹ นิสิตระดับปริญญาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธบริหารการศึกษา, หลักสูตรบริหารการศึกษา, คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘.

๑. บทนำ

มนุษย์จะมีความสุขเมื่อเราสามารถควบคุมวิถีชีวิตของตัวเอง มีความเชื่อมั่น มีศรัทธาในชีวิต มีเป้าหมายและสามารถบรรลุเป้าหมายเหล่านั้นได้ และมนุษย์เราจะสามารถควบคุมวิถีชีวิตของตัวเองได้ดีขึ้นเมื่อได้รับการอบรมและการศึกษาที่ดีจากครอบครัว โรงเรียน สังคมและสื่อมวลชน จะส่งเสริมให้มนุษย์มีคุณภาพดีขึ้น ได้เป็นผู้เลือกวิถีชีวิตและกำหนดวิถีชีวิตของตัวเองได้^๒

วัยรุ่นเป็นช่วงเวลาหัวเลี้ยวหัวต่อที่สำคัญยิ่งของชีวิตมนุษย์ เพราะเป็นวัยแห่งการเปลี่ยนแปลงทั้งในด้านร่างกายและสภาพจิตใจจากความเป็นเด็กสู่ความเป็นผู้ใหญ่ ช่วงชีวิตวัยรุ่นจึงเป็นช่วงของการลองผิดลองถูกและมีโอกาสตัดสินใจผิดพลาดได้ง่ายหากขาดการชี้นำในทางที่ถูก ปัจจุบันปัญหาของวัยรุ่นในสังคมไทยรุนแรงและซับซ้อนมากขึ้น เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วทั้งด้านกายภาพ เศรษฐกิจ การเมือง สังคม และเทคโนโลยีอันล้ำสมัย

จากสถานะสังคมในโลกออนไลน์เข้าถึงได้ง่าย ความรวดเร็ว และเป็นเครือข่าย ที่เราเรียกกันว่า สังคมดิจิทัล (Digital Society) เช่น Face book ส่งผลให้พฤติกรรมของเด็กไทยในปัจจุบันมีการใช้ Face book เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว โดยในปี ๒๕๕๔ เพิ่มขึ้นจากปี ๒๕๕๓ ถึง ๙๖.๓% โดยข้อมูลจากกระทรวงเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารตั้งแต่ปี ๒๕๕๑-๒๕๕๔ พบว่า มีจำนวนผู้ใช้ Face book เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องจาก ๑๖๘,๗๒๐ คน เป็น ๑,๙๗๓,๕๐๐ คน ๖,๗๘๒,๗๘๐ คน และ ๑๓,๒๓๖,๒๐๐ คน ตามลำดับ จำแนกตามอายุเฉลี่ยพบว่า เยาวชนช่วงอายุ ๑๘-๒๔ ปี ติด Face book เกือบ ๔๐% ของผู้ใช้ จากรายงานแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๖๐-๒๕๗๙ คุณภาพของการศึกษา ด้านคุณธรรม จริยธรรมของเด็กและเยาวชนพบว่า จำนวนคดีเด็กและเยาวชน (อายุ ๑๐-๑๘ ปี) ที่ถูกดำเนินคดีโดยสถานพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน ปี ๑๕๕๒-๑๕๕๗ ในระดับมัธยมศึกษาตอนต้นมีมากกว่า ๑๕,๐๐๐ คน นอกจากนี้พบว่า กลุ่มเด็กวัยเรียนยังมีปัญหาด้านความสามารถทางเชาว์ปัญญา (IQ) และความฉลาดทางอารมณ์ (EQ) เด็กวัยเรียนของไทยส่วนใหญ่มี IQ ที่ต่ำกว่าค่ากลางมาตรฐานสากล ขณะที่EQมีคะแนนเฉลี่ยที่ต่ำกว่าระดับปกติ เนื่องจากปัญหาภาวะโภชนาการของแม่และเด็ก ปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคม การดูแลของครอบครัว ซึ่งล้วนส่งผลต่อพฤติกรรมและทักษะการใช้ชีวิตของเด็ก นอกจากนี้วัยรุ่นมีปัญหาการตั้งคร่ำครวญก่อนวัยอันควร และปัญหายาเสพติด^๔ หากวัยรุ่นไม่มีวุฒิภาวะเท่าที่ควรและไม่มีความรับผิดชอบสูงพอ จะก่อให้เกิดปัญหา มีการเผยแพร่ภาพไม่เหมาะสมในสังคมออนไลน์ ซึ่งปัญหาของเยาวชนหลายอย่างอาจต้องใช้วุฒิภาวะทางอารมณ์ในการแก้ไข ตั้งแต่การเลี้ยงดูไปจนถึงการกระทำผิดอย่างยกพวกตีกัน ไปจนถึงการใช้ยาเสพติด^๕

^๒ นพมาศ อึ้งพระ(ธีระเวทิน), รศ., **ทฤษฎีบุคลิกภาพและการปรับตัว**, พิมพ์ครั้งที่ ๔ (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๑), หน้า ๔๑๒-๔๑๓.

^๓ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ(สศช.) <http://thaipublica.org/2012/02/nesdb-announces-thai-society/>

^๔ สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ, **แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๖๐-๒๕๗๙**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพมหานคร : บริษัท พรักหวานกราฟิก จำกัด, ๒๕๖๐, หน้า ๔๐, ๖๘.

^๕ เทิดศักดิ์ เดชคง, น.พ., **ความฉลาดทางอารมณ์ จากทฤษฎีการปฏิบัติ**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๕๕), หน้า ๒๓.

คนที่มีวุฒิภาวะทางอารมณ์ (EQ) จะสามารถควบคุมการประพฤติปฏิบัติให้อยู่ในหลักศีลธรรม จรรยา และมีจริยธรรม⁶ การพัฒนาบุคคลให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ คือ การพัฒนา EQ การพัฒนาให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ จะทำให้เกิดความรู้สึกรู้การเข้าถึงมนุษย์และความเป็นมนุษย์ ชาบซึ่งในชีวิต (life appreciation) ชีวิตในโรงเรียน นักเรียนมักได้รับการฝึกฝนให้เก่งทางด้าน IQ และด้านทักษะเกี่ยวกับงาน ตลอดจนเทคนิควิธีการต่างๆ ที่จะเป็นประโยชน์ในการทำงาน จะมีการฝึกทางด้าน EQ น้อยมากทำให้เกิดปัญหาเมื่อออกไปประกอบอาชีพมักไม่ประสบความสำเร็จ คนที่มี IQ สูงแต่ขาดพัฒนาทางด้าน EQ มักจะกลายเป็นคนที่มีลักษณะอวดเก่ง เอาตัวเองเป็นใหญ่ ไม่มีลักษณะการอ่อนน้อมถ่อมตน ว่าเหว ขาดมิตร ส่วนคนที่มี EQ สูง มักจะเป็นผู้ที่สามารถแสวงหาความสุขและค้นพบความสุขได้ไม่ยาก มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีกับคนรอบข้าง เข้าใจตนเองและผู้อื่น มีจุดมุ่งหมายในชีวิตที่ชัดเจน⁷

จากความเป็นมาและปัญหาข้างต้น ทำให้ผู้เขียนมีความสนใจที่จะนำหลักของจิตตภาวนามานำเสนอ เพื่อเป็นทางเลือกอีกทางหนึ่งที่จะนำมาใช้ในการพัฒนาวุฒิภาวะทางอารมณ์ของวัยรุ่นไทยให้เป็นวัยที่สามารถควบคุมอารมณ์ตัวเอง มีความยับยั้งชั่งใจ มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี ตระหนักในหน้าที่และความรับผิดชอบ ต่อตนเอง สังคม อยู่ร่วมกับสังคมอย่างมีความสุข หรือที่เรียกว่า การพัฒนาวุฒิภาวะทางอารมณ์นั่นเอง ในบทความนี้ผู้เขียนจะได้นำเสนอวุฒิภาวะทางอารมณ์และจิตตภาวนา รายละเอียดนำเสนอในบริบทของอารมณ์ของวัยรุ่น, ความหมายองค์ประกอบของวุฒิภาวะทางอารมณ์, คุณลักษณะของผู้มีวุฒิภาวะทางอารมณ์ และจิตตภาวนากับการพัฒนาวุฒิภาวะทางอารมณ์

๒. เนื้อหา

๒.๑ อารมณ์ของวัยรุ่น

เด็กวัยรุ่น (Adolescence) หมายถึง กลุ่มเด็กในช่วงอายุ ๑๑-๒๑ ปี บางสถาบันทางการแพทย์ให้กลุ่มวัยรุ่นมีช่วงอายุ ๑๑-๒๔ ปี เนื่องจากในปัจจุบันระยะเวลาของการศึกษามีความจำเป็นและต้องใช้ระยะเวลาเพิ่มขึ้น ทำให้ความพร้อมที่จะมีครอบครัว ความรับผิดชอบเป็นตัวของตัวเอง มีระยะเวลายาวนานออกไปกว่าจะเข้าไปเป็นผู้ใหญ่อย่างเต็มตัว ปกติวัยรุ่นมักมีอารมณ์วู่วาม เกรี้ยวกราด รุนแรง และเปลี่ยนแปลงง่าย แสดงออกอย่างตรงไปตรงมา ทั้งนี้เนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงของร่างกายและต่อมไร้ท่อต่างๆ ซึ่งก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางอารมณ์ที่เป็นลักษณะทางธรรมชาติของวัยรุ่น ประกอบกับการปรับตัวเข้ากับสังคมซึ่งมักจะทำให้เกิดความเครียดมากเสมอๆ เพราะเกิดความวิตกกังวลในความสำเร็จของตนเองว่าเป็นที่ยอมรับของเพื่อนๆ หรือไม่ พัฒนาการทางอารมณ์จึงขึ้นอยู่กับวุฒิภาวะและการเรียนรู้ของแต่ละคนซึ่งมักจะเกี่ยวกับเรื่องรูปร่างหน้าตาของตนเอง กลุ่มเพื่อน กิจกรรมทางสังคม โดยมีลักษณะที่สำคัญของอารมณ์ดังนี้⁸

⁶ จำลอง ดิษยณิข และพริ้มเพรา ดิษยณิข, ความเครียด ความวิตกกังวล และสุขภาพ, (เชียงใหม่ : คณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๕).

⁷ ทศพร ประเสริฐสุข, ดร., ความเฉลียวฉลาดทางอารมณ์กับการศึกษา (Emotional Intelligence and Education), รวมบทความวิชาการเกี่ยวกับอีคิว, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : DESKTOP, ๒๕๔๓), หน้า ๑๑๐ - ๑๑๒.

⁸ ประยูรศรี มณีสร, ผศ., จิตวิทยาวัยรุ่น, ภาควิชาจิตวิทยาและแนะแนว คณะครุศาสตร์ สหวิทยาลัยรัตนโกสินทร์ วิทยาลัยครูจันทระเกษม, พิมพ์ครั้งที่ ๓, ๒๕๓๒, หน้า ๑๑๑.

๑. มีความรุนแรง เมื่อวัยรุ่นได้รับความกระทบกระเทือนใจเพียงเล็กน้อย ชัดใจกับพ่อแม่ หรือผิดหวังบางสิ่งบางอย่าง อาจทำให้วัยรุ่นทำร้ายตัวเองหรือบางคนคิดฆ่าตัวตายได้

๒. มีความไม่คงที่ทางอารมณ์พร้อมทั้งมีอารมณ์ไม่สม่ำเสมอ เช่น รัก-เกลียด-โกรธ ความดีใจ เสียใจ อาจเกิดขึ้นโดยเร็ว และหายไปได้ง่าย หากเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับอุดมคติที่มีความสัมพันธ์กับอารมณ์ เช่น การบูชาความยุติธรรม ความรักพวกพ้อง รักสถาบันการศึกษา ความรักชาติ ความภาคภูมิใจในวงศ์ตระกูล จะเป็นอารมณ์ที่มั่นคงถาวร ผู้ที่เข้าใจธรรมชาติด้านนี้ของวัยรุ่นจะช่วยให้วัยรุ่นเป็นเครื่องมือได้เป็นอย่างดี

๓. ขาดการควบคุมการแสดงออกทางอารมณ์ มีอารมณ์รุนแรงอยู่มาก จึงมักแสดงออกมาอย่างเปิดเผยเมื่อถูกผู้ใหญ่ขัดขวางจะรู้สึกคับข้องใจ และโกรธแค้น มักจะแสดงออกมาในรูปของการถกเถียง ต่อต้าน

๔. มีอารมณ์ค้างเสมอ อารมณ์ชนิดนี้มักจะเกิดความผิดหวัง ถึงแม้จะลดความรุนแรง แต่ก็ติดอยู่นานทำให้จิตใจเศร้าหมอง ว่าเหว่ รู้สึกว่าตนเองไร้ค่า จนกระทั่งไม่สบายใจอย่างมาก เช่น เกิดจากความผิดหวังเรื่องความรัก ไม่ว่าจะเป็นความรักของพ่อ แม่หรือเพศตรงข้าม

๒.๒ ความหมายและองค์ประกอบของวุฒิภาวะทางอารมณ์

๒.๒.๑ ความหมายของวุฒิภาวะทางอารมณ์

นักวิชาการทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ ได้ให้ความหมายของวุฒิภาวะทางอารมณ์แตกต่างกันดังนี้ คำว่า วุฒิภาวะทางอารมณ์ (emotional quotient) ไม่เหมือนกันในภาษาอังกฤษ แต่ในความแตกต่างยังมีส่วนที่เหมือนกันอยู่บ้าง ในภาษาอังกฤษยังมีคำเรียกที่ใกล้เคียงกับ emotional quotient ดังคำนิยามของนักวิชาการที่ศึกษาเรื่องนี้อย่างจริงจังและต่อเนื่อง ดังเช่นคำต่อไปนี้ ความสามารถทางอารมณ์ (emotional competence) ซึ่งโกเมน (Goleman) เรียกว่า emotional intelligence competencies โดยรวมเอาคุณลักษณะ ๖ ประการของความสามารถทางอารมณ์ที่เกี่ยวข้องกับความมั่นใจในตนเอง การเอาใจเขามาใส่ใจเรา การปรับปรุงตนเอง การโน้มน้าวใจผู้อื่น ความต้องการผลสัมฤทธิ์ และการสร้างทีมงานรวมไว้ด้วย^๙

ความหมายของวุฒิภาวะทางอารมณ์จากหลายแหล่งทั้งในและต่างประเทศ ยังได้กล่าวถึงความหมายของวุฒิภาวะทางอารมณ์ (Emotional Quotient หรือ E.Q.) ไว้อีกหลายประการ เช่น กรมสุขภาพจิตได้ให้ความหมายของ “วุฒิภาวะทางอารมณ์” หมายถึง ความสามารถทางอารมณ์ในการดำรงชีวิตร่วมกับผู้อื่นอย่างสร้างสรรค์และอย่างมีความสุข และเป็นความสามารถในการจัดการตัวเองทั้งความคิด ความรู้สึก อารมณ์และพฤติกรรม^{๑๐} โดยในส่วนของวุฒิภาวะทางอารมณ์ได้แปลเป็นภาษาไทยในหลายๆ รูปแบบ เช่น “การบริหารอารมณ์ สติอารมณ์ ปัญญาอารมณ์ เชาวอารมณ์ ความเฉลียวฉลาดทางอารมณ์ โดยใช้ปัญญา

^๙ Daniel Goleman, Working with Emotional Intelligence, (New York : Bantam Books, 1998, p.28).

^{๑๐} กระทรวงสาธารณสุข กรมสุขภาพจิต, คู่มือความฉลาดทางอารมณ์, (กรุงเทพมหานคร : ชุมชนสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, ๒๕๓๘), หน้า ๒.

กำกับอารมณ์ของตนเอง”¹¹ จากการสัมมนาทางวิชาการซึ่งจัดโดยกรมสุขภาพจิตกระทรวงสาธารณสุขเมื่อปีพ.ศ. ๒๕๔๓ มีนักวิชาการได้สรุปที่จะให้คำนิยามเป็นภาษาไทยที่เข้าใจง่ายของคำว่าอีคิว ไว้หลายนิยามได้แก่¹²

๑. Emotional Quotient: วุฒิภาวะทางอารมณ์ หมายถึง ลักษณะของการที่บุคคลตระหนักรู้ อารมณ์ของตนเองที่เกิดขึ้น อันเนื่องมาจากสิ่งเร้าทั้งภายนอกและภายใน และความสามารถที่จะปรับหรือจัดการกับอารมณ์โดยการควบคุม สลาย ระบายกับอารมณ์ที่เกิดขึ้นนั้น ให้ผลทางบวกทั้งต่อตนเอง ผู้อื่น สภาพแวดล้อมหรือเหตุการณ์ต่าง ๆ

๒. Emotional Health: สุขภาพอารมณ์ หมายถึง ความสามารถในการรับรู้ และแสดงออกทางอารมณ์รวมทั้งคุณลักษณะทางอารมณ์ที่เหมาะสมกับวัยและสังคม

๓. Emotional Intelligence: ความฉลาดทางอารมณ์ มีความหมายหลักเช่นเดียวกับสองคำนิยามที่กล่าวมาข้างต้น

โกล์แมน (Goleman) ได้ให้ความหมายของความฉลาดทางอารมณ์ว่า หมายถึง ความสามารถในการตระหนักถึงความรู้สึกของตนเองและความรู้สึกของผู้อื่น สามารถบริหารหรือจัดการอารมณ์ของตนเอง และสามารถสร้างสัมพันธ์ภาพกับผู้อื่นได้เป็นอย่างดี¹³

เอกชัย จุละจาริตต์ ให้ความหมายความฉลาดทางอารมณ์แนวภูมิปัญญาไทย คือ ความรู้และความสามารถในการทำให้มีอารมณ์ดี โดยการพยายามมีสติดูแลความคิดของตนเองให้คิดดี เพื่อทำจิตใจของตนให้บริสุทธิ์ผ่องใสต่อเนื่อง อันเป็นผลให้เกิดการกระทำทางกาย วาจา ใจที่ดีงามอย่างต่อเนื่อง¹⁴

พระราชวรมนี (ประยูร ธมมจิตโต) กล่าวว่า Emotional Intelligence หรือที่เรียกกันว่า อีคิว ความหมายที่ใช้ คือ การใช้ปัญญากำกับการแสดงอารมณ์ที่ออกมาให้มีเหตุผล เป็นการแสดงอารมณ์ ความรู้สึกออกมาในแต่ละสถานการณ์ โดยถือว่าอารมณ์หรือความรู้สึกนั้นเป็นพลังให้เกิดกรรม ซึ่งถ้าพลังขาดปัญญากำกับก็จะเป็นพลังตาบอด ปัญญาจึงเป็นตัวที่จะมากำกับชีวิตของเราให้การแสดงออกเป็นไปในทางที่ถูกต้อง¹⁵

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) ได้นิยามความฉลาดทางอารมณ์พระพุทธศาสนาว่า หมายถึง การมีปัญญาควบคุมความคิด ความรู้สึกหรือนิสัยใจคอให้แสดงออกอย่างเกื้อกูลและสร้างสรรค์ความสุขแก่ตนเอง

¹¹ แสงอุษา โลจนานนท์ และภุชงค์ รุยาพร, E.Q. With Thai Smile : การบริหารอารมณ์ (ด้วยรอยยิ้มแบบไทยๆ), (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มิตรการพิมพ์), ๒๕๔๓, หน้า ๒๑๕-๒๑๖.

¹² EQ การพัฒนาอารมณ์, Fitness, (มีนาคม-เมษายน, ๒๕๔๓), หน้า ๑๘.

¹³ Goleman, D Emotional Intelligence. Why it can matter more than IQ. New York : Bantam Books, 1995 อ้างถึงใน อภาภรณ์ดชา, การพัฒนากระบวนการคิดกับวุฒิภาวะทางอารมณ์, วารสารวิชาการ, ๒๕๔๓, หน้า ๒๕.

¹⁴ เอกชัย จุละจาริตต์, นพ., EQ แนวภูมิปัญญาไทย, (กรุงเทพมหานคร : หจก. สามลดา, ๒๕๔๘), หน้า ๑๙.

¹⁵ พระราชวรมนี(ประยูร ธมมจิตโต), อีคิวในแนวพุทธศาสนา, บรรยายพิเศษแก่กองบรรณาธิการวารสารพุทธปริทัศน์, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, วันที่ ๒๕ พฤษภาคม ๒๕๔๒, เรียบเรียงโดย ดร.พรณี บุญประกอบ, (วารสารพุทธปริทัศน์, ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๑, ๒๕๔๒), หน้า ๗.

และผู้อื่น¹⁶

กล่าวสรุปได้ว่า วุฒิภาวะทางอารมณ์หรือEQ หมายถึง ความสามารถในการตระหนักรู้ความรู้สึก ความต้องการของตนเองและผู้อื่น สามารถบริหารจัดการอารมณ์ของตนเองโดยมีปัญญากำกับส่งผลต่อการแสดงออกทางพฤติกรรมอย่างเหมาะสม เกิดสัมพันธภาพอันดีงามต่อผู้อื่น และดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างปกติสุข

๒.๒.๒ องค์ประกอบของวุฒิภาวะทางอารมณ์

Solavey & Mayer ได้ให้องค์ประกอบหลักของ EQ ไว้ ๕ ด้าน¹⁷ คือ

๑. Know one's Emotion หรือ Self-Awareness เป็นการตระหนักรู้อารมณ์ของตนเอง เป็นการรับรู้และเข้าใจความรู้สึก ความคิดและอารมณ์ตามความเป็นจริง และสามารถควบคุมอารมณ์และความรู้สึกของตนได้

๒. Managing emotion เป็นความสามารถในการบริหารจัดการกับอารมณ์ของตนได้อย่างเหมาะสมตามสถานการณ์ สามารถควบคุมตนเองได้เพื่อไม่ให้เกิดความเครียด มีเทคนิคในการผ่อนคลายความเครียด สามารถสลัดความวิตกกังวลอย่างรุนแรงได้อย่างรวดเร็ว ไม่ฉุนเฉียวง่าย กล่าวคือ สามารถทำให้อารมณ์พุ่งมั่วหายไปได้โดยเร็วและกลับสู่ภาวะปกติได้อย่างรวดเร็ว

๓. Recognizing emotion in other เป็นการรับรู้อารมณ์และความต้องการของผู้อื่น เห็นอกเห็นใจผู้อื่นเอาใจเขามาใส่ใจเรา รู้เท่าทันในความรู้สึกความต้องการความเดือดร้อนความวิตกกังวลของผู้อื่นได้ และสามารถแสดงออกได้อย่างเหมาะสม

๔. Motivating oneself เป็นความสามารถในการจูงใจของตนเองสามารถควบคุมความต้องการและแรงกระตุ้นได้อย่างเหมาะสม สามารถรอคอยการตอบสนองความต้องการ เป็นผู้ที่มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์เพื่อให้ตนเองสามารถบรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ มองโลกในแง่ดีสามารถจูงใจและให้กำลังใจตนเองได้

๕. Handling relationship เป็นความสามารถในการสร้างความสัมพันธ์กับผู้อื่นได้ มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีกับผู้อื่นได้ และสามารถรักษาสัมพันธภาพ ไว้ได้เป็นอย่างดี

Goleman ได้เสนอองค์ประกอบของ EQ ออกเป็น ๕ องค์ประกอบที่สำคัญตามลำดับชั้น¹⁸ ดังนี้

๑. การตระหนักรู้จักอารมณ์ตนเอง (Know One's Emotion) การตระหนักรู้จักตน (Self Awareness) เข้าใจยังรู้ถึงเปลี่ยนแปลงในอารมณ์ ภาวะอารมณ์ และความต้องการของตนในแต่ละห้วงเวลาและสถานการณ์

๒. การบริหารจัดการอารมณ์ (Managing Emotion) ความสามารถที่จะควบคุมจัดการกับความรู้สึก

¹⁶ พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตฺโต), เจตโกศลหรือปรีชาเชิงอารมณ์ ใน อัจฉรา สุขารมณ์, วิลาสลักษณ์ ชั่ววัลลี และอรพิน ชูชม (บรรณาธิการ), รวมบทความวิชาการ EQ, (กรุงเทพมหานคร : DESTOP, ๒๕๔๕).

¹⁷ Solavey & Mayer อ้างถึงใน สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, การศึกษาองค์ความรู้เกี่ยวกับคุณลักษณะของคนไทยที่พึงประสงค์: ความฉลาดทางอารมณ์ (Emotional Quotient : EQ), (กรุงเทพมหานคร : พริกหวานกราฟฟิค จำกัด, ๒๕๕๒), หน้า ๑๔-๑๕.

¹⁸ Goleman, D., Emotional intelligence: Why it can matter more than IQ, New York: Bantam Books, 1995, p.43-44.

หรือภาวะอารมณ์ของตนเองและผู้อื่นที่เกิดขึ้นได้อย่างเหมาะสมและมีปัญญา เมื่อเกิดอารมณ์ขึ้น เช่น เสียใจ โกรธ ผิดหวัง ตื่นเต้น สามารถควบคุมตนเองได้ ไม่โมโหร้าย ทำร้าย ผ่อนคลายอารมณ์ตนแล้วกลับคืนสู่สภาวะปกติได้เร็ว

๓. การสร้างแรงจูงใจให้ดีแก่ตนเอง (Motivating Oneself) การกระตุ้นเตือนตนให้คิดริเริ่มอย่างมีความคิดสร้างสรรค์ ผลักดันตนมุ่งสู่เป้าหมายที่ตั้งใจไว้ จะนำมาซึ่งความสำเร็จ อดทนรอได้ ไม่ด่วนตัดสินใจ มุ่งสู่เป้าหมายใหญ่เป็นหลัก ไม่ยึดติดในลาภ ยศ ผลประโยชน์

๔. สามารถรับรู้อารมณ์ของผู้อื่น (Recognizing Emotions in Others) เอาใจเขามาใส่ใจเรา รู้เท่าทันความรู้สึก ความต้องการ ความวิตกกังวล หรืออารมณ์ต่างๆ ของผู้อื่น

๕. ความสามารถในการจัดการความสัมพันธ์กับผู้อื่น (Handling Relationship) เป็นผลต่อเนื่องตามลำดับจากข้อที่ ๑-๔ ในการสร้างและรักษาสัมพันธภาพที่ดีหรือรักษาเครือข่ายทั้งในส่วนบุคคลและการงานไว้อย่างมั่นคงและยืนยาว ทั้งยังเป็นผู้ที่รอบรู้และวิเคราะห์สถานการณ์ได้ดีมีประสิทธิภาพ

Wagner and Sternberg เสนอว่า พฤติกรรมของผู้ที่ชาญฉลาด “Practical Intelligence” ที่จะเอื้อต่อความสำเร็จในวิชาชีพในการบริหารและในชีวิต แบ่งเป็น ๓ ประเภท¹⁹ คือ

๑. การครองตน (Managing Self) หมายถึง ความสามารถในการบริหารจัดการตนเองให้ได้ผลผลิตสูงสุด กระตุ้นชี้นำตนให้มุ่งสู่ผลสัมฤทธิ์ สามารถสร้างแรงจูงใจที่ดีให้แก่ตนเอง ไม่ย่อท้อ รู้ในความสามารถและศักยภาพของตน

๒. การครองคน (Managing Others) ทักษะความรู้ในการบริหารงานต่อผู้ใต้บังคับบัญชาและความสัมพันธ์ทางสังคม ความสามารถในการเข้ากับผู้อื่น มอบหมายงานให้ตรงกับความรู้ความสามารถ และให้รางวัลตามผลงานที่ปฏิบัติ

๓. การครองงาน (Managing Career) เป็นความสามารถในการสร้างผลกระทบที่ดีแก่สังคม องค์กร จัดลำดับความสำคัญจำเป็นของตนให้เข้ากับสิ่งที่ยั่งยืน ให้ความสำคัญและโน้มน้าวให้ผู้อื่นเห็นดีเห็นงามด้วย

กรมสุขภาพจิต กระทรวงสาธารณสุข ได้เสนอองค์ประกอบของวุฒิภาวะทางอารมณ์ไว้ ๓ ประการ คือ ดี เก่ง สุข มีดังนี้²⁰

๑. ดี หมายถึง ความสามารถในการควบคุมและความต้องการของตนเอง รู้จักเห็นใจผู้อื่นและมีความรับผิดชอบต่อส่วนรวม

๒. เก่ง หมายถึง ความสามารถในการรู้จักตนเอง มีแรงจูงใจ ตัดสินใจแก้ปัญหาและแสดงออกได้อย่างมีประสิทธิภาพ รวมทั้งมีสัมพันธภาพที่ดีกับผู้อื่น

๓. สุข หมายถึง ความสามารถในการดำเนินชีวิตอย่างเป็นสุข

¹⁹ Wagner and Sternberg (1985), p.439 อ้างถึงใน วีระวัฒน์ ปันนิตามัย, เซาว์อารมณ์ (EQ) ดัชนีวัดความสุขและความสำเร็จในชีวิต, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เอ็กเปอร์เน็ท, ๒๕๔๕), หน้า ๕๔.

²⁰ กรมสุขภาพจิต, คู่มือความฉลาดทางอารมณ์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, ๒๕๔๔), หน้า ๒-๓.

สันต์ ศัลยศิริและทีมงานจิตวิทยา ได้จัดองค์ประกอบของความฉลาดทางอารมณ์ออกเป็น ๕ ด้าน²¹

คือ

๑. มีความรู้ความเข้าใจในอารมณ์ของตนเอง
๒. มีความสามารถในการจัดการกับอารมณ์ของตนเองได้
๓. มีความสามารถในการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับคนอื่น
๔. มีความเข้าอกเข้าใจผู้อื่น

มีความสามารถในการสร้างแรงจูงใจให้กับตนเองได้

พอจะสรุปองค์ประกอบบุคลิกภาวะทางอารมณ์ออกเป็น ๕ องค์ประกอบหลัก รายละเอียดดังนี้

๑. การตระหนักรู้อารมณ์ของตนเอง หมายถึง การรับรู้อย่างเท่าทันต่ออารมณ์ของตนเมื่อมีสิ่งเร้ามากระทบ แล้วเกิดการยอมรับตนเอง ฟังพอใจตามสภาพปัจจุบัน ทบทวน ตรวจสอบอารมณ์ความรู้สึกนึกคิด ปฏิบัติกิจที่แสดงออกทั้งกายและจิต แล้วควบคุมต่อสภาวะอารมณ์ที่ไม่พึงประสงค์

๒. ความสามารถบริหารจัดการอารมณ์ของตนได้อย่างถูกต้องเหมาะสม หมายถึง ความสามารถในการจัดการอารมณ์ต่างๆ หรือควบคุมอารมณ์ตนเองที่จะเกิดขึ้นให้แสดงออกมาได้อย่างเหมาะสมกับสถานการณ์อย่างมีเหตุผลและมีสติ มีการปรับตัวและความยืดหยุ่นทางอารมณ์เพื่อการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมตามสถานการณ์ อดทนต่อความเครียดและผ่อนคลาย และเผชิญกับวิกฤติและปัญหาได้อย่างองอาจ

๓. การรับรู้อารมณ์และความต้องการของผู้อื่นและตอบสนองได้อย่างเหมาะสม หมายถึง การรู้เท่าทันในความรู้สึกความต้องการ ความเดือดร้อน ความวิตกกังวลของผู้อื่นได้ ด้วยการใช้ความเห็นอกเห็นใจเอาใจเขามาใส่ใจเรา มีมุมมองต่อผู้อื่นตามที่เป็นจริงและสามารถแสดงออกได้อย่างเหมาะสม

๔. ความสามารถสร้างแรงจูงใจให้กับตนเองอย่างสร้างสรรค์และเหมาะสม หมายถึง ความสามารถในการสร้างแรงกระตุ้นให้กับตนเองอย่างสร้างสรรค์และเหมาะสม มีการยอมรับตนเองทั้งในทางบวกและทางลบ เข้าใจศักยภาพของตนเอง มีความรับผิดชอบ สร้างขวัญกำลังใจ มีความมุ่งมั่นให้บรรลุเป้าหมายของตนที่ตั้งไว้อย่างสมอดันเสมอปลาย

๕. ความสามารถสร้างและรักษาสัมพันธภาพที่ดีต่อผู้อื่น หมายถึง สามารถสร้างมิตรภาพที่ดีให้ ความร่วมมือ ใช้การสื่อสารที่เหมาะสมกับผู้อื่น การทำงานเป็นทีม มีน้ำใจ เสียสละ ไม่มีการเอารัดเอาเปรียบ จัดการความขัดแย้งและแก้ไขปัญหามีความรับผิดชอบและมีจิตสำนึกต่อสังคม เห็นได้จากการให้ความร่วมมือต่อกฎเกณฑ์ของสังคม ให้การสนับสนุนและร่วมพัฒนาชุมชน

๒.๒. ๓ คุณลักษณะของผู้มีบุคลิกภาวะทางอารมณ์

ศูนย์แนะแนวการศึกษาและอาชีพ, กรมวิชาการ กล่าวถึงคุณลักษณะของบุคคลที่มีบุคลิกภาวะทาง

²¹ สันต์ ศัลยศิริ, นพ., และทีมงานจิตวิทยา, E.Q บริหารอารมณ์อย่างฉลาด, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ ขบา พับลิชชิ่ง จำกัด, ๒๕๔๘), หน้า ๒๓-๒๘.

อารมณ์สามารถแบ่งออกเป็น ๔ ด้าน^{๒๒} คือ

- รู้จักและเข้าใจอารมณ์ของตนเอง
- เข้าถึงจิตใจผู้อื่นและรักษาสัมพันธภาพที่ดีกับผู้อื่นได้
- รู้จักจัดการกับตนเอง
- รู้จักนำพลังแห่งอารมณ์มาใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อตนเอง

ประยูรศรี มณีสระ^{๒๓} จำแนกลักษณะของบุคคลที่มีวุฒิภาวะทางอารมณ์ออกเป็น ๖ ลักษณะ คือ

๑. มีความสามารถควบคุมอารมณ์ของตนได้
๒. มีความสามารถในการใช้อารมณ์อย่างเหมาะสมกับสถานการณ์
๓. มีความสามารถในการยอมรับความจริงและเข้าใจผู้อื่นตามที่เป็นจริง
๔. สามารถตั้งความหวังในชีวิตตามสภาพที่เป็นจริงได้
๕. มีความสามารถอดทนต่อความว้าเหวได้
๖. มีความรู้สึกเมตตากรุณาต่อบุคคลอื่นเพิ่มขึ้น

นพ.สันต์ ศัลยศิริ และทีมงานจิตวิทยา^{๒๔} ได้จำแนกลักษณะของผู้มีวุฒิภาวะทางอารมณ์ออกเป็น ๙ ลักษณะ คือ

๑. การเป็นคนที่มีมองโลกในแง่ดี
๒. การเป็นคนที่มีรู้จักจิตใจและอารมณ์ของตนเองเป็นอย่างดี
๓. การเป็นคนที่มีมนุษยสัมพันธ์ดี
๔. การเป็นผู้ที่มีความสุขในชีวิตอย่างแท้จริง
๕. การเป็นผู้ที่มีเหตุผลสามารถใช้เหตุผลในการคิดและตัดสินใจแก้ปัญหาหรือเรื่องราวต่างๆ ได้เป็นอย่างดี
๖. การเป็นผู้ที่มองเห็นคุณค่าความดีงามในตัวเอง
๗. การเป็นผู้ที่มีความรับผิดชอบสูงในเรื่องต่างๆ
๘. การเป็นผู้ที่สามารถเข้าใจในความแตกต่างของผู้อื่นเสมอ
๙. การเป็นผู้ที่มีความเชื่อมั่นในตนเอง

กล่าวสรุปได้ว่า บุคคลที่มีวุฒิภาวะทางอารมณ์จะมีลักษณะดังนี้

๑. รู้จัก รู้เท่าทันภาวะอารมณ์ของตนเอง
๒. มีความสามารถบริหารจัดการอารมณ์อย่างเหมาะสมกับสถานการณ์

^{๒๒} ศูนย์แนะแนวการศึกษาและอาชีพ, การจัดทำคู่มือพัฒนาวุฒิภาวะทางอารมณ์ ศีลธรรม และจริยธรรม ระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษา, กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๔๕, หน้า ๕-๖.

^{๒๓} ประยูรศรี มณีสระ, ผศ., จิตวิทยาวัยรุ่น, ภาควิชาจิตวิทยาและแนะแนว คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยรัตนโกสินทร์ วิทยาลัยครูจันทระเกษม, พิมพ์ครั้งที่ ๓, ๒๕๓๒, หน้า ๑๒๓-๑๒๕.

^{๒๔} สันต์ ศัลยศิริ, นพ., และทีมงานจิตวิทยา, E.Q บริหารอารมณ์อย่างฉลาด, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ ขบา พับลิชชิ่ง จำกัด, ๒๕๔๘), หน้า ๒๓-๒๘.

๓. มีความสามารถในการยอมรับความจริงและเข้าใจผู้อื่นตามที่เป็นจริง
๔. สามารถตั้งความหวังในชีวิตตามสภาพที่เป็นจริงได้
๕. รู้จักสร้างแรงจูงใจให้ตนเองอย่างสม่ำเสมอ
๖. มีความรับผิดชอบสูง
๗. มีความอดทน อดกลั้น
๘. การเป็นคนที่มีจิตใจดีงาม

๒.๓ จิตตภาวนากับการพัฒนาวุฒิภาวะทางอารมณ์ของวัยรุ่น

คำว่า “อารมณ์” ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน²⁵ หมายถึง สิ่งที่ยึดหน่วงจิตโดยผ่านทางตา หู จมูก ลิ้น กายและใจ ,ความรู้สึกทางใจที่เปลี่ยนแปลงไปตามสิ่งเร้า ส่วน “อารมณ์” ตามความหมายทางพระพุทธศาสนา หมายถึง เครื่องยึดหน่วงของจิต, สิ่งที่จิตรับรู้ สิ่งที่จิตรับรู้ในเรื่องต่างๆด้วยกันได้เห็นเรียกว่า “รูปปารมณ” การได้ยินเสียงเรียกว่า “สัทพารมณ” กันได้กลิ่นเรียกว่า “คันธพารมณ” การได้รับรสก็เป็นอารมณ์เรียกว่า “รสพารมณ” กันได้สัมผัสทางกายเรียกว่า “โผฏฐัพพพารมณ” และสิ่งที่ปรากฏในใจหรือนึกคิดเรียกว่า “ธรรมพารมณ”²⁶

ภาวนาในทางพระพุทธศาสนา หมายถึง การเจริญ การทำให้เป็นให้มีขึ้น การฝึกอบรม การพัฒนา พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้จัดเรื่องการภาวนาออกเป็นธรรมหลายหมวด เช่น ภาวนา ๒²⁷ คือ

๑. สมถภาวนา คือ การฝึกอบรมจิตใจให้เกิดความสงบหรือการฝึกสมาธิ
๒. วิปัสสนาภาวนา คือ การฝึกอบรมปัญญาให้เกิดความรู้แจ้งตามความเป็นจริง หรือการเจริญปัญญา

การจัดที่ให้ความหมายกว้างและครอบคลุมมาก คือ ภาวนา ๔²⁸ ได้แก่

๑. **กายภาวนา** คือ การเจริญกาย พัฒนากาย การฝึกอบรมกาย ให้รู้จักติดต่อกันเกี่ยวข้องกับสิ่งทั้งหลายภายนอกอินทรีย์ทั้งห้าด้วยดี และปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านั้นในทางที่เป็นคุณ มิให้เกิดโทษ ให้กุศลธรรมงอกงาม ให้อกุศลธรรมเสื่อมสูญ, การพัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ

๒. **ศีลภาวนา** คือ การเจริญศีล พัฒนาความประพฤติ การฝึกอบรมศีล ให้ตั้งอยู่ในระเบียบวินัย ไม่เบียดเบียนหรือก่อความเดือดร้อนเสียหาย อยู่ร่วมกันกับผู้อื่นได้ด้วยดี เกื้อกูลกัน

๓. **จิตตภาวนา** คือ การเจริญจิต, พัฒนาจิต, การฝึกอบรมจิตใจให้เข้มแข็งมั่นคง เจริญงอกงาม

²⁵ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ฉบับเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๗ รอบ ๕ ธันวาคม ๒๕๕๔, (กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๕๖), หน้า ๑๔๐๘.

²⁶ พระราชวรมุนี (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๖), และ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), พัฒนาการแบบองค์รวมของเด็กไทย, [ออนไลน์], ค้นเมื่อ ๒๕ สิงหาคม ๒๕๕๙, จาก: http://advisor.anamai.moph.go.th/tamra_book.html.

²⁷ พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๗๐.

²⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๐.

ด้วยคุณธรรมทั้งหลาย เช่น มีเมตตา กรุณา ขยันหมั่นเพียร อุตุน มีสมาธิ และสดชื่น เบิกบาน เป็นสุข ผ่องใส เป็นต้น

๔. ปัญญาภาวนา คือ การเจริญปัญญา, พัฒนาปัญญา, การฝึกอบรมปัญญา ให้รู้เข้าใจสิ่งทั้งหลาย ตามความเป็นจริง รู้เท่าทันเห็นแจ้งโลกและชีวิตตามสภาวะ สามารถทำจิตใจให้เป็นอิสระ ทำตนให้บริสุทธิ์ จากกิเลสและปลดปล่อยพ้นจากความทุกข์ แก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้ด้วยปัญญา

จิตตภาวนา คือ การเจริญเติบโต พัฒนาจิต การฝึกอบรมจิตใจให้เข้มแข็งมั่นคง เจริญองงามด้วย คุณธรรมทั้งหลาย เช่น มีเมตตา กรุณา ขยันหมั่นเพียร อุตุน มีสมาธิ และสดชื่น เบิกบาน เป็นสุข ผ่องใส จิตตภาวนาในทางพระพุทธศาสนาแบ่งเป็น ๓ ด้าน^{๒๙} คือ

พัฒนาคุณธรรม หรือคุณภาพของจิตใจ คือ พัฒนาจิตใจให้ประกอบด้วยคุณธรรม

เช่น มีเมตตา กรุณา เอื้ออารี มีมุทิตา มีความเคารพ อ่อนโยน ซื่อสัตย์ กตัญญู เป็นต้น การพัฒนาในด้านนี้นอกจากจะช่วยให้เกิดความดีงามในจิตใจ และเกิดความสุขแล้วยังช่วยพัฒนาทัศนคติและท่าทีในการมองโลกและสังคมให้เป็นไปในทางเกื้อกูล เกิดความรัก ความเอื้ออาทรต่อสิ่งมีชีวิตและธรรมชาติ อดยากดูแลให้ดีงาม ทำให้พฤติกรรมและความสัมพันธ์ต่อสิ่งแวดล้อมและสังคมเป็นไปในทางที่ดีงามด้วยความเต็มใจ มีความสุขในการทำ การช่วยเหลือโดยไม่รู้จักผิดหรือถูกบังคับ เพราะเป็นสิ่งที่ออกมาจากใจจริงๆ การพัฒนาด้านนี้สามารถพัฒนาได้ตลอดเวลาในชีวิตประจำวัน

พัฒนาสมรรถภาพจิต หรือความสามารถของจิตใจ คือ พัฒนาจิตใจให้เข้มแข็ง

มั่นคง มีความเพียรพยายาม กล้าหาญ อุตุน รับผิดชอบ มีสติ มีสมาธิ เป็นต้น การพัฒนาความสามารถของจิตใจนี้จะยังเป็นพื้นฐานที่สำคัญทั้งในแง่การทำหน้าที่การงาน และการดำเนินชีวิตให้ประสบความสำเร็จ ทำให้ไม่ระย่อท้อถอยต่ออุปสรรค ไม่หลงลืมบกพร่อง และมีความมุ่งมั่นแน่วแน่ในสิ่งที่ทำ ไม่วอกแวก หวั่นไหวไปกับเรื่องต่างๆ ที่เข้ามากระทบ หากพัฒนาได้ดีจะทำให้มีความสุข อยู่กับสิ่งที่ทำ ในขั้นสูงสมรรถภาพของจิตใจที่ถูกพัฒนาดีแล้วนี้จะเป็นรากฐานในการพัฒนาปัญญาขั้นสูงจนสามารถกำจัดกิเลสได้หมดสิ้น

การพัฒนาสุขภาพจิต คือ มีจิตใจอาจหาญร่าเริง เบิกบาน สดชื่น เิบอิม ผ่องใส

สงบและเป็นสุขความสุขที่เกิดจากการพัฒนาจิตใจนี้ เป็นความสุขที่ไม่จำเป็นต้องอาศัยวัตถุภายนอก หรือสังคม ทำให้เป็นอิสระและขึ้นอยู่กับสิ่งภายนอกน้อยลง สามารถใช้วัตถุสิ่งของที่มีไปสร้างสรรค์ให้เกิดประโยชน์ได้อย่างเต็มที่ โดยไม่ติดตัวห่วงเหวน เพราะกลัวว่า ถ้าไม่มีสิ่งเหล่านั้นแล้วจะมีความสุข ทำให้การแสวงหาซึ่งเป็นสาเหตุของการทำลายสิ่งแวดล้อมอย่างที่เราเห็นในปัจจุบันลดลง เพราะเป็นธรรมชาติของทุกคนที่ย่อมอยากแสวงหาความสุข แต่ถ้าเขาพัฒนาความสามารถในการมีความสุขขึ้นมาได้ด้วยตัวของเขาเอง และเป็นความสุขที่ประณีตมากกว่า เขาก็จะไม่ไปติดอยู่กับแสวงหาภายนอกอีกต่อไป

ในทางพระพุทธศาสนา การฝึกจิตนั้นนอกจากเพื่อเป้าหมายสูงสุด คือ เป็นฐานเพื่อการละกิเลส

^{๒๙} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), สุขภาวะองค์กรแนวพุทธ, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพฯ:โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์(1987) จำกัด).

แล้ว ยัง ส่งผลต่อสภาพจิต พฤติกรรม และความสัมพันธ์ที่มีต่อกันด้วย จิตที่ถูกพัฒนาอย่างถูกต้องยังส่งผลทำให้สามารถใช้ศักยภาพของความคิด จิตใจและร่างกายได้อย่างเต็มความสามารถ ช่วยพัฒนาพฤติกรรม และท่าทีในการมองโลก ทำให้มีความเมตตา กรุณาต่อกัน ไม่เบียดเบียนและอยู่ร่วมกันอย่างเกื้อกูล จิตตภาวนาเป็นการเตรียมจิตให้อยู่ในสภาพพร้อม และง่ายแก่การปลูกฝังคุณธรรมต่างๆ และเสริมสร้างนิสัยที่ดี รู้จักทำให้สงบ และสะกดตัณหาความทุกข์ที่เกิดขึ้นในใจได้ เรียกอย่างสมัยใหม่ว่า มีความเสถียรภาพทางอารมณ์และมีภูมิคุ้มกันโรคทางจิต

๓. บทสรุป

จากบทความนี้ได้ทราบถึงองค์ประกอบของวุฒิภาวะทางอารมณ์ว่ามี ๕ องค์ประกอบหลัก คือ ๑) การตระหนักรู้อารมณ์ของตนเอง ๒) ความสามารถบริหารจัดการอารมณ์ของตนเองได้อย่างถูกต้องเหมาะสม ๓) การรับรู้อารมณ์และความต้องการของผู้อื่นและตอบสนองได้อย่างเหมาะสม ๔) ความสามารถสร้างแรงจูงใจให้กับตนเองอย่างสร้างสรรค์และเหมาะสม ๕) ความสามารถสร้างและรักษาสัมพันธ์ภาพที่ดีต่อผู้อื่น ซึ่งวัยรุ่นที่มีวุฒิภาวะทางอารมณ์ควรมีลักษณะ ดังนี้

๑. รู้จัก รู้เท่าทันภาวะอารมณ์ของตนเอง
๒. มีความสามารถบริหารจัดการอารมณ์อย่างเหมาะสมกับสถานการณ์
๓. มีความสามารถในการยอมรับความจริงและเข้าใจผู้อื่นตามที่เป็นจริง
๔. สามารถตั้งความหวังในชีวิตตามสภาพที่เป็นจริงได้
๕. รู้จักสร้างแรงจูงใจให้ตนเองอย่างสม่ำเสมอ
๖. มีความรับผิดชอบสูง
๗. มีความอดทน อดกลั้น
๘. การเป็นคนที่มีจิตใจดีงาม

จากข้อความข้างต้นนั้น แสดงให้เห็นว่า จิตตภาวนาเป็นกระบวนการในการช่วยพัฒนาวุฒิภาวะ

ทางอารมณ์ของวัยรุ่นได้อีกทางหนึ่ง จิตตภาวนาก่อให้เกิดการเจริญเติบโต พัฒนาจิต การฝึกอบรมจิตใจให้เข้มแข็งมั่นคง เจริญงอกงามด้วยคุณธรรมทั้งหลาย เช่น มีเมตตา กรุณา ขยันหมั่นเพียร อดทน มีสมาธิ เบิกบาน เป็นสุขผ่องใส จิตตภาวนาถ้านำไปประยุกต์ใช้อย่างถูกต้อง จะช่วยส่งเสริมพัฒนาภาวทางอารมณ์ที่ดีงามที่มีอยู่ และช่วยลดภาวะทางอารมณ์ที่ไม่ดีงามที่เป็นอยู่ได้ ช่วยแก้ไขและช่วยกำจัดสภาพที่ไม่ดีในจิตใจที่เป็นอยู่ ทำให้เป็นจิตใจที่นุ่มนวลเหมาะแก่การใช้งาน ซึ่งเมื่อจิตมีสภาพเหมาะแก่การใช้งาน เราสามารถนำไปใช้ในทางสร้างสรรค์ทั้งการบริหารจัดการอารมณ์ของตนเองและผู้อื่น มีใจที่เกื้อกูล เมตตา มีเป้าหมายชีวิต มีมุมมองและเข้าใจสภาพที่เป็นจริงของโลกและชีวิต จึงสามารถดำรงชีวิตได้อย่างปกติสุข

บรรณานุกรม

- กรมสุขภาพจิต. **คู่มือความฉลาดทางอารมณ์**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, ๒๕๔๔.
- จำลอง ดิษยวณิช และพริ้มเพรา ดิษยวณิช. **ความเครียด ความวิตกกังวล และสุขภาพ**. เชียงใหม่ : คณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๕.
- ทศพร ประเสริฐสุข, ดร.**ความเฉลียวฉลาดทางอารมณ์กับการศึกษา (Emotional Intelligence and Education)** รวมบทความวิชาการเกี่ยวกับอีคิว. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : DESK-TOP, ๒๕๔๓.
- เทิดศักดิ์ เดชคง, น.พ. **ความฉลาดทางอารมณ์จากทฤษฎีสู่การปฏิบัติ**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๔๕.
- ภักธิดา แรงทน. **นิสิตระดับดุขุภินันท์ สาขาวิชาพุทธบริหารการศึกษา**. หลักสูตรบริหารการศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘.
- นพมาศ อึ้งพระธีระเวคิน), รศ. **ทฤษฎีบุคลิกภาพและการปรับตัว**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๑.
- ประยูรศรี มณีสร, ผศ. **จิตวิทยาวัยรุ่น**. ภาควิชาจิตวิทยาและแนะแนว คณะครุศาสตร์ สหวิทยาลัยรัตนโกสินทร์ วิทยาลัยครูจันทระเกษม. พิมพ์ครั้งที่ ๓.
- พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตฺโต). **เจตโกศลหรือปรีชาเชิงอารมณ์** ใน อัจฉรา สุขารมณ์, วิลาศลักษณ์ ชั่ววัลลี และอรพิน ชูชม(บรรณาธิการ). รวมบทความวิชาการ EQ. กรุงเทพมหานคร : DESTOP, ๒๕๔๕.
- พระราชวรมนี(ประยูร ธรรมจิตโต). **อีคิวในแนวพุทธศาสนา**. บรรยายพิเศษแก่กองบรรณาธิการวารสารพุทธปริทัศน์. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วันที่ ๒๕ พฤษภาคม ๒๕๔๒
เรียบเรียงโดย ดร.พรณี บุญประกอบ. วารสารพุทธปริทัศน์ ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๑, ๒๕๔๒.
- ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ฉบับเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๗ รอบ ๕ ธันวาคม ๒๕๕๔**. กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๕๖.
- ศูนย์แนะแนวการศึกษาและอาชีพ. **การจัดทำคู่มือพัฒนาคุณภาพทางอารมณ์ ศีลธรรม และจริยธรรมระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษา**. กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๔๕.
- แสงอุษา โลจนานนท์ และกฤษณ์ รุยาพร. **E.Q. With Thai Smile : การบริหารอารมณ์ (ด้วยรอยยิ้มแบบไทยๆ)**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มิตรการพิมพ์, ๒๕๔๓.
- สันต์ ศัลยศิริ, นพ.และทีมงานจิตวิทยา. **E.Q บริหารอารมณ์อย่างฉลาด**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร

:สำนักพิมพ์ชบา พับลิชชิง จำกัด, ๒๕๔๘.

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ. **แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๖๐-๒๕๗๙.**

พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : บริษัท พริกหวานกราฟฟิค จำกัด, ๒๕๖๐.

เอกชัย จุลจาริตต์, นพ. **EQ แนวภูมิปัญญาไทย.** กรุงเทพมหานคร : หจก. สามลดา, ๒๕๔๘.

ภาษาอังกฤษ

Daniel Goleman. **Working with Emotional Intelligence.** New York : Bantam Books, ๑๙๙๘.

Goleman, D. **Emotional intelligence: Why it can matter more than IQ,** New York: Bantam Books, ๑๙๙๕.

Golemen. **D Emotional Intelligence.** Why it can matter more than IQ .New York : Bantam Books, ๑๙๙๕ อ้างถึงใน อภา ถนัดช่วง. **การพัฒนาระบวนการคิดกับวุฒิภาวะทางอารมณ์.** วารสารวิชาการ, ๒๕๔๓.

Solavey & Mayer อ้างถึงใน สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. **การศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับคุณลักษณะของคนไทยที่พึงประสงค์: ความฉลาดทางอารมณ์ (Emotional Quotient : EQ).** กรุงเทพมหานคร : พริกหวานกราฟฟิค จำกัด, ๒๕๕๒.

Wagner and Sternberg (๑๙๘๕) อ้างถึงใน วีระวัฒน์ ปันนิตามัย. **เชาว์อารมณ์ (EQ) ดัชนีวัดความสุขและความสำเร็จของชีวิต.** พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เอ็กเปอร์เนท, ๒๕๔๕.

สื่ออิเล็กทรอนิกส์

แหล่งที่มา : สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ(สศช.) <http://thaipublica.org/๒๐๑๒/๐๒/nesda-announces-thai-society/> [๕ พฤศจิกายน ๒๕๕๙]

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามแนวพุทธเพื่อพัฒนาสถานศึกษา ให้เป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้

พระมิณ มติโต¹

บทคัดย่อ

พุทธศาสนามีความสัมพันธ์กับวัฒนธรรม การดำเนินชีวิต แนวคิดและความเชื่อของคนไทยเสมอมา บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวทางในการนำหลักธรรมมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ เพื่อพัฒนาสถานศึกษาและศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามแนวพุทธโดยใช้หลักธรรมกับสำนักความรับผิดชอบต่อสังคมอย่างยั่งยืนของสถานศึกษา จนพัฒนามนุษย์ไปสู่ความเป็นเลิศและสมบูรณ์ นำองค์กรไปสู่ความมั่นคงและความสำเร็จ

คำสำคัญ: ทรัพยากรมนุษย์ การพัฒนาแนวพุทธ องค์กรแห่งการเรียนรู้ สถานศึกษา

Abstract

Culture, lifestyle and way of thinking of Thais are inseparable from Theravada Buddhism. This article is intended to provide an introduction to the application of the principles to develop human resources for educational institution development and study the relationship between human resource development in Buddhist way applying the principles of sustainable social responsibility to education. To develop human beings for excellence and perfection lead the organization to stability and success.

Keywords: Human Resource, Development in Buddhist Approach, Learning organization place of education

บทนำ

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์โดยทั่วไปหรือตามวิทยาการสมัยใหม่นั้นก็คือการพัฒนาคุณภาพของมนุษย์เพื่อให้สามารถตอบสนองต่อความต้องการของสังคมปัจจุบันเพื่อที่จะทำให้สังคมสามารถเจริญก้าวหน้าไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ เป็นการดำเนินการเกี่ยวกับการส่งเสริมให้บุคคลมีความรู้ความสามารถ มีทักษะในการทำงานดีขึ้นตลอดจนมีทัศนคติที่ดีในการทำงาน อันเป็นผลให้การปฏิบัติงานมีประสิทธิภาพ

¹ นิสิตระดับดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธบริหารการศึกษา, หลักสูตรบริหารการศึกษา, คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ดียิ่งขึ้น หรืออีกนัยหนึ่งการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ เป็นอันจะนำไปสู่ ประสิทธิภาพในการทำงานให้มีคุณภาพประสบความสำเร็จเป็นที่น่าพอใจแก่องค์กร การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์นั้นยังหมายถึง การจัดการในส่วนที่เกี่ยวข้องกับคนทำงานเกี่ยวกับการกำหนดและการดำเนินนโยบายในด้านการวางแผนกำลังคน การจัดหาและคัดเลือกคนทำงาน การพัฒนา การจ่ายค่าตอบแทน การประชาสัมพันธ์ เพื่อการอ้าง รักษา กำลังคน การพัฒนาสภาพการทำงานอย่างเป็นธรรมเพื่อความมุ่งหมายให้คนทำงานอยู่ดี และเป็นส่วนสำคัญในความสำเร็จขององค์กร

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในทางพระพุทธศาสนานั้นเกิดขึ้นตลอดเวลา นับตั้งแต่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสรู้อนุตรสัมโพธิญาณ จนกระทั่งตัดสินพระทัยที่จะเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้ปรากฏแก่ชาวโลก พระองค์ทรงจัดตั้งองค์กรสงฆ์ขึ้นหลังจากการบรรลุธรรมของเหล่าปัญจวัคคีย์ ซึ่งนับว่าเป็นองค์กรที่เก่าแก่ที่สุดในโลก

ปัจจุบันองค์กรสงฆ์ดำรงอยู่เรื่อยมาและมีหลักประเพณีปฏิบัติที่ไม่เคยเสื่อมคลายแสดงให้เห็นถึงศักยภาพขององค์กรและหลักในการประพฤติปฏิบัติที่มั่นคงจนสามารถยึดเหนี่ยวให้องค์กรสงฆ์ยังยืนอยู่ได้อย่างงดงามน่าศรัทธาเลื่อมใสมาตลอดจนถึงทุกวันนี้ แม้ว่าจะผ่านมานานนับพันปีโดนมรสุมทางการเมือง สังคม และถูกบีบบังคับด้วยวิธีการต่างๆ จนสูญเสียฐานที่มั่นอันเป็นแดนเกิดขององค์กรทางพระพุทธศาสนา แต่ก็สามารถเจริญงอกงามในหลายๆ ประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนา ดังนั้น พระพุทธศาสนาจึงให้ความสำคัญกับขั้นตอนกระบวนการต่างๆ ในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เป็นอย่างดี

สำหรับการพัฒนาสถานศึกษาให้เป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้นั้น ควรมีแนวทางการนำไปปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรมทั้งในด้านนโยบาย ด้านการปฏิบัติและด้านการประเมินความเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ แตกต่างกันไปตามบริบทปัจจัยพื้นฐานของแต่ละแห่งซึ่งภาวะผู้นำของบุคลากรทุกคนทุกระดับมีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาสถานศึกษาให้เป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ในการสร้างพลังร่วม สร้างความเข้าใจสร้างแรงบันดาลใจสร้างวินัยในการพัฒนานตนเองพัฒนาทีมงานและองค์กรอย่างต่อเนื่องเป็นพลวัต

๑. ความหมายของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ได้กลายเป็นสิ่งที่จำเป็นต่อความอยู่รอด และควมมีประสิทธิผลขององค์กร การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ได้กลายเป็นเครื่องมือที่สำคัญที่มีคุณค่าต่อความสำเร็จขององค์กรในยุคของการแข่งขัน จำเป็นที่องค์กรจะต้องมีนโยบาย และแผนการที่ให้ความสำคัญในด้านการพัฒนาและด้านการฝึกอบรม จึงทำให้เกิดแนวคิดการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามรูปแบบต่างๆ

อำนาจ แสงสว่าง (๒๕๔๐ ; ๒๕๖) ได้กล่าวถึงแนวคิดการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ว่า หมายถึง การวางแผนอย่างเป็นระบบต่อเนื่อง เพื่อจัดการให้มีการพัฒนาระดับขีดความสามารถในการปฏิบัติงานของพนักงานและประสิทธิภาพในการดำเนินขององค์กร โดยใช้วิธีการฝึกอบรม การให้ความรู้และจัดโปรแกรมการพัฒนาพนักงานให้มีโอกาสได้รับความก้าวหน้าในอาชีพสำหรับในอนาคต

พยะอม วงศ์สารศรี (๒๕๓๘ ; ๑) การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ หมายถึง การทำให้มีคุณภาพมาก

ขึ้น ในกรณีเกี่ยวกับบุคคลก็คือ การดำเนินการเพิ่มพูนความรู้ ความสามารถ และทัศนคติที่ดีต่อการปฏิบัติงาน ที่ตนรับผิดชอบให้มีคุณภาพประสบผลสำเร็จเป็นที่พอใจแก่องค์กร

วิชัย โสสุวรรณจินดา (๒๕๔๖ ; ๒) กล่าวถึงการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ว่า เป็นกระบวนการที่ผู้บริหารใช้ศิลปะและกลยุทธ์ดำเนินการสรรหา คัดเลือกและบรรจุบุคคลที่มีคุณสมบัติเหมาะสม ให้ปฏิบัติงานในองค์กร พร้อมทั้งสนใจการพัฒนา การบำรุงรักษาให้สมาชิกที่ปฏิบัติงานในองค์กรสามารถเพิ่มพูนความรู้ความสามารถ เพื่อการทุ่มเทการทำงานให้กับองค์กร และสามารถดำรงชีวิตในสังคมได้อย่างมีความสุข

สมชาย หิรัญกิตติ (๒๕๔๒ ; ๑) กล่าวถึงการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ โดยบุคคลซึ่งมีความพร้อม มีความจริงใจ และสามารถที่จะทำงานให้บรรลุเป้าหมายขององค์กร หรือเป็นบุคคลในองค์กรที่สามารถสร้างคุณค่าของระบบการบริหารงานให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่ต้องการได้ ดังนั้นองค์กรจึงมีหน้าที่ในการบริหารทรัพยากรมนุษย์ เพื่อให้ปฏิบัติงานจนบรรลุวัตถุประสงค์ขององค์กร ซึ่งต้องใช้เวลาวางแผนเชิงกลยุทธ์ด้านการบริหารทรัพยากรมนุษย์เข้ามาช่วย

๒. หลักการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์

นิสตาภ เวชยานนท์ (๒๕๔ - : ๒๐ - ๔๐) หลักการของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์สามารถจำแนกออกเป็นแนวทางใหญ่ ๆ คือการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ เป็นการดำเนินให้บุคลากรได้รับประสบการณ์และการเรียนรู้ในช่วงระยะเวลาหนึ่ง เพื่อนำมาปรับปรุงความสามารถในการทำงาน โดยวิธีการ ๓ ประการ คือ

๑. การฝึกอบรม (Training) เป็นกิจกรรมที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้ มุ่งเน้นเกี่ยวกับงานที่ปฏิบัติอยู่ในปัจจุบัน เป้าหมายคือการยกระดับความรู้ ความสามารถ ทักษะ ของพนักงานในขณะนั้นให้สามารถทำงานในตำแหน่งนั้น ๆ ได้ผู้ที่ผ่านการอบรมไปแล้วสามารถนำความรู้ไปใช้ได้ทันที

๒. การศึกษา (Education) การศึกษานับว่าเป็นวิธีการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์โดยตรงเพราะการให้การศึกษาเป็นการเพิ่มพูนความรู้ ทักษะ ทัศนคติ ตลอดจนเสริมสร้างความสามารถในการปรับตัวในทุก ๆ ด้านให้กับบุคคล ถ้าพิจารณาในแง่องค์กรแล้ว การศึกษาจะเน้นการเตรียมพนักงานสำหรับในอนาคต เพื่อเตรียมพนักงานให้มีความพร้อมที่จะทำงานตามความต้องการขององค์กรในอนาคต หรืออีกกรณีหนึ่ง การให้การศึกษาสามารถใช้เพื่อเตรียมพนักงานเพื่อการเลื่อนตำแหน่งงานใหม่ซึ่งอาจต้องใช้ระยะเวลานาน

๓. การพัฒนา (Development) เป็นกระบวนการปรับปรุงองค์กรให้มีประสิทธิภาพเป็นกิจกรรมการเรียนรู้ที่ไม่ได้มุ่งเน้นที่ตัวงาน แต่มีจุดเน้นเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงตามท้องที่การต้องการ การพัฒนาองค์กรนั้นเป็นการเตรียมความพร้อมให้กับองค์กรเพื่อการปฏิบัติงานขององค์กรในอนาคต เพื่อให้สอดคล้องกับเทคโนโลยีรวมทั้งสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว

ด.พรชัย เจดามาน (๒๕๔๕ : ๒๓๐) ได้กล่าวถึงการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์มีหลักการที่สำคัญ คือ

๑. **หลักการเสริมสร้างความเชื่อถือ และศรัทธา** ในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์มีหลักการที่สำคัญ คือ จะต้องให้ผู้ที่เข้ารับการพัฒนาและฝึกอบรม รวมทั้งผู้ที่เกี่ยวข้องทุกฝ่าย มีความเชื่อถือและศรัทธาเกิด

ขึ้นก่อน เมื่อทุกฝ่ายเกิดความเชื่อถือและศรัทธาแล้ว ก็จะทำให้การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ประสบความสำเร็จตามเป้าหมายและวัตถุประสงค์ตามที่ต้องการได้ เช่น ความเชื่อถือและศรัทธาที่มีต่อหน่วยงานที่เป็นผู้ดำเนินงาน ความเชื่อถือ และศรัทธาในชื่อเสียงและประสบการณ์ของวิทยากร เป็นต้น

๒. หลักการรักษาระดับความสนใจให้อยู่ในระดับที่สูงอยู่เสมอ ในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ มีหลักการที่สำคัญ คือ จะต้องทำให้ผู้ที่เข้ารับการพัฒนาและฝึกอบรมที่กำลังดำเนินการอยู่นั้น ให้อยู่ในระดับที่สูงเพื่อให้ผู้ที่เข้ารับการพัฒนาและฝึกอบรม เกิดความสนใจในเรื่องที่กำลังรับรู้และรับฟังโดยเฉพาะวิทยากร ควรที่จะมีความสามารถในการสร้างความสนใจผู้ที่รับการพัฒนาและฝึกอบรม เช่น มีการให้ทำกิจกรรมต่างๆ มีการใช้เทคนิคหรือวิธีการใหม่ๆ ในการพัฒนาและฝึกอบรม เป็นต้น

๓. หลักการเสริมสร้างภาวะสมอง ในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ มีหลักการที่สำคัญคือ จะต้องทำให้ผู้ที่เข้ารับการพัฒนาและฝึกอบรมได้มีการเสริมสร้างภาวะสมองด้วยการฝึกให้รู้จักคิด ฝึกให้มีการปฏิบัติ ฝึกให้มีการโต้ตอบ หรือฝึกให้เกิดการมีส่วนร่วม ซึ่งวิธีการฝึกต่างๆ เหล่านี้ จะทำให้ผู้ที่เข้ารับการพัฒนาและฝึกอบรมเกิดความรู้ความสามารถเพิ่มมากขึ้น และเป็นการเสริมสร้างภาวะสมองของผู้ที่เข้ารับการพัฒนาและฝึกอบรมด้วย

๔. หลักการเสริมสร้างภาพพจน์ที่ดีในหัวข้อต่าง ๆ ในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ มีหลักการที่สำคัญ คือ จะต้องทำให้ผู้ที่เข้ารับการพัฒนาและฝึกอบรม ได้รับรู้และเข้าใจถึงความสำคัญ ประโยชน์ และความจำเป็น ที่จะต้องเรียนรู้ในเรื่อง หัวข้อ และเนื้อหาต่าง ๆ ที่กำหนดไว้ในหลักสูตรของการพัฒนาและฝึกอบรม จึงเป็นหลักการสำคัญที่ว่า การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์จะต้องยึดหลักการเพื่อเสริมสร้างภาพพจน์ที่ดีในหัวข้อต่าง ๆ ให้กับผู้ที่เข้ารับการพัฒนาและฝึกอบรม

๕. หลักการเสริมสร้างความเข้าใจ ในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ มีหลักการที่สำคัญ คือ จะต้องทำให้ผู้รับการพัฒนาและฝึกอบรม เกิดความเข้าใจ สามารถนำความรู้ต่าง ๆ ที่ได้รับ ไปใช้ในการปฏิบัติงานหรือประยุกต์ให้เกิดประโยชน์ต่อไปได้ กล่าวคือผู้ที่รับการพัฒนาและฝึกอบรม เมื่อได้ความรู้จากการพัฒนาและฝึกอบรมแล้ว จะต้องมีความเข้าใจได้ด้วยว่าจะนำความรู้ที่ได้นั้น ไปใช้หรือประยุกต์ให้เกิดประโยชน์ต่อไปได้อย่างไรทำไมถึงต้องทำเช่นนั้น ดังนั้น จึงเป็นหลักการสำคัญที่จะต้องเสริมสร้างความเข้าใจให้เกิดขึ้นกับผู้เข้ารับการพัฒนาและฝึกอบรมด้วย

๖. หลักการเน้นหรือย้ำ ในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ มีหลักการที่สำคัญ คือจะต้องทำให้ผู้ที่เข้ารับการพัฒนาและฝึกอบรม สามารถที่จะจดจำจากสิ่งที่ได้รับการพัฒนาและฝึกอบรมให้ได้ การที่จะทำให้จะรับการพัฒนาและฝึกอบรมสามารถจดจำได้นั้นวิธีการหนึ่งที่น่าสนใจก็คือ การเน้นหรือการย้ำ นั่นเอง ยกตัวอย่างเช่น การที่บุคคลบางคนร้องเพลงบางเพลงได้ทั้งๆ ที่ไม่เคยเห็นเนื้อเพลงนั้น เลย ทั้งนี้ อาจจะเป็นเพราะบุคคลผู้นั้นได้ยินและได้ฟังเพลงนั้นบ่อยๆ จึงทำให้จดจำเนื้อเพลงและร้องเพลงนั้นได้ในที่สุด นี่คือหลักการสำคัญที่จะต้องมีการเน้นหรือย้ำกับผู้เข้ารับการพัฒนาและฝึกอบรม

๓. หลักพุทธธรรมสำหรับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามแนวพุทธ ก็คือ **ภาวนา** หมายถึง การทำให้เป็นให้มีขึ้น, การฝึกอบรม, การพัฒนา ซึ่งมีการพัฒนาอยู่ ๔ ประเภทคือ ๑) กายภาวนา ๒) ศีลภาวนา ๓) จิตตภาวนา ๔) ปัญญาภาวนา ความหมายการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามแนวทางพระพุทธศาสนานั้นต้องพัฒนาร่วมกันหลายอย่างเช่น การพัฒนากาย การพัฒนาจิต การพัฒนาปัญญา เข้าด้วยกันจึงจะเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืนโดยไม่เน้นอย่างใดอย่างหนึ่ง

๑. ความหมายเกี่ยวกับหลักภาวนา ๔

คำว่า “ภาวนา” ก่อนที่จะแปลว่าเจริญ ภาวนาถ้าแปลตามตัวอักษร แปลว่า “การทำให้เป็นให้มี” หมายความว่า อันไหนที่ไม่เป็นก็ทำให้เป็นขึ้น อันไหนที่ไม่มีก็ทำให้มีขึ้นซึ่งหมายความว่า การทำให้เพิ่มพูนขึ้น ทำให้กล้าแข็งขึ้นอะไรพวกนี้ เราจึงแปลกันอีกความหมายหนึ่งว่า “ฝึกอบรม” คำว่า “ฝึกอบรม” ก็ไปใกล้กับความหมายของคำว่าสิกขาเพราะฉะนั้น สิกขากับภาวนาจึงเป็นคำที่ใช้อย่างใกล้เคียงกัน บางที่เหมือนกันแทนกันเลยทีเดียว นี่เป็นการโยงเข้ามาหาตัวหลักใหญ่ในการปฏิบัติทางพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าตรัสในคำสอนของพระพุทธองค์เองเพื่อใช้เป็นคุณสมบัติของบุคคลท่านชื่อว่า ภาวิตกาโย ภาวิตสีโล ภาวิตจิตโต ภาวิตปัญโญ คือคำว่า ภาวนา เวลาใช้เป็นคุณศัพท์เป็น ภาวิตะ ภาวิตกาโย ผู้มีกายที่เจริญแล้วหรือฝึกอบรมแล้ว ภาวิตสีโล ผู้มีศีลที่ฝึกอบรมแล้วหรือเจริญแล้วภาวิตจิตโต ผู้มีจิตที่เจริญแล้วหรือมีจิตที่ฝึกอบรมแล้ว ภาวิตปัญโญ ผู้มีปัญญาที่เจริญแล้วหรือปัญญาที่ฝึกอบรมแล้ว ถ้าเป็นคำนาม ๔ อันนี้ก็คือ

๑. กายภาวนา คนเป็นภาวิตกาโย ตัวการกระทำเป็นกายภาวนา
๒. ศีลภาวนา คนเป็นภาวิตสีโล ตัวการกระทำเป็นศีลภาวนา
๓. จิตตภาวนา คนเป็นภาวิตจิตโต ตัวการกระทำเป็นจิตภาวนา
๔. ปัญญาภาวนา คนเป็นภาวิตปัญโญ ตัวการกระทำเป็นปัญญาภาวนา

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), (๒๕๔๖ : ๒๐๓) ภาวนา เป็นคำในภาษาบาลี ที่มีรูปกิริยาศัพท์เป็น **ภาเวติ** มีความหมายตรงกับคำว่า **ขุเมติ** ซึ่งก็คือ วัฒนา หรือ **การพัฒนา** ที่ใช้ในภาษาไทย คำว่า **ภาวนา** ในคำสอนของพระพุทธศาสนา หมายถึงการทำให้มีขึ้นเป็นขึ้น, การทำให้เกิดขึ้น, การเจริญ, การบำเพ็ญ, การฝึกอบรม, การพัฒนาเพื่อทำสิ่งที่ยังไม่มีให้มีขึ้น โดยมีความหมายครอบคลุมถึงการปฏิบัติตนทั้งหมดที่เป็นไปเพื่อการพัฒนาคุณธรรมภายในตน

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), (๒๕๔๖ : ๑๐ – ๑๕) ภาวนา ๔ ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกมักแสดงในรูปที่เป็นคุณสมบัติของบุคคลผู้ได้เจริญกาย ศีล จิต และปัญญาแล้ว ดังข้อความตัวอย่างต่อไปนี้

พระผู้มีพระภาคเจ้า ชื่อว่า ทรงอบรมพระองค์แล้ว ทรงเป็นภาวิตัตต์ หรือ พระองค์ที่ทรงเจริญหรือพัฒนาแล้ว เป็นอย่างไร คือ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอบรมพระวรกาย อบรมศีล อบรม จิตใจ อบรมปัญญา (ขยายความต่อไปอีกว่าทรงเจริญโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการแล้ว)

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), (๒๕๔๔ : ๑๕๑) ความหมายของภาวนา ๔ คือ การเจริญ การพัฒนา ทั้งทางด้านสมณะ และ วิปัสสนา เพื่อให้มีผลปรากฏ เช่น มีบุคลิกภาพ ภาพลักษณ์ภายนอก และ คุณธรรมภายในตน ซึ่งการพัฒนาตามความหมายของพระพุทธศาสนา ก็คือ **ภาวนา** หมายถึง การทำให้เป็นใหม่ขึ้น, การฝึกอบรม, การพัฒนา ซึ่งมีการพัฒนาอยู่ ๔ ประเภทคือ

๑. กายภาวนา คือ การเจริญกาย พัฒนากาย การฝึกอบรม ให้อวัยวะติดต่อกับสิ่งทั้งหลายภายนอกทางอินทรีย์ทั้งห้าด้วยดี และปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านั้นในทางที่เป็นคุณ มิให้เกิดโทษให้กุศลธรรมงอกงามให้อกุศลธรรมเสื่อมสูญ การพัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ

๒. ศิลภาวนา คือ การเจริญศีล พัฒนาความประพฤติ การฝึกอบรมศีล ให้ตั้งอยู่ในระเบียบวินัย ไม่เบียดเบียนหรือก่อความเดือดร้อนเสียหาย อยู่ร่วมกันกับผู้อื่นได้ด้วยดีเกื้อกูลแก่กัน

๓. จิตตภาวนา คือ การเจริญจิต พัฒนาจิต การฝึกอบรมจิตใจ ให้เข้มแข็งมั่นคงเจริญงอกงามด้วยคุณธรรมทั้งหลาย เช่น มีการเมตตา มีฉันทะ ขยันหมั่นเพียร อุตทน มีสมาธิและสดชื่นเบิกบาน เป็นสุข ผ่องใส เป็นต้น

๔. ปัญญาภาวนา คือ การเจริญปัญญา พัฒนาปัญญา การฝึกอบรมปัญญา ให้อุจเฉตญาณเข้าถึงสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริง รู้เท่าทันเห็นแจ้งโลกและชีวิตตามสภาวะ สามารถทำให้เป็นอิสระทำตนให้บริสุทธิ์จากกิเลส และปลดพ้นจากความทุกข์ แก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้ด้วยปัญญาความหมายการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามแนวพระพุทธศาสนานั้นต้องพัฒนาร่วมกันหลายอย่าง เช่น การพัฒนากาย การพัฒนาจิต การพัฒนาปัญญา เข้าด้วยกันจึงจะเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยไม่เน้นอย่างใดอย่างหนึ่ง

พระพุทธศาสนาให้มนุษย์เป็นศูนย์กลางในการพัฒนา กล่าวคือ มนุษย์ต้องเป็นผู้กระทำการด้วยการฝึกฝนอบรมให้เกิดคุณสมบัติภายในตน ซึ่งได้แก่คุณสมบัติทางกาย ทางศีล ทางจิตและทางปัญญาที่ส่งผลไปสู่ภายนอกตนซึ่งแสดงออกผ่านพฤติกรรมทางกายและวาจาและเมื่อมีปฏิบัติในทุกด้านครบถ้วนแล้วในทางศาสนาก็จะให้ความสำคัญต่อเรื่องจิต เพราะจิตเป็นผู้บัญชาการให้บุคคลมีพฤติกรรมต่างๆ ได้ ในการพัฒนาจิตของบุคคลตามแนวพุทธนี้เป็นการฝึกให้บุคคลมีจิตใจสงบถือว่าการทำให้บุคคลได้พัฒนาคุณธรรมและจริยธรรมตามที่สังคมต้องการ ผู้ที่ได้รับการอบรมทางจิตให้ถูกวิธีจะสามารถพัฒนาจิตได้ คำกล่าวที่ว่า “จิตเป็นนาย กายเป็นบ่าว” จึงเป็นความจริง เพราะเมื่อบุคคลมีจิตใจสงบและคิดแต่ในสิ่งที่ดีแล้วก็จะมีผลทำให้ร่างกาย พฤติกรรมหรือการประพฤติปฏิบัติเป็นไปแต่ในสิ่งที่ดีงาม

๔. การเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ของสถานศึกษา

Senge (๑๙๙๐ : ๓) ได้ให้ความหมายองค์กรแห่งการเรียนรู้ว่า คือสถานที่ซึ่งผู้คนสามารถพัฒนาศักยภาพของตนเองได้อย่างต่อเนื่อง สามารถสร้างสรรค์ผลงานตามที่ตั้งเป้าหมายไว้ เป็นที่ซึ่งเกิดรูปแบบการคิดใหม่ ๆ หลากหลาย ซึ่งแต่ละคนมีอิสระที่จะสร้างแรงบันดาลใจ และทุกคนต่างเรียนรู้วิธีการเรียนรู้ร่วมกันอย่างต่อเนื่อง

Garvin (๑๙๙๓ : ๘๐) กล่าวว่า คือองค์การที่มีทักษะในการสร้าง แสวงหาและถ่ายโอนความรู้ มีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมอันเป็นผลมาจากความรู้ใหม่ และการเข้าใจในสิ่งต่าง ๆ อย่างลุ่มลึก

Marquardt (๑๙๙๖ : ๑๕) ได้ให้ความหมายว่า องค์การที่ซึ่งมีบรรยากาศของการเรียนรู้รายบุคคล และกลุ่ม มีการสอนบุคลากรให้มีกระบวนการคิดเชิงวิเคราะห์ ขณะเดียวกันทุกคนเรียนรู้จากประสบการณ์ ความผิดพลาดและความสำเร็จที่เกิดขึ้นในองค์การ ซึ่งผลคือทำให้ทุกคนตระหนักถึงการเปลี่ยนแปลงและการปรับตัวได้อย่างมีประสิทธิภาพ

กล่าวโดยสรุป องค์การแห่งการเรียนรู้ หมายถึง องค์การที่สามารถพัฒนาศักยภาพของบุคคลในองค์การทุกระดับ ทั้งระดับบุคคล ระดับทีม และระดับองค์การได้อย่างต่อเนื่อง โดยบุคคลในองค์การตระหนักถึงความสำคัญของการเรียนรู้ มีอิสระทางด้านความคิด องค์การมีการส่งเสริมการเรียนรู้ กระตุ้นเอื้ออำนวยให้เกิดการเรียนรู้ พัฒนาความสามารถของตนเองและสร้างวัฒนธรรมการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นในองค์การ มีการนำการจัดการความรู้มาประยุกต์ใช้ในการแสวงหาความรู้ สร้างองค์ความรู้ ถ่ายโอนความรู้ให้สามารถเรียนรู้ จัดการและประยุกต์ใช้ความรู้ ตลอดจนมีบรรยากาศของการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ซึ่งจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมอันเกิดจากองค์ความรู้ใหม่ ๆ เพื่อให้้องค์การสามารถปรับตัว พัฒนาขีดความสามารถให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา

๔.๑ การพัฒนากระบวนการจัดการความรู้ในสถานศึกษา เพื่อการพัฒนาเป็นองค์การแห่งการเรียนรู้

จากแนวคิดของ **Garvin**, ที่กล่าวว่า “องค์การแห่งการเรียนรู้ คือ องค์การที่มีทักษะในการสร้าง แสวงหาและถ่ายโอนความรู้ มีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมอันเป็นผลมาจากความรู้ใหม่และการเข้าใจในสิ่งต่าง ๆ อย่างลุ่มลึก” โดยมีวิธีการเรียนรู้ที่ผ่านกระบวนการแก้ปัญหาอย่างเป็นระบบ การทดลองค้นหาแนวทางใหม่ๆ การเรียนรู้จากประสบการณ์ของตนเองและอดีต การเรียนรู้จากประสบการณ์สิ่งที่ผู้อื่นทำได้เป็นอย่างดี (best practices) และการถ่ายทอดความรู้อย่างรวดเร็วและมีประสิทธิภาพภายในองค์การรวมทั้งสถานศึกษา

ยूरพร ศุทธรัตน์ (๒๕๕๓ : ๒๑) ซึ่งสามารถนำมาเชื่อมโยงกับแนวคิดการจัดการความรู้ได้ว่า การจัดการความรู้เป็นการนำความรู้มาใช้ประโยชน์อย่างเป็นรูปธรรมมากขึ้น ช่วยแก้ปัญหาปรับปรุงกระบวนการทำงานให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้นโดยอาศัยความรู้และประสบการณ์ ผ่านกระบวนการ ๔ ขั้นตอนหลัก คือ ๑) การสร้างความรู้ คือการแสวงหาความรู้เดิมหรือความรู้ใหม่ ๒) การประมวลความรู้ เป็นการจัดความรู้ให้อยู่ในรูปแบบที่เข้าถึงได้และนำไปประยุกต์ใช้ได้ ๓) การเผยแพร่ความรู้ เป็นการแบ่งปันความรู้ทั่วทั้งสถานศึกษาและภายนอกสถานศึกษา และ ๔) การใช้ความรู้ เป็นการประยุกต์ความรู้เพื่อสร้างความสามารถและนำไปปฏิบัติให้เกิดผลสัมฤทธิ์ในสถานศึกษา

ทิพวรรณ เหล่าสุวรรณรัตน์ (๒๕๕๐ : ๘๖ - ๘๗) ซึ่งการสร้างองค์ความรู้ แสวงหาความรู้ นำมาแบ่งปันแลกเปลี่ยนและเผยแพร่ ตระหนักถึงความสำคัญของการเรียนรู้รวมถึงแหล่งการเรียนรู้ เพื่อการ

พัฒนาการเรียนรู้ควบคู่ไปกับการปฏิบัติงาน ซึ่งนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในตัวบุคคล ทีมงานและสถานศึกษา กล่าวโดยสรุปจะเห็นว่า แนวคิดเกี่ยวกับลักษณะการพัฒน่องค์การแห่งการเรียนรู้จะเกี่ยวเนื่องกับการให้ความสำคัญกับการปลูกฝังวินัยแห่งการเรียนรู้ ตั้งแต่ผู้บริหารสถานศึกษา ครูผู้สอนและบุคลากรในสถานศึกษาทุกระดับ การมีวิสัยทัศน์และเป้าหมายของสถานศึกษาร่วมกัน การปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงได้เป็นอย่างดีภายใต้การเปลี่ยนแปลงสถานศึกษาอย่างมีแบบแผน มีการเรียนรู้ร่วมกันภายใต้ระบบการทำงานที่ยืดหยุ่นเอื้อต่อการพัฒนาสถานศึกษาไปสู่องค์กรแห่งการเรียนรู้ เป็นต้น ซึ่งการสนับสนุนให้เกิดการเรียนรู้ต่อบุคลากรในสถานศึกษาอย่างต่อเนื่องทุกระดับนั้น จะต้องเริ่มจากการแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง จากการทำงานร่วมกับผู้อื่นเชื่อมโยงจากหน่วยย่อยขยายผลสู่ระดับสถานศึกษา โดยมีกระบวนการการจัดการความรู้เป็นเครื่องมือในการพัฒน่องค์ความรู้ใหม่ ผลงาน กระบวนการ และกระตุ้นให้เกิดการปรับปรุงอย่างต่อเนื่อง จนเกิดเป็นวัฒนธรรมการเรียนรู้ในสถานศึกษา

๕. องค์ประกอบของการเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้

กานต์สุดา มาฆะศิริรานนท์ (๒๕๕๗ : ๖๑ – ๖๙) ตัวแบบขององค์กรแห่งการเรียนรู้เชิงระบบ ซึ่งประกอบด้วยระบบย่อยรวม ๕ ระบบ คือ

ระบบย่อยด้านการเรียนรู้ เป็นระบบย่อยหลักขององค์กรแห่งการเรียนรู้ เพราะเกิดขึ้นทั้งในระดับบุคคล ระดับกลุ่มและระดับสถานศึกษา โดยมีทักษะที่สำคัญ อาทิ การคิดอย่างเป็นระบบ รูปแบบทางความคิด การมุ่งมั่นในการพัฒนาตนเอง การจัดการเรียนรู้ด้วยตนเอง (self-directed learning) และการเสวนา (dialogue) สนับสนุนการเรียนรู้ในสถานศึกษา ซึ่งระบบย่อยด้านการเรียนรู้นี้จะเกี่ยวข้องกับระดับและประเภทของการเรียนรู้ที่จำเป็นสำหรับสถานศึกษา รวมถึงทักษะที่สนับสนุนให้เกิดการเรียนรู้ในสถานศึกษา

ระบบย่อยด้านองค์กร คือ การกำหนดกลุ่มคนทำงานร่วมกันอย่างมีแบบแผนเป็นกระบวนการ ซึ่งประกอบด้วย ๑) วิสัยทัศน์ (vision) ของการเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ ๒) วัฒนธรรมขององค์กร (culture) ที่ยอมรับว่าการเรียนรู้มีความสำคัญต่อความสำเร็จของสถานศึกษา และการเรียนรู้ได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของหน้าที่ในสถานศึกษา ๓) กลยุทธ์ (strategy) จะสัมพันธ์กับแผนปฏิบัติการ วิธีการ กลวิธี ขั้นตอนที่จะทำให้สถานศึกษาบรรลุวิสัยทัศน์และเป้าหมายที่กำหนดในองค์กรแห่งการเรียนรู้ และ ๖) โครงสร้างของสถานศึกษา (structure) แบบแบนราบ (flat) และมีความคล่องตัวสูง

ระบบย่อยด้านคน ประกอบด้วย ผู้บริหารสถานศึกษา ครูผู้สอน บุคลากรในสถานศึกษา เครือข่ายผู้ปกครอง รวมถึงชุมชน ซึ่งมีคุณค่าต่อองค์กรแห่งการเรียนรู้ และต้องได้รับการเอื้ออำนาจและการเรียนรู้เช่นเดียวกัน

ระบบย่อยด้านความรู้ เป็นการบริหารจัดการความรู้ (knowledge management) ในลักษณะต่างๆ ขององค์กร ประกอบด้วย ๑) การแสวงหาความรู้ ๒) การสร้างความรู้ ๓) การจัดเก็บความรู้ ๔) การวิเคราะห์และการทำเหมืองข้อมูล ๕) การถ่ายโอนและการเผยแพร่ความรู้ ๖) การนำไปใช้และการตรวจสอบความถูกต้องของความรู้ โดยองค์กรแห่งการเรียนรู้จะต้องนำทางความรู้อย่างเป็นระบบและใช้

เทคโนโลยีอย่างสอดคล้องกัน

ระบบย่อยด้านเทคโนโลยีนี้ ครอบคลุมเครือข่ายเทคโนโลยีและเครื่องมือต่างๆ ที่สนับสนุนการเข้าถึงความรู้ มีการแลกเปลี่ยนสารสนเทศและการเรียนรู้ในสถานศึกษา โดยจะรวมถึงตัวระบบ กระบวนการทางเทคโนโลยี ตลอดจนโครงสร้างของความร่วมมือที่จะทำให้เกิดทักษะในการประสานงาน สอนงาน เป็นต้น ซึ่งสามารถแบ่งระบบย่อยเป็นเทคโนโลยีสำหรับการจัดการความรู้ และเทคโนโลยีสำหรับการเพิ่มพูนการเรียนรู้

ไพฑูรย์ สินลารัตน์. (๒๕๕๔ : ๓๘ – ๔๒) กล่าวว่า องค์ประกอบของการสร้างองค์การแห่งการเรียนรู้ ๓ ประการ ประกอบด้วย สภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ กระบวนการและการดำเนินการการเรียนรู้ที่เป็นรูปธรรม และพฤติกรรมของผู้นำที่กระตุ้นการเรียนรู้

จากองค์ประกอบของการเป็นองค์การแห่งการเรียนรู้ ระบบย่อยด้านคนประกอบด้วยผู้บริหารสถานศึกษา ครูผู้สอน บุคลากรในสถานศึกษา และพฤติกรรมของผู้นำที่กระตุ้นการเรียนรู้ มีความสำคัญต่อองค์การแห่งการเรียนรู้ ในทัศนะของมาร์ควอตท์ กล่าวว่าคนมีศักยภาพและความสามารถที่จะเรียนรู้ มีส่วนสนับสนุนในการเรียนรู้ การเอื้ออำนวยและสนับสนุนให้งานของสถานศึกษาสำเร็จ อีกทั้งในยุคของการแข่งขัน มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว การนำความรู้ความเข้าใจและพัฒนาผู้นำจะต้องเปลี่ยนแปลงไปด้วยเช่นกัน ภาวะผู้นำมีความสำคัญในการโน้มน้าว สร้างแรงกระตุ้นจูงใจให้บุคลากรในสถานศึกษาเห็นประโยชน์ของการเรียนรู้ และร่วมพลังกันปฏิบัติ เพื่อบรรลุเป้าหมายของสถานศึกษา ซึ่งสอดคล้องกับผลการสัมภาษณ์องค์การที่มีการปฏิบัติเป็นเลิศด้านการจัดการความรู้ ที่ว่าผู้บริหารเป็นปัจจัยแห่งความสำเร็จที่สำคัญ ผู้บริหารต้องเข้าใจถึงประโยชน์ของการจัดการความรู้มาใช้ในองค์การรวมทั้งสถานศึกษา และต้องสนับสนุนอย่างจริงจังและต่อเนื่องอย่างเป็นรูปธรรมเชิงประจักษ์

สถานศึกษาที่เป็นองค์การแห่งการเรียนรู้ต้องพร้อมที่จะปรับตัวเท่าทันกระแสการเปลี่ยนแปลง บุคลากรในสถานศึกษาเป็นทรัพยากรเป็นสินทรัพย์ที่มีค่าในสถานศึกษา การเสริมสร้างภาวะผู้นำจึงไม่ได้เฉพาะเจาะจงที่ผู้บริหารเท่านั้น แต่ครอบคลุมถึงภาวะผู้นำในบุคลากรทุกคนขององค์การที่จะส่งเสริมให้เกิดความร่วมมือและการเรียนรู้เป็นทีม การจัดการความรู้และการเรียนรู้จึงเป็นรากฐานในการพัฒนาไปสู่การเป็นองค์การแห่งการเรียนรู้ การสร้างวัฒนธรรมในการปรับปรุงอย่างต่อเนื่อง การคิดเชิงสร้างสรรค์และผลิตภาพ ซึ่งสามารถต่อยอดไปสู่วัฒนธรรมการสร้างนวัตกรรม เหล่านี้เป็นวงจรแห่งการเรียนรู้และการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องที่ยั่งยืน

บรรณานุกรม

- อำนวยการ แสงสว่าง, **การจัดการทรัพยากรมนุษย์**, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ทิพย์วิสุทธิ, ๒๕๔๐.
- พะยอม วงศ์สารศรี, **การบริหารทรัพยากรมนุษย์**, กรุงเทพมหานคร : คณะวิทยาการจัดการ สถาบันราชภัฏสวนดุสิต, ๒๕๓๘.
- วิชัย โสสุวรรณจินดา, **การบริหารทรัพยากรมนุษย์**, กรุงเทพมหานคร : VJ. พรินตติ้ง, ๒๕๔๖.
- สมชาย หิรัญกิตติ, **การบริหารทรัพยากรมนุษย์**, กรุงเทพมหานคร : ชีระฟิล์มและไซเท็กซ์, ๒๕๔๒.
- นิสตากร เวชยานนท์, **บทความวิชาการ HR**, คณะรัฐประศาสนศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๔๘.
- ด.พรชัย เจดามาน **การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์** <http://oknation.nationtv.tv/blog/jedaman> สืบค้น [๑๐/๑๐/๒๕๖๐].
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ ๙, กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), **หลักแม่บทของการพัฒนาตน**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.
- พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม (ฉบับเดิม)** พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, กรุงเทพมหานคร : ดวงแก้ว, ๒๕๔๔.
- ยุรพร ศุทธรัตน์. . **องค์การเพื่อการเรียนรู้**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย. ๒๕๕๓.
- ทิพวรรณ หล่อสุวรรณรัตน์. **เครื่องมือการจัดการ Management Tools**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์พิมพ์รัตนไตร. ๒๕๕๐.
- กานต์สุดา มาชะศิริานนท์. (๒๕๕๗). **การพัฒนาองค์การแห่งการเรียนรู้**. กรุงเทพมหานคร: เอ็กสเปอร์เน็ท ๒๕๕๗.
- Senge, P. M. **The fifth discipline: The art & practice of the learning organization**. New York: Doubleday. ๑๙๙๐.
- Garvin, D. A. . **Building a learning organization**. *Harvard Business Review* ๗๓ (๔). ๘๗-๑๐๓. ๑๙๙๓.
- Marquardt, M. J. **Building the learning organization: Mastering the ๕ elements for corporate learning**. New York: McGraw-Hill. ๑๙๙๖.

หลักพุทธวิธีการบริหารการศึกษา

Buddha's Educational Administration Methods

พระอาไซ มาเยอะ¹

บทคัดย่อ

การบริหารเป็นกระบวนการที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการดำเนินการทุกอย่างไม่ว่าจะเป็นการดำเนินการในระดับใดก็ตามเพราะการบริหารเป็นการนำความรู้ ความสามารถนำวิธีการที่ดีสู่การปฏิบัติงานอย่างเป็นระบบ มีกระบวนการที่ดีเพื่อให้การดำเนินงานต่างๆ นั้นบรรลุตามวัตถุประสงค์ขององค์กรหรือบรรลุเป้าหมายขององค์กรใดองค์กรหนึ่ง โดยผ่านกระบวนการต่างๆ อย่างมีหลักเกณฑ์ มีขั้นตอนและผ่านการนำศิลปะมาใช้ในการดำเนินการ ซึ่งการบริหารนั้นจะต้องมีองค์ประกอบที่สำคัญเพื่อขับเคลื่อนหรือเพื่อดำเนินการให้การบริหารงานนั้นประสบความสำเร็จด้วยดี ดังนั้นสิ่งสำคัญที่จะเป็นหลักในการบริหารการศึกษาให้ประสบผลสำเร็จได้นั้นโดยนำหลักพุทธวิธีมาใช้เป็นหลักในการดำเนินการบริหารการศึกษาให้ประสบความสำเร็จ

คำสำคัญ: พุทธวิธี, การบริหารการศึกษา

ABSTRACT

Administration is very important process to manage all activities. Because of administration is bring the knowledge and ability to bring the method by system to acting for achieve of the Organization of objective or goal. It was passed the process and several step to administration of activities to be succeed. So, The thing is very important for Educational Administration to be succeed is the Buddha's method.

Keywords: Buddha's Method, Educational Administration

¹ นิลิตระดับดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธบริหารการศึกษา, หลักสูตรบริหารการศึกษา, คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๙

บทนำ

การบริหารเป็นกระบวนการที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการดำเนินการทุกอย่างไม่ว่าจะเป็นการดำเนินการในระดับใดก็ตามเพราะการบริหารเป็นการนำความรู้ ความสามารถนำวิธีการที่ดีสู่การปฏิบัติงานอย่างเป็นระบบ มีกระบวนการที่ดีเพื่อให้การดำเนินงานต่างๆ นั้นบรรลุตามวัตถุประสงค์ขององค์กรหรือบรรลุเป้าหมายขององค์กรใดองค์กรหนึ่ง โดยผ่านกระบวนการต่างๆ อย่างมีหลักเกณฑ์ มีขั้นตอนและผ่านการนำศิลปะมาใช้ในการดำเนินการ ซึ่งการบริหารนั้นจะต้องมีองค์ประกอบที่สำคัญเพื่อขับเคลื่อนหรือเพื่อดำเนินการให้การบริหารงานนั้นประสบความสำเร็จด้วยดี รวมทั้งการบริหารการศึกษาก็เช่นกันจะต้องมีการทำงานร่วมกันของบุคลากรในองค์กรการศึกษาหรือสถานศึกษาซึ่งทุกคนที่มีส่วนร่วมในการทำงานหรือผู้ที่มีบทบาทหน้าที่ต้องประกอบด้วยหลักการทำงานที่ดีเพื่อยึดเป็นหลักในการทำงาน ซึ่งการทำงานนี้ต้องเป็นการทำงานที่ทุกคนมีส่วนร่วมและต้องช่วยการทำงานเพื่อให้การทำงานนั้นประสบความสำเร็จ หรือบรรลุเป้าหมายหรือบรรลุตามวัตถุประสงค์ของการทำงานขององค์กรนั้นๆ ซึ่งในเบื้องต้นขอเสนอความหมายของการบริหารพอเป็นสังเขปโดยมีนักวิชาการผู้ที่มีความหมายของการบริหาร ดังนี้

วิรัตน์ สายสุด การบริหารการศึกษา หมายถึง การควบคุมและการบริหารขึ้นไปเพื่อพัฒนาเด็กเยาวชน ประชาชนในด้านบุคลิกภาพ ความรู้ ความสามารถ พฤติกรรมและคุณธรรมในการเป็นสมาชิกที่ดีภายใต้สภาพการทางสังคม การเมือง เศรษฐกิจ การปกครองที่เป็นอยู่อย่างมีประสิทธิภาพ[๑]

สุรัชย์ โสภภาพรม การบริหารการศึกษาเป็นการดำเนินการเพื่อให้เด็กและเยาวชนบรรลุตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดโดยใช้กระบวนการที่มีแบบแผนทั้งภายในและภายนอกโรงเรียน[๒]

วิโรจน์ สารรัตน์ การบริหาร หมายถึง กระบวนการดำเนินงานเพื่อให้บรรลุจุดหมายขององค์กรอย่างมีประสิทธิภาพ (efficient) และ ประสิทธิภาพ (effective)โดยอาศัยหน้าที่ทางการบริหาร (Administrative Functions) อย่างน้อย ๔ ประการ คือ การวางแผน การจัดการ การนำและการควบคุม ซึ่งกระบวนการดังกล่าวมีผู้บริหารเป็นผู้รับผิดชอบที่จะให้มีการปฏิบัติงานเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล[๓]

สรุป การบริหารการศึกษา คือ กระบวนการดำเนินการเพื่อพัฒนาเด็ก เยาวชน ประชาชนในด้านบุคลิกภาพ ความรู้ความสามารถ พฤติกรรมและคุณธรรมที่พึงประสงค์ภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคมตามโลกาภิวัตน์เพื่อให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้

ทฤษฎีของการบริหาร

ทฤษฎีของการบริหารเป็นศาสตร์ที่มีองค์ประกอบของความรู้หลักและกฎเกณฑ์ที่นำมาจากศาสตร์สาขาต่างๆ เพื่อไปใช้เป็นแนวทางในการศึกษาความรู้เกี่ยวกับการบริหารแล้วนำไปสู่การปฏิบัติจริงการบริหารที่จะประสบผลสำเร็จได้นั้นก็ขึ้นอยู่กับความสามารถประสบการณ์ และทักษะของผู้บริหารการประยุกต์เอาทฤษฎีต่างๆ เกี่ยวข้องกับการบริหารไปสู่การปฏิบัติจริงให้ได้อย่างเหมาะสมกับสถานการณ์และสิ่งแวดล้อมนั้นว่าเป็นศิลปะอย่างหนึ่ง ซึ่งนักวิชาการและนักการศึกษาหลายท่านได้เสนอทฤษฎีของการบริหารที่น่าสนใจดังนี้

เทลเลอร์ (Taylor) กล่าวถึงทฤษฎีการบริหารเชิงวิทยาศาสตร์ ๖ ประการ คือ[๔]

๑. หลักเรื่องเวลาถือว่าเป็นการวัดความสามารถในการผลิต โดยการวัดเวลาในการผลิตและการตั้งเวลามาตรฐานสำหรับการผลิตทั้งหมด ซึ่งการวัดผลผลิตของการทำงานนั้น ถ้าจะวัดให้ถูกต้องต้องใช้เวลาเป็นเครื่องตัดสิน และควรมีการกำหนดเกณฑ์มาตรฐานของเวลาที่ควรใช้ ในการทำงานแต่ละอย่างหรือประเภทด้วย

๒. หลักการกำหนดหน่วยค่าจ้าง ค่าจ้างสำหรับบุคลากรนั้นต้องเหมาะสมกับผลงานและอัตราค่าจ้างนั้นพิจารณา โดยยึดหลักเกณฑ์ข้อ ๑ นอกจากนั้นผู้ปฏิบัติงานควรได้ทำงานที่เหมาะสมกับความสามารถของตนเองมากที่สุด

๓. หลักการแยกงานวางแผนออกจากงานปฏิบัติ คือ ฝ่ายบริหารควรทำหน้าที่ด้านการวางแผนและประสานงานเพื่อให้ฝ่ายปฏิบัติงานทำงานได้อย่างคล่องตัว มีประสิทธิภาพไม่ควรให้ฝ่ายปฏิบัติงานเป็นฝ่ายรับผิดชอบในการคิดและวางแผนงานในการทำงาน ฝ่ายบริหารควรวางแผนโดยตั้งอยู่บนพื้นฐานของการเวลาและข้อมูลอื่นๆ ตามหลักเกณฑ์ในข้อ ๑ และข้อมูลที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับการผลิตการปฏิบัติงานนั้นจะต้องสะดวกรวดเร็วขึ้นทันเหตุการณ์ นอกจากนั้นการทำงานต้องมีระบบและวิธีการที่เหมาะสม

๔. หลักการทำงานโดยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ ถือว่าวิธีการของการทำงานควรจะถูกกำหนดโดยฝ่ายบริหารฝ่ายบริหารควรจะเป็นผู้รับผิดชอบ (ไม่ใช่ฝ่ายปฏิบัติงาน) ในการจัดวิธีการทำงาน แสวงหาวิธีและเทคนิคทางวิทยาศาสตร์ที่เหมาะสมและดีที่สุดมาใช้ และฝ่ายบริหารต้องฝึกอบรมให้แก่ผู้ปฏิบัติงานให้มีความรู้และความสามารถอย่างเหมาะสมในการทำงานตามเทคนิคนั้นๆ โดยอาศัยวิธีการทางวิทยาศาสตร์เพื่อให้ได้ผลผลิตสูงสุด

๕. หลักการควบคุมงานโดยฝ่ายบริหารถือว่า ฝ่ายบริหารควรได้รับการฝึกอบรมในด้านการบริหาร ซึ่งตั้งอยู่บนหลักการของวิทยาศาสตร์ และสามารถประยุกต์หลักวิทยาศาสตร์มาใช้ในการจัดการและการควบคุมให้เกิดประโยชน์มากยิ่งขึ้น และฝ่ายบริหารต้องเป็นฝ่ายควบคุมการทำงานของฝ่ายปฏิบัติงานด้วย

๖. หลักการจัดระเบียบการปฏิบัติงานมีการพิจารณานำหลักการบริหารแบบทหารมาใช้ควรมีการจัดองค์การให้เหมาะสมเพื่อให้เกิดการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงและทำงานอย่างประสานสัมพันธ์กันระหว่างแผนการต่างๆ ในองค์การนั้น โดยยึดถือความเคร่งครัดในระเบียบวินัยในการส่งเสริมประสิทธิภาพการทำงาน

คริสอาร์กิริส (Chris Argyris) ได้กล่าวถึงทฤษฎีการบริหารแบบมีส่วนร่วมไว้ ๓ ประการ คือ[๕]

๑. ส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น คือ สมาชิกในองค์การย่อมมีความปรารถนาที่จะได้ร่วมแสดงความคิดเห็นในการบริหารในองค์การ การรับฟังความคิดเห็นก็ทำให้รู้สึกว่าได้มีส่วนร่วมในการบริหารองค์การแล้ว

๒. การมีส่วนร่วมช่วยให้เกิดการยอมรับในเป้าหมาย คือ เมื่อมีความร่วมมือเกิดขึ้นภายในองค์การก็ทำให้สมาชิกทั้งหมดภายในองค์การมีเป้าหมายเดียวกันเป็นการยินยอมพร้อมใจกันปฏิบัติ ซึ่งเป็นผลทาง

ใจอันนำไปสู่การปฏิบัติงานอย่างเต็มที่

๓. การมีส่วนร่วมทำให้เกิดความสำนึกในหน้าที่ที่ตนรับผิดชอบ คือ เป็นการกระตุ้นให้เกิดความสำนึกในหน้าที่ที่ตนรับผิดชอบในการปฏิบัติงานในองค์กร

มาสโลว์ (Maslow) ได้กล่าวถึงทฤษฎีการจูงใจ ๕ ประการ คือ[๖]

๑. ความต้องการของมนุษย์มีลำดับชั้นจะเริ่มจากความต้องการขั้นต่ำสุดไปหาสูงสุด
๒. ความต้องการของมนุษย์มีความต่อเนื่องมีความต้องการไม่สิ้นสุด และต้องการชนิดใหม่ขึ้นไปอีก
๓. เมื่อมนุษย์ได้รับการตอบสนองระดับต่ำแล้วก็จะมีความต้องการระดับสูงขึ้น หรือเมื่อความต้องการระดับสูงได้รับการตอบสนองแล้วก็อาจเกิดความต้องการระดับต่ำอีกก็ได้

๔. ความต้องการของมนุษย์มีความเกี่ยวเนื่องกันและซ้ำซ้อนกันอยู่ แม้ว่าความต้องการระดับหนึ่งได้ หายไปแล้วก็เกิดความต้องการระดับอื่นเข้ามาแทนที่แต่ความจริงแล้วความต้องการเหล่านั้นได้รับการตอบสนองเพียงบางส่วนเท่านั้น

ฟาโยล์ (Fayol) ได้กล่าวถึง หลักการบริหาร ๑๔ ประการ คือ[๗]

๑. การแบ่งงานกันทำ (Division of Work) คือ การทำงานควรมีการแบ่งงานกันทำตามแต่ละฝ่ายงาน เพื่อส่งเสริมความสามารถ ความมั่นใจ และความถูกต้องแม่นยำในการทำงานที่จะช่วยให้ผลผลิตของงานเพิ่มสูงขึ้น

๒. อำนาจหน้าที่และความรับผิดชอบ (Authority and Responsibility) คือ ในการทำงานผู้ที่ได้รับมอบให้ปฏิบัติงานใดก็ควรจะได้รับมอบอำนาจอย่างเพียงพอที่จะสามารถปฏิบัติงานนั้นไปได้ด้วยดี อำนาจหน้าที่และความรับผิดชอบจึงควรไปด้วยกัน

๓. ความมีระเบียบวินัย (Discipline) คือ ผู้ปฏิบัติงานที่ดีจะต้องมีระเบียบวินัยในการทำงานจึงต้องมีการออกกฎระเบียบเพื่อให้มีการเคารพและเชื่อฟังผู้บังคับบัญชา

๔. ความมีเอกภาพในการบังคับบัญชา (Unity of Command) คือ ผู้ปฏิบัติควรเป็นผู้ได้รับการบังคับบัญชาสั่งการจากผู้บริหารเพียงคนเดียว ภายใต้แผนงานและเป้าหมายที่กำหนดไว้

๕. เอกภาพในการอำนวยการ (Unity of Direction) คือ การทำงานในกลุ่มเดียวกัน ควรมีหัวหน้าในการดำเนินการเพียงคนเดียว ภายใต้แผนงานและเป้าหมายที่กำหนดไว้

๖. ประโยชน์ส่วนบุคคลถือว่าเป็นรองจากประโยชน์ส่วนรวม (Subordination of Individual Interests to General Interests) คือ ในธุรกิจใดๆ ก็ตามผู้บริหารไม่ควรเห็นแก่ประโยชน์ของคนใดคนหนึ่งหรือกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งโดยจะต้องปฏิบัติตนให้ เป็นตัวอย่างให้คำปรึกษาแนะนำและร่วมมือกับผู้ปฏิบัติงานทุกคนอย่างทั่วถึง และไม่เห็นแก่ประโยชน์ของตนเป็นที่ตั้ง

๗. การให้ผลประโยชน์ตอบแทน (Remuneration) คือ เงินเดือน ค่าจ้าง ควรถือหลักความยุติธรรม โดยคำนึงถึงค่าครองชีพ สภาวะทางเศรษฐกิจ ความต้องการด้านแรงงาน สถานภาพของผู้ร่วมงานเพื่อความพึงพอใจของทั้งสองฝ่ายทั้งนายจ้างและลูกจ้าง

๘. การรวมอำนาจไว้ที่ส่วนกลาง (Centralization) คือ เมื่อมีการมอบอำนาจให้ผู้บริหารคนใดแล้ว ก็ให้สามารถควบคุมบังคับบัญชาหรือสั่งการได้โดยให้ผู้บริหารพิจารณาตามความเหมาะสมตามสถานการณ์ ว่าควรกระจายอำนาจหรือรวมอำนาจทั้งนี้ขึ้นอยู่กับลักษณะขององค์การ บุคลิกภาพส่วนตัว และคุณค่าทางจริยธรรมของผู้บริหาร

๙. สายการบังคับบัญชา (Chain of Common or Scalar Chain) เป็นสิ่งแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์อย่างเป็นทางการระหว่างผู้บังคับบัญชา ซึ่งควรจัดให้มีช่วงของการบังคับบัญชาลดหลั่นที่เหมาะสม ไม่ควรห่างเหินจนเกินไปเพราะจะก่อให้เกิดช่องว่างของสายการบังคับบัญชา

๑๐. คำสั่ง (Order) คือ ในการบริหารงานนั้นจำเป็นต้องมีการสั่งการที่จะต้องออกเป็นคำสั่ง หรือกฎระเบียบข้อบังคับที่เป็นลายลักษณ์อักษรวางไว้เพื่อให้ผู้ปฏิบัติรับทราบและปฏิบัติตาม

๑๑. ความเสมอภาค (Equality) คือ หลักแห่งความยุติธรรมที่ผู้บริหารจะต้องปฏิบัติต่อผู้ใต้บังคับบัญชาทุกคน รวมทั้งมีความเมตตากรุณา ความจงรักภักดีต่อทุกคนโดยเสมอภาค

๑๒. ความมั่นคงในหน้าที่การงาน (Stability of Tenure of Personnel) คือ การดำรงอยู่ในตำแหน่งของบุคลากรที่มีความต้องการเวลาในการเรียนรู้งานเพื่อที่สามารถปฏิบัติงานให้ ได้ดีบุคลากรจึงไม่ควรให้ ถูกปรับออกหรือเปลี่ยนแปลงตำแหน่งก่อนเวลาอันควรทั้งนี้เพื่อประโยชน์แห่งความมั่นคงทั้งขององค์การ และบุคลากร

๑๓. ความคิดริเริ่ม (Initiative) คือ ผู้บริหารควรส่งเสริมให้ผู้ใต้บังคับบัญชามีส่วนร่วมในการแสดง ความคิดร่วมวางแผนและร่วมปฏิบัติงาน เพื่อที่จะได้เป็นผู้ที่มีประสบการณ์ และเกิดความพึงพอใจแก่ผู้ ร่วมงานทุกฝ่าย ความคิดริเริ่มเป็นคุณสมบัติที่สำคัญของผู้บริหารทางธุรกิจ

๑๔. ความสามัคคี (Esprit de Corps) คือ ผู้บริหารต้องสร้างความสามัคคีให้เกิดขึ้นในองค์การ เป็นการก่อให้เกิดความกลมเกลียวปรองดองและความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน

ลูเธอร์ กุลลิค และเลียนดอลล์ เออร์วิก (Luther Gulick & Lyndall Urwick) ได้กล่าวถึง กระบวนการ ในการบริหารว่ากระบวนการหรือวิธีในการบริหารแบบ POSDCORB เป็นกระบวนการหรือวิธีในการบริหาร ที่ได้รับการยกย่องมากวิธีหนึ่งอันเป็นคำย่อของภาระหน้าที่ที่สำคัญของนักบริหาร ๗ ประการ ได้แก่[๘]

๑. การวางแผน (P-Planning) เป็นการวางแผนโครงการกิจกรรม ซึ่งเป็นการเตรียมการก่อนลงมือปฏิบัติ เพื่อให้การดำเนินการสามารถบรรลุเป้าหมายที่วางไว้อย่างมีประสิทธิภาพ

๒. การจัดองค์การ (O-Organizing) เป็นการกำหนดโครงสร้างขององค์การโดยมีการพิจารณาให้ เหมาะสมกับงาน เช่น การแบ่งงาน (Division of Work) เป็นกรม กอง หรือแผนก โดยอาศัยปริมาณงาน คุณภาพของงาน หรือจัดตามลักษณะเฉพาะของงาน (Specialization) นอกจากนี้อาจพิจารณาในแง่ของ การควบคุม (Span of Control) หรือพิจารณาในแง่ของหน่วยงาน เช่น หน่วยงานหลัก (Line) และหน่วย งานที่ปรึกษา (Staff) เป็นต้น

๓. การจัดหาคลากรมาปฏิบัติงาน (S-Staffing) เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการบริหารทรัพยากรมนุษย์ในองค์กรนั่นเอง ทั้งนี้เพื่อให้ได้บุคลากรมาปฏิบัติงานอย่างมีประสิทธิภาพและสอดคล้องกับการจัดแบ่งหน่วยงานที่กำหนดเอาไว้

๔. การอำนวยการ (D-Directing) เป็นภารกิจในการใช้ศิลปะในการบริหารงาน เช่น ภาวะผู้นำ (Leadership) มนุษยสัมพันธ์ (Human Relations) การจูงใจ (Motivation) และการตัดสินใจ (Decision Making) เป็นต้น

๕. การประสานงาน (CO-Ordinating) เป็นการประสานให้ส่วนต่างๆ ของกระบวนการทำงานได้ต่อเนื่องและเกี่ยวเนื่องกันเพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปด้วยความเรียบร้อยและราบรื่น

๖. การรายงาน (R-Reporting) เป็นกระบวนการและเทคนิคของการแจ้งให้ผู้บังคับบัญชาตามชั้นได้ทราบถึงผลการปฏิบัติงาน โดยที่มีความสัมพันธ์กับการติดต่อสื่อสาร (Communication) ในองค์กรอยู่ด้วย

๗. การงบประมาณ (B-Budgeting) เป็นภารกิจที่เกี่ยวข้องกับการวางแผนการทำบัญชี การควบคุมเกี่ยวกับการเงินและการคลัง

สรุปได้ว่า ทฤษฎีของการบริหาร หมายถึง แนวความคิดหรือความเชื่อที่เกิดขึ้นอย่างมีหลักเกณฑ์ มีการสังเกตและทดสอบจนเป็นที่แน่ใจ ทฤษฎีเป็นส่วนของมโนทัศน์ที่เชื่อมโยงกันเป็นข้อสรุปแบบกว้างที่ได้ พรรณนาและอธิบายถึงพฤติกรรมกรรมการบริหารองค์ การทางการศึกษาอย่างเป็นระบบ ถ้าทฤษฎีได้รับการพิสูจน์ บ่อยๆ ก็จะกลายเป็นกฎเกณฑ์ ทฤษฎีเป็นแนวความคิดที่มีเหตุผลและสามารถนำไปประยุกต์ และปฏิบัติได้ ทฤษฎีมีบทบาทในการให้คำอธิบายเกี่ยวกับปรากฏการณ์ทั่วไปและชี้แนะแนวทางในการวิจัย

หลักพุทธวิธีการบริหาร

๑. หลักพุทธวิธีการบริหารการศึกษาด้านตน ได้แก่

โยนิโสมนสิการ การใช้ความคิดถูกวิธี คือ การทำในใจโดยแยบคายผู้บริหารการศึกษาควรยึดหลักธรรมโยนิโสมนสิการในการครองตนประยุกต์ใช้กับทักษะภาวะผู้นำ และการตัดสินใจสอดคล้องกับพระพรหมคุณาภรณ์ กล่าวว่่าข้อธรรมโยนิโสมนสิการสัมปทาจะทำให้พึ่งตนเองและเป็นที่พึ่งของคนอื่นได้[๔]

พรหมวิหาร ๔ ธรรมเครื่องอยู่อย่างประเสริฐ ธรรมประจำใจอันประเสริฐ หลักความประเสริฐที่ประเสริฐบริสุทธิ์มีข้อธรรม ๔ ข้อ คือ เมตตา ความรักปรารถนาดี อยากให้เขามีความสุข กรุณา ความสงสาร คิดช่วยให้พ้นทุกข์ มุทิตา ความยินดีในเมื่อผู้อื่นอยู่ดีมีสุข อุเบกขา ความวางใจเป็นกลาง ผู้บริหารการศึกษาควรยึดหลักธรรมพรหมวิหาร ๔ เพื่อการครองตนประยุกต์ใช้กับทักษะภาวะผู้นำ และการติดต่อสื่อสาร

เบญจธรรม คู่กับเบญจศีลมีข้อธรรม ๕ ข้อ คือ เมตตาและกรุณา ความรักใคร่ปรารถนาให้มีความสุข ความเจริญและความสงสารคิดช่วยให้พ้นทุกข์คู่กับศีลข้อที่ ๑ สัมมาอาชีวะ การหาเลี้ยงชีพในทางสุจริต คู่กับศีลข้อที่ ๒ กามสังวร ความสังวรในกาม, ความสำรวมระวังรู้จักยับยั้งควบคุมตนในทางกามารมณ์ คู่

กับศีลข้อที่ ๓ สัจจะ ความสัตย์ ความเชื่อตรงคู่กับศีลข้อที่ ๔ สติสัมปชัญญะ ระลึกได้และรู้ตัวอยู่เสมอ คือ ฝึกตนให้เป็นคนรู้จักบังคับ รู้สึกตัวเสมอว่าสิ่งใดควรทำและไม่ควรทำ ไม่มัวเมาประมาท คู่กับศีลข้อที่ ๕ ผู้บริหารการศึกษาควรยึดหลักธรรม เบญจธรรมหรือเบญจกัลยาณธรรมเพื่อการครองตนประยุกต์ใช้กับทักษะภาวะผู้นำ

กัลยาณมิตตตา ความมีกัลยาณมิตร คือ มีผู้แนะนำสั่งสอนที่ปรึกษาเพื่อนที่คบหาและบุคคลผู้แวดล้อมที่ดีผู้บริหารการศึกษาควรยึดหลักธรรมกัลยาณมิตตตาเพื่อการพัฒนาตนเองการปฏิบัติตนในการใช้ภาวะผู้นำ ในฐานะผู้นำองค์กรที่มีประสิทธิภาพประยุกต์ใช้กับทักษะภาวะผู้นำ และทักษะการบริหารความขัดแย้งสอดคล้องกับความคิดเห็นของพระพรหมคุณาภรณ์กล่าวว่า กัลยาณมิตตตานำมาใช้ในการพัฒนาชีวิตแก้ปัญหาและทำการสร้างสรรค์[๑๐]

สุจริต ๓ ความประพฤติดี ประพฤติชอบมีข้อธรรม ๓ ข้อ คือ กายสุจริต ความประพฤติชอบด้วยกาย วาจาสุจริต ความประพฤติชอบด้วยวาจา มโนสุจริตความประพฤติชอบด้วยใจ ผู้บริหารการศึกษาควรยึดหลักธรรมข้อสุจริต ๓ เพื่อการครองตนประยุกต์ใช้กับทักษะภาวะผู้นำการสร้างแรงจูงใจและการตัดสินใจ

พละ ๕ ธรรมอันเป็นกำลังมีข้อธรรม ๕ ข้อ คือ สัทธา ความเชื่อ วิริยะ ความเพียร สติความระลึกได้ สมาธิ ความตั้งจิตมั่น ปัญญาความรู้ทั่วชัด ผู้บริหารการศึกษาควรยึดหลักธรรมพละ ๕ เพื่อการครองตนประยุกต์ใช้กับทักษะภาวะผู้นำ

กัลยาณมิตรธรรม ๗ คุณสมบัติของมิตรดีและมิตรแท้มีข้อธรรม ๗ ข้อ คือ ปิโย น่ารัก ครุ น่าเคารพ ภาวนีโย น่าเจริญใจ หรือ น่ายกย่อง วตฺตา จ รู้จักพูดให้ได้ผลรู้จักชี้แจงให้เข้าใจ วจนกขโม อุดหนุนต่อถ้อยคำ คือ พร้อมที่จะรับฟังคำปรึกษาซักถาม คำเสนอและ คมกิริณ จ ถัด กตฺตา แดลงเรื่องถ้าลึกได้ โน จฏฺฐาเน นิโยชเย ไม่แนะนำในเรื่องเหลวไหล หรือชักจูงไปในทางเสื่อมเสียผู้บริหารการศึกษาควรยึดหลักธรรมกัลยาณมิตรธรรม ๗ เพื่อการครองตนประยุกต์ใช้กับทักษะภาวะผู้นำ และการสร้างแรงจูงใจ

สัปปุริสธรรม ๗ ธรรมของสัตบุรุษคุณสมบัติของคนดี ธรรมของผู้ดีมีข้อธรรม ๗ ข้อ คือ อัมมัญญตา ความรู้จักธรรม รู้หลัก หรือ รู้จักเหตุ อตถัญญตา ความรู้จักอรรถรู้ความมุ่งหมาย หรือรู้จักผล กาลัญญตา ความรู้จักกาล คือ รู้กาลเวลาอันเหมาะสม ปริสัณญตา รู้จักชุมชนและรู้จักที่ประชุมรู้จักิริยาที่จะประพฤติต่อชุมชนนั้นๆ ปุคคลัญญตา ความรู้จักบุคคลผู้บริหารการศึกษาควรยึดหลักธรรมสัปปุริสธรรม ๗ เพื่อการครองตนประยุกต์ใช้กับทักษะภาวะผู้นำและการตัดสินใจ

ทศพิธราชธรรม ธรรมของพระราชาคุณธรรมของผู้ปกครองบ้านเมืองธรรมของนักปกครองมีข้อธรรม ๗ ข้อ คือ ทาน การให้ ศีล ความประพฤติดีงาม บริจาคะ การบริจาค คือ เสียสละ อาชวชะ ความเชื่อตรง มัททวะ ความอ่อนโยน ตปะ ระวังยับยั้งข่มใจได้ อักโกระ ความไม่โกรธ อวิหิงสา ความไม่เบียดเบียน

ขันติ ความอดทน อวิโรธนะ ความไม่คลาดธรรมดาผู้บริหารการศึกษาควรยึดหลักธรรมทศพิธราชธรรมเพื่อการครองตนประยุกต์ใช้กับทักษะภาวะผู้นำ และการสร้างแรงจูงใจ ตัวอย่างเช่น

๑.๑ การบริหารด้านตนโดยใช้หลักพละ ๕ คือ

๑. หลักพุทธวิธีด้านตนด้านแรก คือ ศรัทธาผล คือ ความเชื่อหรือความรักต่องานที่เราทำต้องมี ความชอบและรักงานที่ตนเองทำอยู่หรืองานที่ตนเองได้รับมอบหมายหรืองานที่เป็นหน้าที่ของตนเองที่ต้อง รับผิดชอบ ซึ่งเป็นสิ่งแรกที่เราจะต้องมีเพราะอะไรก็ตามที่เราชอบหรือเรารักแล้วการจะลงมือทำหรือ ดำเนินการต่างๆ ก็จะทำให้ได้ดีกว่าสิ่งที่เราไม่ชอบ เพราะฉะนั้นการจะเป็นผู้บริหารที่ดีจะต้องมีความเชื่อ มีความ รักต่อสิ่งที่ตนต้องทำหรือสิ่งที่จะทำ

๒. หลักพุทธวิธีด้านตนข้อต่อมา คือ วิริยะผล เมื่อเรามีความรักหรือชอบที่จะทำอะไรสักอย่างแล้ว ความขี้เกียจจะหายไปเพราะอะไรเพราะเรารักที่จะทำสิ่งนี้ ดังนั้นความขยันหมั่นเพียรต่องานหรือสิ่งที่ตนเอง รักตนเองชอบจึงจะไม่ขาดในส่วนนี้ ซึ่งการบริหารการศึกษาที่เช่นกันหากเรามีความรักที่จะทำงานการ บริหารเรารักที่จะทำและรักในสิ่งที่ตนเองทำด้วยทำให้เป็นการสนับสนุนกันของทั้งศรัทธากับวิริยะ เพราะ ฉะนั้นการจะทำงานให้บรรลุตามเป้าหรือบรรลุตามวัตถุประสงค์ของการทำงานได้ผู้ที่ทำหน้าที่จะต้องปฏิบัติ หน้าที่ของตนอย่างขยันขันแข็ง ไม่เกียจคร้านในการทำงานเพื่อให้ผลงานออกมาอย่างมีประสิทธิภาพและ ประสิทธิภาพ

๓. หลักพุทธวิธีด้านตนข้อต่อมา คือ สติผล คือ การเอาใจใส่ต่องาน ทำงานอย่างรอบคอบและถือ เอางานเป็นภาระที่ตนต้องรับผิดชอบ การจะเป็นผู้นำหรือเป็นผู้บริหารที่ดีนั้นจะต้องเป็นแบบอย่างที่ดีให้ กับเพื่อร่วมงานหรือผู้ใต้บังคับบัญชา เพราะฉะนั้นผู้บริหารที่ดีต้องรู้จักหน้าที่ของตนเองและทำหน้าที่ของ ตนเองให้ดีที่สุดเพื่อเป็นแบบอย่างที่ดีให้กับผู้ร่วมงานหรือผู้ใต้บังคับบัญชา เพราะว่าถ้าเราในฐานะผู้บริหาร เอาใจใส่ในงานที่รับผิดชอบอย่างดี ผู้ร่วมงานก็จะคอยทำตามแบบอย่างที่ดีจากผู้นำหรือผู้บังคับบัญชา ซึ่ง จะเป็นการส่งผลให้การดำเนินการต่างๆ สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี เพราะว่าทุกคนรู้หน้าที่ของตนเองเป็นอย่างดี และเอาใจใส่ต่องานที่ตนได้รับหมายทำให้งานดำเนินไปได้ด้วยความเรียบร้อยและมีประสิทธิภาพตามมา อีกด้วย

๔. หลักพุทธวิธีด้านตนข้อต่อมา คือ สมาธิผล การตั้งใจมั่น หรือการตั้งใจทำงาน การเป็นผู้บริหาร หรือการเป็นผู้นำนั้นจะต้องเป็นผู้ที่ตั้งใจทำงานหรือทำหน้าที่ของตนให้สุดความสามารถ จะทำอะไรจะต้อง ดำเนินการให้งานนั้นสำเร็จให้ได้ไม่ปล่อยปละละเลย คือ จะทำอะไรแล้วต้องตั้งใจทำมันให้เสร็จให้บรรลุ ตามเป้าหมายของงานหรือของหน้าที่ที่ต้องรับผิดชอบ ไม่ทำแบบครึ่งๆ กลางๆ แล้วเลิกทำเสียเป็นต้น เพราะ ฉะนั้นการบริหารตนที่ดีเพื่อจะเป็นผู้บริหารองค์กรต่างๆ ที่ต้องมีความเกี่ยวข้องกับบุคลากรอีกมากจึงต้อง เป็นผู้ที่มีความแน่วแน่ มีความตั้งใจจริงในการทำงานเพื่อให้การดำเนินงานต่างๆ นั้นบรรลุตามเป้าหมาย หรือบรรลุวัตถุประสงค์ของการดำเนินงาน

๕. หลักพุทธวิธีด้านตนสุดท้าย คือ ปัญญาผล คือ ผู้บริหาร หรือผู้นำที่ดีนั้นจะต้องเป็นผู้ที่มีความ รู้ ความสามารถ คือ ต้องเป็นผู้ที่แสวงหาความรู้เพื่อนำมาพัฒนาตนเองอยู่เสมอเพื่อจะได้เป็นที่พึ่งพาหรือ เป็นที่ปรึกษาที่ดีให้กับผู้ร่วมงาน หรือผู้ใต้บังคับบัญชา ผู้บริหารจะต้องเป็นผู้ที่มีปัญญา คือ มีความรู้ทั้งที่ เกี่ยวกับหน้าที่การงานของตนที่ต้องรับผิดชอบ และต้องรู้เกี่ยวกับหน้าที่อื่นด้วยเพราะว่าเราเป็นผู้บริหาร

ที่มีหน้าที่บริหารองค์กรทั้งองค์กร ดังนั้นต้องมีความรู้ทุกด้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คือ หน้าที่ของตนเอง เพื่อให้การบริหารจัดการนั้นสามารถดำเนินการไปได้อย่างระบบระเบียบ มีขั้นตอนในการทำงานเพื่อให้การดำเนินงานไปสู่เป้าหมายและบรรลุตามวัตถุประสงค์ของการดำเนินงานนั้นๆ

หลักพุทธวิธีด้านตนต้องประกอบด้วยกำลัง ๕ อย่าง คือ ศรัทธาพละ ความเชื่อ ความรักในสิ่งนั้นๆ วิริยะพละ ความเพียร ความไม่เกียจคร้านในการทำงานหรือทำหน้าที่ความรับผิดชอบ สติพละ ความระลึกได้ ใส่ใจเอาใจใส่ในการทำหน้าที่ สมาธิพละ มีความตั้งใจในการทำหน้าที่ และปัญญาพละ มีความรอบรู้ แสวงหาความรู้อยู่เสมอ

๒. หลักพุทธวิธีการบริหารการศึกษาด้านผู้ร่วมงาน ได้แก่

ธรรมทำให้งาม ๒ ผู้บริหารการศึกษาควรยึดหลักธรรม ธรรมทำให้งาม ๒ ในการครองใจคน ประยুক্তใช้กับทักษะภาวะผู้นำและการติดต่อสื่อสาร

ฆราวาสธรรม ๔ ผู้บริหารการศึกษาควรยึดหลักธรรม ฆราวาสธรรม ๔ ในการครองใจคนประยুক্তใช้กับทักษะภาวะผู้นำสอดคล้องกับพระพรหมคุณาภรณ์ กล่าวว่า คนครองเรือนที่เลิศล้ำ (ชีวิตบ้านที่สมบูรณ์) ต้องวัดด้วย ฆราวาสธรรม ๔ [๑๑]

พรหมวิหาร ๔ ผู้บริหารการศึกษาควรยึดหลักธรรม พรหมวิหาร ๔ ในการครองใจคนประยুক্তใช้กับทักษะภาวะผู้นำ และการติดต่อสื่อสารสอดคล้องกับพระพรหมคุณาภรณ์ กล่าวว่า คนมีคุณแก่ส่วนรวม (สมาชิกที่ดีของสังคม) มีธรรม คือ หลักความประพฤติ ดังนี้ ก. มีพรหมวิหาร คือ ธรรมประจำใจของผู้ประเสริฐ หรือผู้มีจิตใจยิ่งใหญ่กว้างขวางดุจพระพรหม ๔ อย่าง ต่อไปนี้ เมตตา ความรัก กรุณา ความสงสาร มุทิตา ความเบิกบาน พลอยยินดี อุเบกขา ความมีใจเป็นกลาง ข.บำเพ็ญการสงเคราะห์[๑๒] สอดคล้อง[๑๓] เห็นว่าหลักการครองคนนั้นผู้บริหารจะต้องมีพรหมวิหาร ๔

สังคหวัตถุ ๔ ผู้บริหารการศึกษาควรยึดหลักธรรมสังคหวัตถุ ๔ ในการครองใจคนประยুক্তใช้กับทักษะภาวะผู้นำสอดคล้องกับพระพรหมคุณาภรณ์ กล่าวว่าคนมีคุณแก่ส่วนรวม (สมาชิกที่ดีของสังคม) มีธรรม คือหลักความประพฤติ ดังนี้ ก. มีพรหมวิหาร ข.บำเพ็ญการสงเคราะห์ คือ ปฏิบัติตามหลักการสงเคราะห์ หรือธรรมเครื่องยึดเหนี่ยวใจคนและประสานหมู่ชนไว้ในสามัคคีที่เรียกว่าสังคหวัตถุ ๔ [๑๔]

กัลยาณมิตรธรรม ๗ ผู้บริหารการศึกษาควรยึดหลักธรรม กัลยาณมิตรธรรม ๗ ในการครองใจคนประยুক্তใช้กับทักษะภาวะผู้นำ และการสร้างแรงจูงใจสอดคล้องกับพระพรหมคุณาภรณ์ กล่าวว่า คนผู้สั่งสอนหรือให้การศึกษาผู้ทำหน้าที่สั่งสอนหรือให้การศึกษาผู้อื่นโดยเฉพาะครู อาจารย์พึงประกอบด้วยคุณสมบัติ และประพฤติตามหลักกัลยาณมิตรธรรม ๗ [๑๕]

โยนิโสมนสิการ การใช้ความคิดถูกวิธี คือ การทำในใจโดยแยบคายผู้บริหารการศึกษาควรยึดหลักธรรมโยนิโสมนสิการในการครองตนประยুক্তใช้กับทักษะภาวะผู้นำ และการตัดสินใจสอดคล้องกับพระพรหมคุณาภรณ์ กล่าวว่า ข้อธรรมโยนิโสมนสิการสัมปทาจะทำให้พึงตนเองและเป็นที่พึงของคนอื่นได้[๑๖] อธิปไตย ๓ ความเป็นใหญ่มีข้อธรรม ๓ ข้อ คือ อัตตาธิปไตย ความมีตนเป็นใหญ่ โลกาธิปไตย

ความมีโลกเป็นใหญ่ถือโลกเป็นใหญ่ อัมมาธิปไตย ความมีธรรมเป็นใหญ่ผู้บริหารการศึกษาควรยึดหลักธรรมข้อ อธิปไตย ๓ เพื่อการครองตนประยุกต์ใช้กับทักษะภาวะผู้นำและการตัดสินใจ

สัปปุริสธรรม ๗ ผู้บริหารการศึกษาควรยึดหลักธรรมสัปปุริสธรรม ๗ ในการครองใจคนประยุกต์ใช้กับทักษะภาวะผู้นำ และการตัดสินใจสอดคล้องกับพระพรหมคุณาภรณ์ กล่าวว่าคนสมบูรณ์แบบหรือมนุษย์โดยสมบูรณ์ซึ่งถือได้ว่าเป็นสมาชิกที่ดีมีคุณค่าที่แท้จริงของมนุษยชาติ ซึ่งเรียกได้ว่าเป็นคนเต็มคนผู้สามารถนำหมู่ชนและสังคมไปสู่สันติสุขและความสวัสดิมีธรรมหรือคุณสมบัติตามสัปปุริสธรรม ๗ [๑๗]

อปปริหานิยธรรม ๗ ผู้บริหารการศึกษาควรยึดหลักธรรมอปปริหานิยธรรม ๗ ในการครองใจคนประยุกต์ใช้กับทักษะภาวะผู้นำ และการบริหารความขัดแย้งสอดคล้องกับพระพรหมคุณาภรณ์กล่าวว่าคนมีส่วนร่วมในการปกครองที่ดี โดยเฉพาะคนในสังคมประชาธิปไตยพึงรู้หลักและปฏิบัติดังนี้ ก.รู้หลักอธิปไตย คือรู้หลักความเป็นใหญ่ที่เรียกว่า อธิปไตย ๓ ข. มีส่วนในการปกครองโดยปฏิบัติตามหลักการร่วมรับผิดชอบที่จะช่วยป้องกันความเสื่อมนำไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองโดยส่วนเดียวที่เรียกว่า อปริหานิยธรรม ๗ [๑๘]

อริยทรัพย์ ๗ ผู้บริหารการศึกษาควรยึดหลักธรรมอริยทรัพย์ ๗ ในการครองใจคนประยุกต์ใช้กับทักษะภาวะผู้นำ และการตัดสินใจสอดคล้องกับพิเชษฐ อัมสุข วิจัยเรื่อง การประเมินศักยภาพตามแนวพุทธของศึกษานิเทศก์ในเขตพื้นที่การศึกษาลพบุรี เขต ๑ พบว่า มีคุณสมบัติของคนดี อริยทรัพย์ ๗ ในระดับค่อนข้างมาก[๑๙]

ทศพิธราชธรรม ผู้บริหารการศึกษาควรยึดหลักธรรมทศพิธราชธรรมในการครองใจคนประยุกต์ใช้กับทักษะภาวะผู้นำ และการสร้างแรงจูงใจ สอดคล้องกับพุทธทาสภิกขุกล่าวว่าธรรมะ คือ หน้าที่จึงถือเอาธรรมะหรือหน้าที่เป็นที่พึงเกิดจะมีพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ครบถ้วนอยู่ในคำว่าหน้าที่นั่นเองในที่นี้ธรรมะหมายถึง หน้าที่แห่งการปฏิบัติตามทศพิธราชธรรม ซึ่งจะเป็นความถูกต้องที่สุดหน้าที่ที่ท่ามาหาเลี้ยงชีพก็เป็นหน้าที่หมวดหนึ่ง (การครองงาน) หน้าที่ในการบริหารร่างกายให้เป็นอยู่ปกตินี้ก็หมวดหนึ่ง (การครองตน) หน้าที่ในการติดต่อกับสังคมรอบด้านนี้ก็หมวดหนึ่ง (การครองคน) อย่างน้อยก็เป็น ๓ หมวดแห่งหน้าที่ที่จะเป็นความปลอดภัย แต่ในที่นี้จะยึดเอาหลักทศพิธราชธรรมมาเป็นหลักของการปฏิบัติในสิ่งที่เรียกว่าหน้าที่ถ้าถือธรรมะนี้เป็นหลักแล้วจะง่ายตายในการที่จะทำหน้าที่ทั้งปวงให้ ครบถ้วน[๒๐] ตัวอย่างเช่น

๒.๑ หลักพุทธวิธีการบริหารด้านผู้ร่วมงานโดยใช้หลักพรหมวิหาร ๔ คือ

๑. หลักพุทธวิธีด้านผู้ร่วมงานข้อแรก คือ เมตตา หมายถึง ความปรารถนา ความต้องการให้ผู้อื่นได้รับความสุข ซึ่งผู้บริหาร หรือผู้บังคับบัญชาจึงต้องมีความเมตตาต่อผู้ร่วมงานเพื่อให้ผู้ร่วมงานหรือผู้ใต้บังคับบัญชาทำงานอย่างมีความสุข ต้องคอยดูแลเอาใจใส่ผู้ร่วมงานด้วยรวมถึงการสนับสนุนให้การสนับสนุนความก้าวหน้าในหน้าที่การงานเพื่อให้ผู้ร่วมงานได้มีโอกาสประสบความสำเร็จในหน้าที่การงานและที่สำคัญในการทำงานร่วมกันของทั้งผู้บังคับบัญชาและผู้ใต้บังคับบัญชาต้องเป็นร่วมงานแบบเข้าอกเข้าใจกัน ซึ่งจะทำให้การทำงานร่วมกันอย่างมีความสุขทำให้ทุกคนในองค์กรเกิดความสามัคคีช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และ

นำไปสู่การทำงานที่ดีบรรลุเป้าหมายของการทำงานร่วมกัน

๒. หลักพุทธวิธีด้านผู้ร่วมงานข้อต่อมา คือ กรุณา หมายถึง ความปรารถนาให้ผู้อื่นพ้นทุกข์ การเป็นผู้บังคับบัญชานั้นควรให้ความสนใจความเดือดร้อนของผู้ร่วมงานด้วย ไม่ใช่เป็นเพียงผู้บริหารจัดการเรียนหน้าที่ที่ต้องรับผิดชอบอย่างเดียวต้องสนใจการทำงานของผู้ร่วมงาน ปัญหาของผู้ร่วมงานที่ผู้บริหารเองก็ต้องให้ความสนใจและเอาใจใส่ให้ความช่วยเหลือ หรือให้คำปรึกษาที่ดี ช่วยหาทางช่วยเหลือให้ผู้ร่วมงานพ้นจากปัญหาที่เจออยู่ เพราะฉะนั้นผู้บริหารจึงควรให้ความสนใจและเอาใจความเดือดร้อน ความทุกข์ของผู้ร่วมงานเพราะถ้าผู้ร่วมงานมีปัญหาประสิทธิภาพการทำงานก็จะด้อยลงไปด้วย ดังนั้นผู้บริหารจึงต้องให้ความสนใจและช่วยกันหาทางแก้ปัญหาให้ผู้ร่วมงานสามารถแก้ปัญหาได้ และสามารถกลับมาทำงานได้อย่างมีความสุขอีกครั้ง กล่าวได้ว่าเป็นสิ่งสำคัญที่ผู้บริหารควรให้ความสนใจเอาใจใส่ให้มาก

๓. หลักพุทธวิธีด้านผู้ร่วมงานข้อต่อมา คือ มุทิตา หมายถึง มีความยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดี ซึ่งคนที่เป็นผู้บริหาร หรือผู้ร่วมงานควรมี คือ ไม่อิจฉาหรือแสดงอาการไม่พอใจเมื่อผู้ร่วมงานได้ดี การเป็นผู้บริหารที่ดีควรให้การสนับสนุนให้การส่งเสริมเพื่อให้นำความสำเร็จเหล่านั้นมาเป็นกำลังใจสำคัญในการปฏิบัติหน้าที่ในองค์ที่ตนทำงานอยู่ให้ดีขึ้นเพราะกำลังใจหรือการสนับสนุนจากผู้บริหารหรือผู้บังคับบัญชาเป็นสิ่งสำคัญที่ผู้ร่วมงานพร้อมที่จะสร้างความเจริญก้าวหน้าให้แก่องค์กรที่ตนอยู่ โดยใช้ความรู้ ความสามารถที่ตนมีพร้อมกับการสนับสนุนของผู้บริหาร

๔. หลักพุทธวิธีด้านผู้ร่วมงานข้อสุดท้าย คือ อุเบกขา หมายถึง การวางเฉย หรือความยุติธรรมเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งสำหรับผู้ที่เป็นผู้บริหารหรือผู้นำ หากผู้บริหารหรือผู้นำไม่มีความยุติธรรมแล้วความวุ่นวาย

จะเกิดขึ้นกับหน่วยงานหรือองค์ที่ตนอยู่ทำให้เกิดการแบ่งพรรคแบ่งพวก ซึ่งส่งผลให้การดำเนินการต่างๆ ไม่ประสบผลสำเร็จและที่สำคัญการทำงานก็ทำงานแบบไม่มีความสุขในการทำงาน เพราะฉะนั้นผู้นำจึงต้องไม่มีอคติหรือความลำเอียงทำอะไรต้องทำอย่างถูกต้องและยุติธรรม ซึ่งจะส่งผลให้การทำงานของผู้ร่วมงานทำงานอย่างสบายใจนำไปสู่ความสำเร็จตามเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ของหน่วยงานหรือองค์กรนั้นๆ

หลักพุทธวิธีด้านผู้ร่วมงานต้องประกอบด้วยธรรม ๔ ประการคือ หลักเมตตา ความปรารถนาให้ผู้อื่นได้รับความสุข หลักกรุณา ความปรารถนาให้ผู้อื่นพ้นจากความทุกข์ หลักมุทิตา มีความยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดี และหลักอุเบกขา มีความยุติธรรมปราศจากความลำเอียงหรืออคติ

๓. หลักพุทธวิธีการบริหารการศึกษาด้านการงาน ได้แก่

โยนิโสมนสิการ ผู้บริหารการศึกษาควรยึดหลักธรรมโยนิโสมนสิการเพื่อการครองงานประยุกต์ใช้กับทักษะภาวะผู้นำ และการตัดสินใจ

อิทธิบาท ๔ ผู้บริหารการศึกษาควรยึดหลักธรรมอิทธิบาท ๔ เพื่อการครองงานประยุกต์ใช้กับทักษะภาวะผู้นำ และการสร้างแรงจูงใจ

พละ ๕ บริหารการศึกษาควรยึดหลักธรรมพละ ๕ เพื่อการครองงานประยุกต์ใช้กับภาวะผู้นำ

สุจริต ๓ ผู้บริหารการศึกษาควรยึดหลักธรรมสุจริต ๓ เพื่อการครองงานประยุกต์ใช้กับทักษะภาวะผู้นำ และการสร้างแรงจูงใจและการตัดสินใจ

ฆราวาสธรรม ๔ ผู้บริหารการศึกษาควรยึดหลักธรรมฆราวาสธรรม ๔ เพื่อการครองงานประยุกต์ใช้กับทักษะภาวะผู้นำ

สัปปุริสธรรม ๗ ผู้บริหารการศึกษาควรยึดหลักธรรมสัปปุริสธรรม ๗ เพื่อการครองงานประยุกต์ใช้กับทักษะภาวะผู้นำ และการตัดสินใจ ตัวอย่างเช่น

๓.๑ หลักพุทธวิธีการบริหารด้านการงานโดยใช้หลักอิทธิบาท ๔ คือ

๑. หลักพุทธวิธีด้านการงานข้อแรก คือ ฉันทะ ความพอใจรักใคร่ในสิ่งนั้น หมายถึง มีความพอใจมีความรักที่จะทำในสิ่งนั้นก็คือนงานที่ตนเองรับผิดชอบ หรือหน้าที่ที่ตนได้รับมอบหมายซึ่งเป็นสิ่งที่มีความสำคัญต่องานที่ต้องบรรลุตามเป้าหมายงานทุกชนิดหรือองค์ทุกองค์ที่ดำเนินกิจการต่างๆ นั้นล้วนต้องการความสำเร็จจากการดำเนินการทั้งนั้น ดังนั้นการที่จะหาใครคนใดคนหนึ่งมาทำหน้าที่ให้กับกิจการของตนเองนั้นก็ต้องคิดมาจากคนที่มีความรู้ ความสามารถแล้วต้องมีใจรักในงานที่ทำด้วยเพราะถ้ารับคนที่ไม่มีความรู้ ความสามารถอย่างเดียวแต่ไม่มีใจรักในงานที่ทำก็จะทำให้การดำเนินงานต่างๆ เป็นไปได้ไม่ดีเท่าที่ควรเพราะเขาไม่ได้รักในงานนี้จริงๆ ดังนั้นหลักการครองงานที่ดีลำดับแรกคือต้องเป็นคนที่มีความพอใจในงานที่ทำ หรือรักในงานหรืออาชีพที่ตนทำซึ่งจะทำให้การดำเนินงานต่างๆ มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลบรรลุเป้าหมายหรือบรรลุวัตถุประสงค์ของการดำเนินงาน

๒. หลักพุทธวิธีด้านการงานข้อต่อมา คือ มีความพากเพียรในสิ่งที่ทำคือไม่เกียจคร้านในการทำงานหรือปฏิบัติหน้าที่ที่ตนได้รับมอบหมาย ไม่ย่อท้อต่อความลำบากต่างๆ ที่เข้ามาในระหว่างการทำงานต่างๆ มีความรับผิดชอบต่องานที่ทำอยู่ เพราะว่าการดำเนินงานต่างๆ ทุกชนิดไม่ว่าจะดำเนินการโดยใครก็ตามย่อมมีอุปสรรค ความยุ่งยาก ความลำบาก ความเหนื่อยล้าและอื่นๆ มากมาย แต่ว่าถ้าบุคคลนั้นมีความรักรักในงานนั้นไม่ว่าจะลำบากแค่ไหนก็จะไม่ย่อท้อต่ออุปสรรคต่างๆ ที่ประสบในการดำเนินการ แต่มีความขยันทำมันจนให้สำเร็จได้ ดังนั้นความพากเพียรในสิ่งที่ตนทำอยู่นั้นก็เป็นสิ่งที่สำคัญมากต่อการปฏิบัติงานเพื่อให้งานสำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี

๓. หลักพุทธวิธีด้านการงานข้อต่อมา คือ การใส่ใจในการทำงาน หมายถึง การทำงานทุกอย่างต้องเอาใจใส่ในการทำงานไม่อย่างนั้นงานที่ทำนั้นจะไม่ประสบผลสำเร็จหรือไม่บรรลุเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ของการทำงานที่หน่วยงานหรือองค์กรแต่ละแห่งได้ตั้งไว้ ซึ่งจะทำให้หน่วยงานหรือองค์กรนั้นต้องเสียเวลา มาแก้ไขใหม่เพื่อให้การดำเนินการดำเนินไปสู่เป้าหมายที่วางเอาไว้ ถ้าหากการเอาใจใส่งานทุกอย่างก็ไม่สามารถประสบผลสำเร็จหรือบรรลุเป้าหมายได้ ดังนั้นการทำงานที่ดีเพื่อให้ได้ผลงานที่ดีบรรลุเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ได้นั้นต้องเอาใจใส่ต่องานที่รับหมาย ไม่ละเลยต่องานที่รับผิดชอบ

๔. หลักพุทธวิธีด้านการงานข้อสุดท้าย คือ วิมังสา คือ การตรวจสอบความเรียบร้อยของงานเพื่อว่าหากเจอข้อผิดพลาดหรือปัญหาที่ต้องแก้ไขถ้าเป็นปัญหาหรือข้อผิดพลาดที่ควรแก้ไขเพื่อให้งานออกมาดีมี

คุณภาพ ซึ่งเป็นขั้นตอนของการตรวจความเรียบร้อยของงานเพื่อให้งานที่ทำนั้นให้เป็นไปตามเป้าหมายที่กำหนดไว้หรือตามวัตถุประสงค์ของการดำเนินงานเป็นขั้นตอนสุดท้ายก่อนการประเมินผลงานว่าดีหรือไม่ เป็นไปตามเป้าหมาย หรือตามวัตถุประสงค์ของการดำเนินงานหรือไม่อย่างไร

หลักพุทธวิธีด้านการงานต้องประกอบด้วย ฉันทะ ความพอใจในงานหรือหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย วิริยะ ความพากเพียร ความขยันในงานที่รับผิดชอบ จิตตะ การเอาใจใส่ในหน้าที่ที่ตนได้รับมอบหมาย และวิมังสา การตรวจสอบความเรียบร้อยของงานที่ดำเนินการแล้ว

สรุปการบริหารเป็นกระบวนการที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการดำเนินการทุกอย่างไม่ว่าจะเป็นการดำเนินการในระดับใดก็ตามเพราะการบริหารเป็นการนำความรู้ ความสามารถนำวิธีการที่ดีสู่การปฏิบัติงานอย่างเป็นระบบ มีกระบวนการที่ดีเพื่อให้การดำเนินงานต่างๆ นั้นบรรลุตามวัตถุประสงค์ขององค์กรหรือบรรลุเป้าหมายขององค์กรใดองค์กรหนึ่ง โดยผ่านกระบวนการต่างๆ อย่างมีหลักเกณฑ์ มีขั้นตอนและผ่านการนำศิลปะมาใช้ในการดำเนินการ ซึ่งการบริหารนั้นจะต้องมีองค์ประกอบที่สำคัญเพื่อขับเคลื่อนหรือเพื่อดำเนินการให้การบริหารงานนั้นประสบความสำเร็จด้วยดี ดังนั้นสิ่งสำคัญที่จะเป็นหลักในการบริหารการศึกษาให้ประสบผลสำเร็จได้นั้นโดยนำหลักพุทธวิธีมาใช้เป็นหลักในการดำเนินการบริหารการศึกษาให้ประสบความสำเร็จ

บรรณานุกรม

- วิรัตน์ สายสุด. (๒๕๔๙). “คุณลักษณะที่พึงประสงค์ของผู้บริหารโรงเรียนตามทัศนะของข้าราชการครู และคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาเขต ๑๖”.
- วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี.
- สุรัชย์ โสภณพรม. (๒๕๔๙) “ความคิดเห็นของผู้บริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน จังหวัดอุบลราชธานีที่มีต่อการกระจายอำนาจการบริหารและการจัดการศึกษาเขตพื้นที่การศึกษาตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ และฉบับที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๔๕”. **วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี.
- วิโรจน์ สารรัตน์. (๒๕๕๕). **แนวคิดทฤษฎีและประเด็นเพื่อการบริหารทางการศึกษา.** กรุงเทพมหานคร: หจก.ทิพย์วิสุทธิ.
- ภารดี อนันต์นาวิ. (๒๕๕๓). **หลักการ แนวคิด ทฤษฎีทางการบริหารการศึกษา.** ชลบุรี : มนตรี.
- ศิริวรรณ เสรีรัตน์, สมชาย หิรัญภิตติ และสมศักดิ์ วานิชยาภรณ์. (๒๕๕๕). **ทฤษฎีองค์การ.** กรุงเทพมหานคร: ธรรมสาร จำกัด.
- พระพรหมคุณ ญาณภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (๒๕๔๗). **ธรรมานุชีวิต.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา
- พระเทพดิลก (ระแบบ ฐิตญาโณ). (๒๕๔๗). **การครองตน ครองคน และครองงาน หลักปฏิบัติสำหรับผู้บริหารและคนทำงาน.** กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.
- พิเชษฐ์ อิมสุข. (๒๕๔๘). การประเมินศักยภาพตามแนวพุทธของศึกษานิเทศก์ในเขตพื้นที่การศึกษาลพบุรี เขต ๑. **วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต.** มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี.